

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra Obecné antropologie

**Tragédie pronásledování, romance úspěchu.
Historické narativy a politiky identity současných
pražských židovských komunit.**

Diplomová práce

Bc. Zuzana Schreiberová

Vedoucí práce: PhDr. Lucie Storchová, Ph.D.

Praha 2013

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení, aby byla tato práce zpřístupněna v příslušné knihovně UK a elektronickém repozitáři diplomových prací a využívána pro studijní účely v souladu s autorským právem. Zároveň prohlašuji, že tato práce nebyla použita pro získání jiného akademického titulu.

V Praze dne 28.6. 2013

Bc. Zuzana Schreiberová

Na tomto místě bych chtěla poděkovat především vedoucí práce doktorce Lucii Storchové, za všechny konzultace, komentáře, podporu a dohled a především za trpělivost, kterou se mnou během psaní měla. Velký dík patří i Pavlu Himlovi za zapojení do výzkumného projektu SSV „Kulturní vzorce a menšinové sociální praxe v moderní středoevropské historii“, díky kterému jsem si mohla financovat výzkumný pobyt v Mnichově. Dále pak náleží můj dík Sylvii Wittmannové za mnohé podněty a zprostředkování kontaktů, stejně jako ostatním narátorům. V neposlední řadě chci poděkovat své rodině především své babičce Ing. Zdeňce Schreiberové, která pro mě byla zázemím a velkou podporou. Poslední dík patří mému partnerovi Martinu Aaronovi Hořínkovi, který mi na své vlastním příkladu ukázal, co to znamená ponořit se do práce.

Abstrakt

Předložená diplomová práce se zabývá tématem vytváření skupinové identity pražských židovských komunit, na základě toho, jak dané židovské komunity vnímají české židovské dějiny a svou roli v nich. Klíčovým konceptem této práce je teorie narativismu Haydena Whita, dále pak autoři zabývající se pamětí jako byl Maurice Halbwachs, Pierre Nora či Jan Assmann. Hlavním pramenem této práce jsou články zabývající se historickými tématy, které vycházejí ve čtyřech časopisech vydávaných židovskými komunitami (Roš Chodeš, Obecní noviny, Maskil, Židovské listy). Tento pramen doplňují ještě analýzy polostrukturovaných rozhovorů s představiteli komunit. Cílem práce jen zjistit, zda způsob vyprávění českých židovských dějin ovlivňuje skutečnost, zda se dané komunity hlásí k reformnímu či ortodoxnímu hnutí či nějaké další faktory. Jedním z faktorů mohou být politiky identit a vnitřní konflikty. Práce si klade otázku, zda se konflikt probíhající na pražské židovské obci projevil i na způsobu vnímání a vyprávění české židovské historie.

Klíčová slova: Židé, židovské komunity, židovské časopisy, dějiny Židů v Čechách, paměť, narativismus, konflikt

Abstract

The submitted master's thesis deals with the topic of creating a group identity of Prague Jewish communities based on the fact how these Jewish communities perceive Czech Jewish history and their role in it. The key concept of this work is Hayden White's Narrative Theory and also authors dealing with memory, as Maurice Halbwachs, Pierre Nora or Jan Assmann. The main sources of this work are numerous articles following up historical topics, published in four magazines issued by Jewish communities (Roš Chodeš, Obecní noviny, Maskil, Židovské listy). The sources have been touched by analysis of half structured interviews with representatives of the communities. The aim of the work is to discover if the narrative form of Czech Jewish history is influenced by the fact, that the given community considers itself reform or orthodox, or if we should include any other factors. One of the factors may be politics of identities and internal conflicts. The thesis asks if the conflict that takes place within the Prague Jewish Community can be felt on the way of perception and narration of the Czech Jewish history.

Keywords: Jews, jewish communities, jewish magazines, czech jewish history, memory, narativism, conflict

Obsah

1	Úvod	7
2	Teoretická východiska, stanovení výzkumných otázek a použitá metodologie	8
2.1	Paměť, historie a společenství	8
2.2	Narativismus	10
2.3	Styl, tropy a rétorické figury	12
2.4	Stanovení výzkumného problému, metodika sběru dat	14
2.5	Oslovení narátorů, etické aspekty a reflexe vlastní pozice ve zkoumaných komunitách	16
2.5.1	Profily narátorů	17
2.5.2	Časopisy vydávané židovskými komunitami	18
3	Historie zkoumaných komunit a jejich politiky identity	20
3.1	Dějiny židovských náboženských obcí v Československu v letech 1945 – 1989	20
3.2	Obnova pražské židovské obce po roce 1989	24
3.3	Charakteristiky hlavních židovských náboženských hnutí působících na českém území	26
3.3.1	Moderní ortodoxie	26
3.3.2	Reformní (liberální) judaismus	27
3.3.3	Konzervativní judaismus	29
3.3.4	Rekonstruktivistický judaismus	29
3.3.5	Chasidismus a hnutí Chabad	30
3.4	Progresivní komunity v Praze a pražská pobočka hnutí Chabad Lubavič	32
3.4.1	Bejt Simcha	32
3.4.2	Bejt Praha a Masorti	33
3.4.3	Židovská liberální unie	33
3.4.4	Chabad Lubavič Praha	34
3.5	Krise v pražské židovské obci po dubnu 2004	36
4	Společná témata – šoa, zaniklý svět židovských komunit a zapomenutí umělci	41
4.1	Šoa – tragédie s prvky romance i satiry	41
4.1.1	Aktivita versus pasivita	43
4.1.2	Normální život	46
4.1.3	Vlastenectví	49
4.1.4	Solidarita a sounáležitost	50
4.1.5	Jídlo	52
4.1.6	Smysly, tělo a tělesnost	53
4.1.7	Použité tropy, obrazná pojmenování a stylistické prostředky v narativu šoa	56
4.1.8	Způsoby vytváření zápletky narativu šoa	62
4.1.9	Zhodnocení obsahové a narativní analýzy příběhu šoa s ohledem na politiky identit	65
4.2	Zapomenutí umělci	67
4.2.1	Životní příběhy a tvorba českých židovských umělců	67

4.2.2	Stylistická analýza příběhu českých židovských umělců	72
4.2.3	Narativ „zapomenutých umělců“	73
4.3	Zaniklé židovské komunity	77
4.3.1	Osudy židovských komunit – celkový narativ českého židovstva	77
4.3.2	Úspěšní podnikatelé, lékaři a právníci	81
4.3.3	Romance úspěchu a její hrdinové	82
4.3.4	Tragédie, ale i znovuzrození a obnovení.....	87
4.3.5	Stylistické prostředky a obrazná pojmenování v narativu židovských komunit	91
5	Polemika	94
5.1	Klíčové události a historické postavy v procesu emancipace	95
5.1.1	Vzdělání	96
5.1.2	Modernita	98
5.1.3	Gender	99
5.1.4	Past asimilace	101
5.1.5	Stylistické prostředky a analýza obrazných pojmenování v polemice haskaly s chasidismem	104
6	Analýza rozhovorů s představiteli židovských komunit	107
6.1	Klíčové historické události přítomné v rozhovorech s představiteli židovských komunit	107
6.2	Klíčová témata přítomná v rozhovorech s představiteli židovských komunit	111
6.3	Příběh českého židovstva	114
7	Závěr.....	117
8	Seznam použité literatury a pramenů	120

1 Úvod

*Židovský turista přijede do Japonska a rozhodne se navštívit šábesovou bohoslužbu v tokijské synagoze. Fascinovaně sleduje Japonce v jarmulkách, zahalené do modlitebních šálů. Po skončení bohoslužby si jej zavolá místní rabín:
„Omlouvám se, že se tak ptám, ale jste Žid?“
„Samozřejmě, že ano!“ odvětil turista.
„Omlouvám se, jestli jsem se vás nějak dotknul“, říká mu rabín
„vůbec totiž jako Žid nevypadáte.“*

Tato židovská anekdota podle mého názoru velmi dobře vyjadřuje potřebu všech židovských komunit definovat, „kdo je ten pravý Žid“, která je obzvláště důležitá především v polemice s ostatními hnutími a komunitami. Já jsem tuto tendenci pozorovala již od samého počátku mého působení v rámci židovských obcí, do jejichž života jsem se začala zapojovat na podzim roku 2008. Nejprve jsem navštěvovala židovskou liberální komunitu Bejt Simcha, kde jsem brzy začala vnímat jistou polemiku s pražskou židovskou obcí a především nesouhlas s ortodoxním přístupem, který je zde uplatňován. Bylo mi zdůrazňováno, že ortodoxní judaismus je něčím pro české země netypickým a něčím, co vůbec neodpovídá předválečné tradici.

Tento nesoulad mezi údajným reformním smýšlením předválečného pražského židovstva a v současné době uplatňovanou ortodoxií na pražské židovské obci se pro mě stál tématem, jehož příčiny jsem chtěla objasnit. Nabízela se možnost kvalitativního antropologického výzkumu zaměřeného na identitu členů pražských židovských komunit, ale já jsem se rozhodla pro obsahovou a narativní analýzu článků s historickou tematikou na stránkách časopisů, které tyto komunity vydávají. Vycházela jsem z předpokladu, že i zde naleznu sebereprezentaci jednotlivých hnutí a polemiku s hnutími ostatními.

Pokud chci totiž objasnit, co je ono „tradicí“ pražského židovstva, měla bych se zaměřit na to, jaké jsou klíčové události a osoby při vytváření této tradice. Jak bude dále objasněno v teoretických východiscích práce, vnímám paměť společenství jako sociální fenomén, do jehož vytváření se promítají i současné zájmy zkoumaných skupin.

Při pročitání židovských časopisů jsem v člancích s historickou tematikou i mimo ně nacházela odkazy krizi v pražské židovské obci, která probíhala v letech 2004 a 2005. Tato krize se projevila nejen v polemikách, přítomných na stránkách jednotlivých časopisů, ale ovlivňovala i výběr a prezentaci jednotlivých témat.

2 Teoretická východiska, stanovení výzkumných otázek a použitá metodologie

Ve předkládané práci, která se zabývá způsoby vyprávění dějin Židů v Čechách a jejich vlivem na politiky identit pražských židovských komunit, jsem stanovila dva hlavní konceptuální zdroje. Za prvé tematizuji vztah paměti a historie a soustředím se především na to, jak se oba tyto fenomény podílejí na budování a upevňování sounáležitosti specifické náboženské skupiny. Především jsem se zaměřila na způsoby konstruování zápletky a použité rétorické figury a tropy, ve shodě s narativistickou teorií Haydena Whitea. Tuto teorii využíval v českém prostředí v díle „Poetika českého dějepisectví“ Milan Řepa a svůj výklad vystavěl za použití základního předpokladu, že *„narativní struktura podle Whita není součástí poznávané minulosti, nýbrž je historikovým konstruktem.“*¹

2.1 Paměť, historie a společenství

*Cizí vládní delegace se byla v Izraeli
poklonit u hrobu neznámého vojáka.
Tu jeden člen delegace, který uměl trochu
hebrejsky, zjistil, že jde o hrob Izáka Abelese
prodavače zeleniny. Ptá se tedy průvodce, jak
je to možné. Ten mu odpověděl: „Jako prodavač
zeleniny byl Izák Abeles všeobecně znám, ale
jako voják byl úplně neznámý.“*

V současných společenských vědách i v současné historiografii od šedesátých let dvacátého století dochází k posunu v chápání pojmu „paměť“, která přestává být považována za čistě fyziologický fenomén, médium, na kterém se doslovně zaznamenávají události a prožitky, ale je vnímána jako prostředek k utváření sociální skupiny a budování vědomí příslušnosti k této skupině. *Skupina existuje jen v té míře, v jaké ji lidé svým myšlením a jednáním ustanovují a udržují, a je vždy jen taková, jakou ji její příslušníci v interakci mezi sebou i s vnějšími aktéry dělají.*² Skupiny tedy neexistují nijak samostatně, ale jsou utvářeny tím, jak jsou pojmány svými příslušníky i tím, jak jsou vnímány zvnějšku. Sociální skupiny – ať už jde o národy, etnické skupiny, náboženské komunity i celé civilizace, neexistují jako nějaké metafyzické esence, ale povstávají z konkrétních způsobů vzpomínání na historické události, které jsou zprostředkovány nejen individuální paměti jedinců³, ale i něčím, co Maurice Halbwachs nazval „kolektivní paměť“⁴ a Jan Assman tento

¹ ŘEPA, Milan. *Poetika českého dějepisectví*. Vyd. 1. Brno: Host, 2006. str. 146

² BARŠA, Pavel. *Paměť a genocida: úvahy o politice holocaustu*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2011, str. 26

³ tamtéž

⁴ HALBWACHS, Maurice, NAMER, Gérard, ed. a JAISSON, Marie, ed. *Kolektivní paměť*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.

koncept rozšířil na „paměť kulturní.“⁵ Hlavní přínos myšlenek Jana Assmanna pro tuto práci spočívá v tom, že rozšířil pojetí paměti - z tradování v rámci generací na celý koncept kultury. Ve své práci budu totiž vnímat, jak se pojetí paměti dané skupiny reprodukuje například prostřednictvím tištěného slova, médií, jak ovlivňuje umělecká díla, jaké události se stávají součástí kánonu a jaké ne.

Paměť je tedy sociálními vědci a historiky vnímána jako prostředek k prosazení zájmů té či oné skupiny, které poskytuje možnost sebeutváření a sebepotvrzení. Dané skupině umožňuje pojímat vlastní minulost „v lichotivých a strategicky výhodných barvách.“⁶ Paměť je součástí života společenství, je prostředkem k prosazení jeho zájmů, které vznikají z potřeby se vymezit vůči ostatním skupinám. Z minulosti paměť vybírá pouze to, z čeho může učinit opěrné body přítomnosti a její součástí je pochopitelně i zapomínání toho, co do pozitivního obrazu dané skupiny nezapadá⁷.

Maurice Halbwachs v tomto smyslu ostře vymezuje rozdíl mezi pamětí a historií. Zatímco se paměť podílí na fungování a přetrvání konkrétního společenství a její partikulární perspektiva slouží k prosazení jeho zájmů a strategií, měla by si podle Halbwachse historie klást nárok pouze na objektivní poznání historické pravdy a minulost by tedy měla mít podobu objektivního vědeckého faktu, nikoli sociálně situované vzpomínky.⁸

V úvodu ke své klíčové studii se i Pierre Nora důrazně rozlišuje mezi pamětí a historií. Zatímco paměť vnímá jako neustále se proměňující, živoucí organismus, který je náchylný k manipulacím, jelikož je vždy v žitém vztahu k přítomnosti a konkrétní skupině, historie je pro něj vždy pouze reprezentací minulého a jeho neúplnou a problematickou rekonstrukcí, která nepatří nikomu a klade si nárok na univerzální poznání.⁹ Jeho další výklad však toto vymezení zpochybňuje. Ukazuje v něm totiž, jak se historici, kteří se na jednu stranu dovolávali objektivitu a nezájatosti historického poznání, aktivně podíleli na budování úředně posvěcených nacionálních „míst paměti“. Evropské národy jejich prostřednictvím budovaly svou svébytnost tím, že některé události ze své historie připomínaly a idealizovaly a jiné naopak vytěšňovaly. Tento úzký vztah mezi historií a v tomto případě státní ideologií je typický již pro samý počátek moderního dějepisectví – klasický historicismus.¹⁰

Kromě tohoto spojení historiografie a ideologie, které existuje již od jejího vymezení jakožto vědní disciplíny, je nutné si uvědomit i historikovu sociální situovanost, kdy „každé

5 ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2001

6 BARŠA, Pavel. *Paměť a genocida: úvahy o politice holocaustu*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2011, str. 19

7 tamtéž str. 30

8 tamtéž, str. 35

9 NORA, Pierre, *Mezi pamětí a historií – problematika míst*, In: Cahiers du Cefres, 2010:6, Dostupné na adrese http://www.cefrs.cz/IMG/pdf/nora_1996_mezi_pameti_historii.pdf [navštíveno 8. 6. 2013]

10 IGGERS, Georg G. *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivitu k postmoderní výzvě*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 28 – 35

individuální poznání minulého je vždy formou sociálního vzpomínání. Historik nikdy nemůže překonat determinující vliv své skupiny a skupinové identity.“¹¹ Proto je tedy důležité uvědomit si, že při historickém výzkumu nevykládáme dějiny z nějaké mimodějiny pozice, ale ze specifického místa a času. Tato sociální a časová situovanost historického poznání, by měla historika nutit k reflexi vlastního pohledu.¹²

Příkladem, jak se situovanost historika spolu s proměnou agendy nacionálního hnutí podílí na vyprávění o minulosti ukazuje příklad obrany pevnosti Masada v roce 74 n.l. Během židovské války, která skončila dobytím Izraele Římany, se pevnost stala útočištěm radikálních povstalců, zélótů. Ve chvíli, kdy bylo jasné, že pevnost bude dobyta Římany, zvolili její obránci hromadnou sebevraždu. I když o této události existovaly písemné záznamy například v díle Josefa Flavia, tato událost v židovské kolektivní paměti po několik staletí neexistovala. Příčinou mohla být jednak z náboženského hlediska problematická hromadná sebevražda¹³, stejně jako skutečnost, že se tradiční judaismus po rozptýlení do diaspory soustředil spíše na aspekt přežití a studium posvátných textů než na vojenský odboj.¹⁴ K jejímu zařazení do židovské kolektivní paměti došlo až v prvních desetiletích dvacátého století v souvislosti s osídlováním britského mandátního území Palestiny židovskými pionýry zvanými chalucim. To, co Masada symbolizovala, *hrdý a smrti se nebojící vzdor tváří v tvář drtivé převaze odpovídalo jejich situaci menšiny obklopené nepřátelskou arabskou většinou.*¹⁵ V době, kdy došlo k vytvoření státu Izrael a prvním vítězným válkám, ztratila tato událost, která měla zdůraznit hrdinskost a statečný i když marný boj proti mnohonásobné přesile, na významu. Klíčovými událostmi pro vědomí izraelské národní identity se staly vítězství – například v šestidenní nebo jomkippurské válce.

2.2 Narativismus

Až do osmnáctého století se dějepisectví považovalo za jednu z odnoží literatury a poměřovalo se kritérii podobnými s prózou – jednak rétorickými a stylistickými, jednak do sebe zahrnovalo moralistické či didaktické hledisko. Když v devatenáctém století začala historiografie přijímat metody a postupy práce po vzoru přírodních věd, ustupoval literární aspekt stále více do pozadí.¹⁶

Další změny přinesla až druhá polovina 20. století a to v souvislosti s jazykovým obratem a

¹¹ BARŠA, Pavel. *Paměť a genocida: úvahy o politice holocaustu*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2011, str. 20

¹² BARŠA, Pavel. *Paměť a genocida: úvahy o politice holocaustu*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2011, str. 20

¹³ tamtéž, str. 32

¹⁴ tamtéž, str. 31

¹⁵ tamtéž, str. 31

¹⁶ ŘEPA, Milan. *Poetika českého dějepisectví*. Vyd. 1. Brno: Host, 2006. str. 10

postmodernou. Východiska jazykového obratu formuloval již na začátku dvacátého století Ferdinand de Saussure. Podle Saussura není jazyk nástrojem zprostředkování významu, nýbrž je naopak význam funkcí jazyka.¹⁷ Na jazyk se přestalo pohlížet jako na transparentní nástroj zprostředkující myšlenky. Byl odhalen jako médium, jehož struktury určují, co je sdělováno.¹⁸

Základní myšlenkou postmoderní teorie dějepisectví je tedy problematizace teze, že historické dílo může s větší nebo menší mírou objektivitě popsat historickou skutečnost.¹⁹ Například v klasickém historicismu byla narace hodnocena jako pravdivá, pokud byla založena na faktech získaných adekvátní kritickou a objektivní metodou; samotná forma vyprávění však obsahu nic navíc nedodávala.²⁰ Teoretici ovlivnění narativismem jako Roland Barthes či Hayden White naproti tomu začali tvrdit, že se dějepisectví, které v poosvícenské době většinou tendovalo k narativnímu podání, v mnoha ohledech neliší od krásné literatury.²¹ Hayden White tuto myšlenku rozvíjí, když tvrdí, že historikové, když píšou příběhy, při své práci využívají stejných narativních postupů, stejných jazykových, rétorických a stylistických prostředků jako autoři tzn. „krásné literatury“, jako například způsoby zápletek či tropologického vyjadřování.²²

Hayden White se snažil nalézt „strukturní komponenty historického vysvětlení“, tedy jakým způsobem je historie vyprávěna a tím utvářena. Jako první nabídl konkrétní kategorie, jimiž umožnil uchopit a klasifikovat různé aspekty historiografického díla – poetický, myšlenkový či ideologický.²³ Historické dílo pokládá za *jazykovou strukturu ve formě diskurzu narativní prózy, která se vydává za model či symbol minulých struktur a procesů, a to proto, aby vysvětlila, čím byly, tím, že je reprezentuje*.²⁴ V této teorii White rozděluje pět úrovní přítomných v historickém díle, *kronika* se týká pořadí historických faktů a jejich použití či naopak vynechání při utváření *příběhu*, význam příběhu určuje *konstrukce zápletky*; dále pak tématizoval *styl argumentace a styl ideologického zakotvení*.²⁵ Styl argumentace v pojetí Haydena Whita nesouvisí ani s vědeckou metodologií, ale vychází z logiky zápletky.²⁶

¹⁷ IGGERS, Georg G. *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 113

¹⁸ ŘEPA, Milan. *Poetika českého dějepisectví*. Vyd. 1. Brno: Host, 2006, str. 15

¹⁹ IGGERS, Georg G. *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 111

²⁰ ŠIMA, Karel, *Velké vyprávění o lingvistickém obratu v teorii dějin a malý příběh české historiografie*, In: STORCHOVÁ, Lucie a HORSKÝ, Jan. *Paralely, průsečíky, mimoběžky: teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*. Ústí nad Labem: Albis international, 2009, str. 77

²¹ FEUEREIS, Eduard. *Baroko, rekatolizace a reformace v novějším českém dějepisectví : (narativistická interpretace)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2010, str. 4

²² IGGERS, Georg G. *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 111

²³ Řepa str. 17

²⁴ WHITE, Hayden V. *Metahistorie: historická imaginace v Evropě devatenáctého století*. Vyd. 1. Brno: Host, 2011, str. 15

²⁵ tamtéž, str. 19

²⁶ FEUEREIS, Eduard. *Baroko, rekatolizace a reformace v novějším českém dějepisectví : (narativistická interpretace)*.

Příběh, jež je přítomný v narativním historiografickém díle, dostává svůj význam prostřednictvím konstrukce zápletky.²⁷ Pokud historik přisoudí příběhu strukturu tragédie, určitým způsobem jej vysvětluje. Kdyby použil strukturu „komedie“ vysvětlil by jej způsobem zcela jiným. *„Konstrukce zápletky je postup, kterým se řada událostí zformovaných jako příběh postupně odhaluje jako příběh konkrétní.“*²⁸ Hayden White rozeznával čtyři základní typy konstrukce zápletky – romanci, tragédii, komedii a satiru. Pro romanci je typický motiv překonání úskalí a vítězství – dobra nad zlem, světla nad temnotou, ctností nad neřestí. Satira je jejím opakem, zdůrazňuje beznadějnou vrženost do nepřátelského světa. Komédie ani tragédie neposkytují tak jasné oddělení dobra a zla jako předchozí zápletky. Pro komedii je typický moment usmíření, ke kterému dochází po všech peripetiích příběhu. Tragédie toto usmíření postrádá, ale jejím prostřednictvím dochází k uvědomení si a vnitřní katarzi diváků.

Kromě toho, že historiografická díla mohou být utvářena pomocí zápletek přítomných v krásné literatuře, tematizoval White i použití obrazných vyjádření tzn. tropů. *„Tyto tropy dovolují charakterizaci předmětů v různých druzích nepřímého či obrazného (poetického) diskurzu. Jsou obzvláště vhodné pro pochopení operací, jimiž mohou být obsahy zkušenosti, odolávající popisu jednoznačnými prozaickými reprezentacemi, prefigurativně uchopeny a připraveny pro vědomé zpracování.“*²⁹ Metaforou (přenesením) je možné charakterizovat jevy na základě jejich vzájemné vnitřní či vnější podobnosti či odlišnosti na základě analogie nebo přirovnání. V metonymii je možné název celku zaměnit za název části. Synekdocha je některými autory považovaná na formu metonymie. Popisuje jev tím, že používá část k symbolizování vlastnosti, které je celku vlastní. Ironie umožňuje popsat skutečnosti tím, že na figurativní úrovni neguje to, co se tvrdí na úrovni doslovné.³⁰ *Metafora je v zásadě reprezentativní, metonymie redukcionistická, synekdocha integrativní a ironie negační.*³¹

2.3 Styl, tropy a rétorické figury

Odborný styl jako samostatná stylová oblast vyčlenil zásluhou teorie funkčních stylů, kterou vypracovali vědci náležící k Pražskému lingvistickému kroužku. *Tato teorie vychází z předpokladu, že o výběru jazykových prostředků a jejich uspořádání rozhoduje to, k jakému účelu*

Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2010, str.4

²⁷ WHITE, Hayden V. *Metahistorie: historická imaginace v Evropě devatenáctého století*. Vyd. 1. Brno: Host, 2011, str. 21

²⁸ WHITE, Hayden V. *Metahistorie: historická imaginace v Evropě devatenáctého století*. Vyd. 1. Brno: Host, 2011, str. 21

²⁹ tamtéž, str. 53

³⁰ tamtéž, str. 53 - 56

³¹ tamtéž, str. 56

je projev určen³². Analýza stylu se zaměřuje na volbu výrazových prostředků a jejich uspořádání. Stylové charakteristiky jsou utříděny do tří skupin nazvaných ráz, spojitost a uměřenost.³³

Ráz je klíčový pro rozlišení stylů, které je možné ztotožnit buď s literárním stylem, nebo vědeckým projevem. Tuto skupinu charakteristik tvoří napětí mezi pojmovostí a zážitkovostí textu. Pojmovému vyjadřování jede v první řadě o poznání věci a tomu podřizuje volbu jazykových prostředků. Pojmovost se netýká pouze pojmenování, přesnost výrazů musí být také podpořena logickým sledem syntaktických a kontextových prostředků.³⁴

Podstata zážitkovosti spočívá v tom, že autor chce kromě zprostředkování obsahu vyjádřit jeho subjektivní zpracování neboli zažití. Zážitkovost tedy podněcuje smyslové vnímání, citové zaujetí, hodnotící postoje. Jsou s ní spojeny tři stylové charakteristiky – nápadnost, intenzifikace a expresivita výrazu. Nápadnost výrazu je protikladem využití výrazu ustáleného. Je překvapivý, nekonvenční, vzbuzuje zájem čtenáře. Vyšším stupněm nápadnosti je intenzifikace neboli zesílení výrazu. Citově zabarveného vyjadřování lze dosáhnout použitím expresivních podstatných a přídavných jmen, příslovcí a sloves.³⁵ Stylové charakteristiky shrnuté pod pojmem spojitost se týkají toku textu a jeho syntaktické a myšlenkové soudržnosti. Ve stylistické charakteristice zvané přiměřenost jde o míru používání výrazových prostředků, jak co do intenzity, tak to početnosti.³⁶

Obrazná pojmenování – tropy pomáhají odkrývat souvislosti, zaplňovat mezery a konstruovat hypotézy. Jsou potřebné tehdy, když historik potřebuje vysvětlit složitější historické skutečnosti, než jsou partikulární činy historických aktérů. Právě tropy totiž pomáhají historikovi zakomponovat do textu jevy, jako jsou sociální skupiny, instituce, kolektivní akce, obecné politické, kulturní či historické formace.³⁷

Metaforické obrazné pojmenování vystihuje vlastnost či podstatu nějakého jevu. *Metafora dokáže sepnout historické události, procesy či stavby v jednotný celek. Její poslání má spíše syntetickou povahu.*³⁸ Metafory mohou být organické, které umožňují zachytit analogii mezi lidskou společností a světem živé přírody, kdy je jejich pomocí možné popsat proměny historických jevů v čase. Dalším možností je použití metafor, vztahujících se k lidskému věku či analogie s denními či nočními cykly. Metafory vztahující se k počasí či živlům ani tak nepostihují proměnu jevů v čase, jako vypovídají o jejich intenzitě. Dalším často používaným typem metafor jsou motivy cesty či putování či vlivné metafora probuzení, obrození či zmrtvýchvstání.³⁹

Tam, kde metafora ozřejmuje na základě podobnosti mezi různorodými oblastmi, rozkládá

³² ŘEPA, Milan. *Poetika českého dějepisectví*. Vyd. 1. Brno: Host, 2006, str. 62

³³ tamtéž, str. 63

³⁴ ŘEPA, Milan. *Poetika českého dějepisectví*. Vyd. 1. Brno: Host, 2006, str. 64

³⁵ tamtéž, str. 68

³⁶ tamtéž, str. 76

³⁷ tamtéž, str. 28

³⁸ tamtéž, str. 37

³⁹ tamtéž, str. 37

metonymie celek a vyjímá z něj charakteristické jevy nebo vlastnosti. Při metonymické operaci je ve zkratce vystihován prostřednictvím jednotlivého děje celý proces. Nevychází z nějaké hlubší vnitřní či skryté podobnosti, ale z prostorové, časové, příčinné či jiné souvislosti. Metonymie spočívá v reprezentaci, kdy je celek zastoupen některou její částí, buď nejdůležitější, nebo charakteristickou.⁴⁰ V dějepisném pojmosloví se metonymie používá mnohem častěji než metafora. Pro označení období se vybere například jeden aspekt přelomová událost nebo klíčová postava a to umožňuje výklad období, které přecházelo nebo následovalo (doba předhusitská, doba poděbradská).⁴¹ Principy metafory a metonymie se snoubí v třetím tropu, kterým je personifikace. Prostřednictvím personifikace dostávají neživé věci a jevy lidské vlastnosti a schopnosti.

2.4 Stanovení výzkumného problému, metodika sběru dat

Výše popsané konceptuální rámce mi umožňují stanovit výzkumné otázky. Pojímám tedy historické vyprávění „dějin Židů v Čechách“ jako jeden ze způsobů, kterým jednotlivé židovské komunity vytvářejí společnou, sdílenou paměť a vědomí skupinové příslušnosti a sounáležitosti. Kromě sledování prostředků sebeidentifikace, případně vymezení vůči skupinám ostatním se zaměřím zejména na to, jakým způsobem je tento příběh utvářen. Nástrojem, který přitom budu používat, bude narativistická analýza pramenů. Narativistické a stylistickou analýzu popsanou výše použiji na dva typy pramenů – články z židovskými komunitami vydávaných časopisů a přepisy rozhovorů s představiteli komunit.

Mé výzkumné otázky budou vycházet z úrovní konceptualizace historického díla, tak je jak stanovil Hayden White.

- 1.) Budu sledovat, jaká témata a události jsou do narativu zařazena a jaká ne. Podle koncepce Haydena Whita tato část odpovídá tzv. „vytváření kroniky“
- 2.) Pokusím se popsat, jakým způsobem je narativ „dějin Židů v Čechách“ utvářen, tedy jaké zápletkování narátoři a narátorky užívají a zda je tedy možné přiřadit k narativu „dějin Židů v Čechách“ konkrétní zápletku ve shodě s typy zápletek podle Haydena Whita (tragédie, komedie, romance, satira)
- 3.) Budu sledovat rovinu utváření příběhu včetně použitých narativních prostředků, argumentaci, používání různých stylistických a rétorických prostředků (např. metafor a přívlastků).

⁴⁰ ŘEPA, Milan. *Poetika českého dějepisectví*. Vyd. 1. Brno: Host, 2006, str. 40

⁴¹ tamtéž, str. 45

4.) Protože budu ve své práci používat dva naprosto odlišné typy pramenů, provedu nejprve jejich srovnání.

Při získávání pramenů jsem se rozhodla používat kvalitativní výzkumné metody. Při používání kvalitativní metod získá výzkumník údaje, které vypovídají o konkrétní skupině, a neusiluje o to získat data, jež by byla zobecnitelná pro celou populaci. V kvalitativním výzkumu probíhají obvykle jednotlivé aktivity, jako jsou formulace výzkumných otázek, sběr dat a jejich analýza, navrhování a modifikace teorie paralelně a navzájem se ovlivňují. Výzkumník musí reagovat na průběžné výsledky a okolnosti a podle toho plán výzkumu přizpůsobovat.⁴²

Prvním zdrojem pramenů pro mě byly vybrané články, rozhovory, eseje publikované na stránkách čtyř druhů periodik: 1) Obecních novin, vydávaných pražskou židovskou obcí, 2) Roš Chodeše, který vydává Federace židovských obcí, 3) Maskilu vydávaného komunitou Bejt Simcha, 4) Židovských listů vydávaných občanským sdružením Magen, která založil bývalý předseda pražské obce Tomáš Jelínek. Vybrala jsem ty texty, které se alespoň nějakým způsobem týkaly historických témat, případně v nich byly artikulovány ideologické principy jednotlivých hnutí. Dvě periodika (časopis Maskil a Roš Chodeš) mají volně přístupné archivy starších ročníků na internetu, čísla Obecních novin jsem si nechala vyhledat v Národní knihovně a později jsem dokonce jako členka pražské obce získala přístup k jejich elektronické podobě. Židovské listy nikde na internetu přístupné nejsou a jejich autoři ani neposkytují výtisk do Národní knihovny. Jejich elektronické verze jsem získala po uskutečněném interview přímo od Tomáše Jelínka.

Druhým pramenem, ve kterém jsem sledovala způsoby budování a upevňování skupinové identity jednotlivých židovských komunit a podrobila jej narativní analýze, jsou rozhovory s čelními představiteli pražských židovských komunit. Pro ně jsme zvolila techniku polostrukturovaného kvalitativního rozhovoru. Mezi obecná pravidla pro vedení kvalitativního rozhovoru patří nutnost klást srozumitelné a jasné otázky, samozřejmě neklást několik otázek najednou. *Základní snahou při vymýšlení otázek je minimalizovat vnucování určitých odpovědí samou formulací otázky.*⁴³ V kvalitativním dotazování se nikdy nepředkládají dotazovaným předem určené formulace odpovědí nebo jejich kategorie. Neutrálnost postoje vyjadřuje tazatel neutrálním formulováním otázek (například předvést celou paletu příkladů od neutrálních až po extrémní a vyprovokovat tak uvažování respondenta). Jak vyplývá z povahy polostrukturovaného rozhovoru, neměla jsem připravené konkrétní otázky, pouze okruh témat, která by bylo vhodné probrat. *„V kvalitativním dotazování se často narazí na aspekty, s nimiž analýza nepočítala, pokud mají vztah k základnímu problému nebo jsou důležité z hlediska udržení rozhovoru, musí tazatel pohotově*

⁴² HENDL, Jan, *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, Praha, Portál, 2005, str. 146

⁴³ HENDL, Jan, *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, Praha, Portál, 2005., 169

*formulovat otázky ad hoc.*⁴⁴

Na začátku každého rozhovoru jsem narátora požádala, aby vyjmenoval a popsal volné asociace, které se mu vybaví, když se řekne „dějiny Židů v Čechách“. Události, osoby či zlomové body, které narátor zmínil, jsem si poznamenala a postupně k nim pokládala doplňující otázky. Protože jsem usilovala o to, postihnout i to, jaké události se v narativu nevyskytují, nikdy jsem se nedoptávala na nic, co by narátor sám nezmínil. Protože mým cílem bylo získat celkový narativ „dějin Židů v Čechách“, pokládala jsem rovněž otázky, které měly narátora přivést k tomu, aby nějakým způsobem narativ sám formuloval. Jeden okruh otázek se týkal způsobu, jakým by dějiny Židů v Čechách prezentoval například americkým turistům a další okruh se týkal toho, osudy jaké postavy nebo jaké dějinné období by rád zpracoval například ve formě odborné studie, filmu či jiného uměleckého díla.

Rozhovory trvaly průměrně 30–40 minut. Nahrávala jsem je na diktafon a doma jsem je celé přepsala. Při přepisu jsem nekladla důraz na neverbální projevy, proto jsem použila redigovanou transkripci.

2.5 Oslovení narátorů, etické aspekty a reflexe vlastní pozice ve zkoumaných komunitách

Kvalifikovaný výběr respondentů mi umožnil fakt, že se pohybuji v rámci zkoumaných komunit. Jsem aktivní členkou reformní komunity Bejt Simcha, v rámci které jsem podstoupila i liberální giur – konverzi k judaismu. Zároveň jsem členkou i pražské židovské obce, kde ovšem mám pouze mimořádný status vyplývající z toho, že jsem Židovka po otci a má liberální konverze není na pražské židovské obci uznávána. To mi však nebrání v tom, abych se pravidelně neúčastnila jak akcí Bejt Simcha, tak aktivit pražské židovské obce a v obou komunitách navázala přátelské vztahy. Tím pádem pro mě nebylo těžké oslovit většinu respondentů, buď na základě telefonického rozhovoru, nebo e-mailem, ve kterém jsem se představila jako studentka historické antropologie na Karlově univerzitě. V e-mailu jsem vysvětlila téma své práce jako „Vnímání českých židovských dějin představiteli židovských komunit a institucí.“ A doplnila jsem, že bych „*ve své práci bych chtěla stanovit, jaké jsou klíčové mezníky židovských dějin, jak jsou vnímány v jednotlivých komunitách a institucích.*“⁴⁵ Protože jsem se ve své práci rozhodla používat rozhovory jako jeden z pramenů, na kterých budu dokazovat snahu o budování skupinové identity a vymezení vůči jiným skupinám, provažovala jsem za důležité, aby byly rozhovory autorizované. Proto jsem po přepsání každému z narátorů zaslala přepsaný rozhovor a požádala o informovaný souhlas.

⁴⁴ HENDL, Jan, *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, Praha, Portál, 2005, str. 171

⁴⁵ E-mail určený vrchnímu rabínovi Karolu Efraimovi Sidonovi z 15.4. 2013

Narátoři byli do mého výzkumu vybírání účelově, kdy jsem oslovila především představitele či jiné významné členy zkoumaných komunit. Výběr i oslovení narátorů mi usnadnil ten fakt, že jsem ve zkoumaných komunitách insiderem. Není pochyb, že ve srovnání s outsiderem má insider snazší přístup k jistým typům informacím. Při stanovení výzkumných otázek i při kladení konkrétních otázek narátorům, jsem mohla uplatnit i vlastní zkušenost a intuici a sdílela jsem klíče k obecnému porozumění⁴⁶, což mi například umožnilo citlivě formulovat otázky týkající se potencionálně problematických témat, jako bylo šoa nebo polemika s jinými hnutími.

Na můj e-mail případně telefonickou prosbu o interview reagovalo šest současných nebo bývalých představitelů židovských komunit. Bohužel ani po několika urgencích a doporučeních se mi nepodařilo spojit s představiteli komunity Chabad rabínem Manisem Barashem jeho ženou Dinou. Velkým přínosem pro mou práci ale byla schůzka s bývalým předsedou pražské obce Tomášem Jelínkem. S ním jsem udělala jednak rozhovor zaměřený na narativy české židovské historie, požádala jsem jej o jeho vlastní reflexi událostí na pražské židovské obci v letech 2004 – 2005 a především mi k analýze poskytl kompletní ročníky Židovských listů, periodika, na jehož vydávání se podíli, ale které nejsou k dispozici ani v Národní knihovně.

2.5.1 Profily narátorů

Karol Efraim Sidon (*1942)

Současný vrchní český rabín. Původním povoláním spisovatel a dramaturg, jeden ze signatářů Charty 77. V roce 1983 po nátlaku Stb emigroval do Německa, kde v Heidelbergu vystudoval judiastiku, rabínská studia dokončil v Jeruzalémě a od roku 1992 působí jako vrchní český rabín.

Tomáš Kučera (*1961)

První reformní rabín českého původu. Původním vzdělání biochemik, studoval ve Spojených státech. Po roce židovských studií v Jeruzalémě se rozhodl vystudovat na nově založeném Abraham Geiger College, kde získal i rabínskou formaci. V roce 2006 byl jedním ze tří rabínů ordinovaných na německém území od konce druhé světové války.

Sylvie Wittmannová (* 1956)

Zakladatelka reformní komunity Bejt Simcha. Vystudovaná restaurátorka, po sametové revoluci

⁴⁶ JONES, D.J., *Na cestě k domorodé antropologii*. Biograf, 2006:8, Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=3904> [navštíveno 29. 4. 2013]

založila incomingovou agenturu Wittmann Tours, zaměřenou na židovské turisty především z USA. V osmdesátých letech pořádala bytové semináře na téma judaismus, na jejichž tradici navázalo i založení komunity Bejt Simcha. Předsedkyní komunity a reprezentantkou reformních Židů ve Federaci byla až do roku 2010.

Tomáš Jelínek (* 1968)

Vystudovaný ekonom, působil v týmu prezidenta Václava Havla, kde se podílel na zpracovávání ekonomických podkladů pro prezidentskou kancelář. Od roku 2001 do roku 2005 byl předsedou pražské židovské obce. Zatímco první funkční období neprovázely žádné kontroverze a naopak došlo k velikému zlepšení například sociálních služeb pro přeživší šoa, došlo za jeho druhého funkčního období k tzn. „krizi na pražské obci“. V současné době působí v oblasti public relations a je předsedou občanského sdružení Magen, které vydává Židovské listy. Je rovněž aktivním členem Spolku akademiků Židů.

Petr Papoušek (*1977)

Současný předseda Federace židovských obcí ČR. Vystudoval makroekonomii na Báňské univerzitě v Ostravě, v rámci svého studia pobýval i rok v Jeruzalémě a rok studoval i židovská studia na Institutu Paideia ve Stockholmu. Od roku 2004 je předsedou Židovské obce v Olomouci a v roce 2012 byl zvolen předsedou FŽO.

Pavel Kuča (*1980)

Člen redakční rady časopisu Maskil. Studoval francouzštinu a historii a byl aktivním členem občanského sdružení Krnovská synagoga, které usiluje o obnovu a rozvoj kulturních aktivit v synagoze v Krnově. V současné době žije v Praze, kde působí jako průvodce pro různé židovské incomingové agentury.

2.5.2 Časopisy vydávané židovskými komunitami

Roš Chodeš

Navazuje na tradici Věstníku Židovských náboženských obcí, vydávaného již od roku 1918. Je jednou z institucí spadající pod Federaci židovských obcí. V roce 1990 změnil svůj název na Roš Chodeš (nový měsíc). Jeho šéfredaktorem je Jiří Daníček (dlouholetý předseda FŽO), dále jsou pak členy redakce například Arno Pařík, Alice Marxová atd. Časopis je primárně určen pro členy

českých židovských komunit, ale přes tiskovou službu si jej může objednat každý zájemce a čísla se tři měsíce od zveřejnění objevují na webu Federace židovských obcí, kde je k dispozici archiv od roku 2006.

Obecní noviny

Byly založeny v březnu 2004 a nahradily tak předchozí „Informace ze života pražské židovské obce“. Za jejich vznikem byla iniciativa tehdejšího předsedy obce Tomáše Jelínka. V době krize na pražské obci byly využívány oběma stranami k polemice. Poté, co vítězná „Platforma obec pro všechny“ převzala Obecní noviny a dosadila do jejich čela Milana Kalinu, pokračovali od února 2005 Jelínkovi příznivci ve vydávání „Samizdatu obecní noviny“ a postupně přešli do Jelínkem založených Židovských listů, které od Obecních novin převzaly nejen kontakty na čtenáře, ale i grafickou podobu. Šéfredaktorem Obecních novin byl Milan Kalina až do roku 2010, kdy jej vystřídal Petr Balajka. Obecní noviny nejsou k dispozici na webu, čísla od poloviny roku 2005 jsou přístupné v Národní knihovně. Já jsem k nim jako členka obce měla přístup přes zaheslované přihlášení na webových stránkách obce.

Židovské listy

Jsou vydávány občanským sdružením Magen. Na jejich financování se nepodílí žádná z židovských obcí, pouze získávají menší obnos z Nadačního fondu pro oběti holocaustu. Na jejich stránkách a souvisejícím blogu <http://zidovskelisty.blog.cz/> probíhá polemika se současným vedením pražské židovské obce. Časopis je distribuován předplatitelům a protože ani částečně financován ze státních peněz, nenajdeme jej ani v Národní knihovně.

Maskil

Redaktoři Maskilu původně vedli časopis Židovské liberální unie Hatikva. Po neshodách ohledně koncepce časopisu, redakci opustili a Hatikva dále sloužila pouze pro interní sdělení pro členy ŽLU. První číslo Maskilu vyšlo v roce 2001. Mezi redaktory patřili například Milan Kalina, Kateřina Weberová v posledních dvou letech se na činnosti Maskilu podílí výrazným způsobem Pavel Kuča. Všechna čísla Maskilu jsou dostupná v elektronické podobě na www.maskil.cz. Časopis je za cenu poštovního distribuován do všech českých židovských obcí a dalším zájemcům.

3 Historie zkoumaných komunit a jejich politiky identity

Jak jsem již zmínila v souvislosti s konceptuálními východisky své práce, mým cílem je kromě zkoumání narativních struktur o příběhu dějin Židů v Čechách i zkoumání politik identit jednotlivých komunit a jejich vymezení vůči ostatním hnutím. Proto je nutné pojednat také o jejich historii a ideologiích. Během vyhledávání článků, které tematizovaly dějiny Židů v Čechách, jsem totiž zjistila, že mnohé z nich byly psány s tím účelem, aby objasnili historické pozadí konfliktu, který v té době na pražské obci probíhal. Často bylo odkazů na historické události používáno i při argumentaci a polemice mezi nepřátelými stranami. Proto považuji za důležité seznámit čtenáře mé diplomové práce i s těmito okolnostmi. Do konfliktu na pražské židovské obci, ke kterému došlo v letech 2004 až 2005 se totiž promítaly zájmy jak nepřátelých frakcí v rámci pražské židovské obce, tak zájmy reformních komunit i v Praze působícího ultraortodoxního chasidského hnutí Chabad. Pro lepší pochopení všech okolností začnu svůj výklad historií židovských náboženských obcí v letech 1945–1989, zvláštní pozornost budu věnovat vývoji pražské židovské obce po od počátku 90. let. Pro objasnění rozdílů mezi jednotlivými komunitami, které se hlásí k moderní ortodoxii, konzervativnímu, liberálnímu a rekonstruktivistickému hnutí, se zaměřím na jejich historii a klíčové názory, které se týkají židovství jako náboženské nauky a etnické a sociální identity. V další části popíšu činnost jednotlivých komunit a teprve po seznámení se všemi těmito okolnostmi se pokusím popsat konflikt samotný.

3.1 Dějiny židovských náboženských obcí v Československu v letech 1945 – 1989

*Kohn se chlubil úspěchy svých synů:
„Můj nejstarší je v Budapešti a řídí
tam kolektivizaci maďarského zemědělství.
Můj prostřední je Československu a stanovuje
výrobní plány socialistického průmyslu. A můj
nejmladší – benjamínek, je starostou Jaffy.“
„Taky tam buduje socialismus?“
„Jsou mešuge? Budovat socialismus ve
vlastní zemi?“*

Po druhé světové válce bylo cílem vládních představitelů vybudovat Československo jako národnostně jednotný stát. Většina německého a maďarského obyvatelstva byla tedy deportována a Židům bylo umožněno emigrovat. *Polovina všech československých přeživších holocaust, 22 000–24 000 lidí, se vystěhovala v letech 1945-50 do Palestiny/Izraele, a dalších 3000-5000 do jiných zemí. Tak zůstalo v zemi pouze 15 000 – 18 000 českých a slovenských Židů, méně než desetina*

předválečného počtu.⁴⁷ Ze 153 předválečných českých a moravských židovských obcí jich bylo obnoveno pouze 9. Nepočtenější z nich byla židovská náboženská obec v Praze, která měla přibližně 2500–3000 členů. Mnozí z nich se přistěhovali z jiných částí Československa.

Orgánem zastupujícím československé Židy přeživší holocaust byla Rada židovských náboženských obcí, v jejímž čele stál v letech 1945–1948 tajemník Rady Kurt Wehle⁴⁸. Radě se za podpory prezidenta Beneše v roce 1946 podařilo docílit toho, že na úřadu předsedy vlády pracoval zvláštní referent pro židovské otázky, který působil jako poradce pro plánované zákony a nařízení. Rada židovských náboženských obcí usilovala například o odškodnění repatriantů a obětí nacistické persekuce, poskytovala pomoc při restitucích; její matrika vydávala doklady, potvrzení, legalizovala terezínské sňatky, později i vystavovala úmrtní listy, shromažďovala a podávala zprávy o obětech persekuce. V rovině ekonomicko-sociální Rada židovských náboženských obcí likvidovala majetek v Terezíně a přerozdělovala jej potřebným, vyplácela jednorázové finanční podpory navrátilcům či vydávala potravinové balíčky. Znovu obnovila bohoslužby, pořádala oslavy svátků, svatby, obstarávala rituální předměty a zásobovala své členy košer potravinami. Řešila i otázku pronájmu opuštěných synagog a opravy židovských hřbitovů.⁴⁹ Kromě nároků týkající restituci a obnovení náboženské a charitativní činnosti náboženských obcí musela Rada židovských náboženských obcí zasahovat ve dvou podstatných záležitostech, které se týkaly židovské komunity. Židé, kteří se v roce 1930 přihlásili k německé národnosti, byli považováni za *plnokrevné Němce*⁵⁰, byli nuceni nosit bílé pásky (kterými byli označeni nacisté), někteří z nich byli soustředěni ve sběrných táborech, mnozí dokonce určeni k odsunu. Byla jim o pětinu snížena mzda, penzisté nedostávali důchody. Velké obtíže provázely i jejich snahu o vynětí majetku z konfiskace či řízení o zachování československého občanství. Teprve až výnosem ministerstva vnitra z 13. 9. 1946 bylo nařízeno, že do odsunů nesmějí být zahrnuti Židé německé národnosti.⁵¹ Obdobným způsobem musela Rada židovských náboženských obcí zasáhnout a intervenovat pro zachování československého občanství, těm Židům, kteří původně pocházeli z Podkarpatské Rusi a nyní jim hrozila repatriace do Sovětského svazu.⁵² Dalším specifickým problémem se stala rovněž otázka židovských uprchlíků z Polska, na počátku roku 1946 překračovalo hranici údajně až dva tisíce lidí

⁴⁷ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007., str. 30

⁴⁸ SOUKUPOVÁ, Blanka, *Životní světy českých Židů po šoa – kompenzace ztracených jistot. Několik poznámek k životním strategiím ŽNO a židovské menšiny v bezprostředně poválečném období*, In: MACHAČOVÁ, Helena, ed. První pražský seminář: dopady holocaustu na českou a slovenskou společnost ve druhé polovině 20. století: příspěvky účastníků semináře konaného 8. listopadu 2007 v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky. 1. vyd. Praha: Varius Praha, 2008, str. 52

⁴⁹ tamtéž, str. 53

⁵⁰ KREJČOVÁ, Helena, *Židovská očekávání a zklamání po roce 1945*, In: Češi a Němci - ztracené dějiny? = Tschechen und Deutsche - verlorene Geschichte?. 1. vyd. Praha: Pro nadaci Bernarda Bolzana vydalo nakl. Prago Media, 1995, str. 246

⁵¹ tamtéž, str. 246

⁵² tamtéž, str. 246

denně.⁵³

Měsíc po uchopení moci komunistickou stranou prohlásil v březnu 1948 ministr vnitra Václav Kopecký, že režim bude respektovat náboženská, občanská a společenská práva Židů.⁵⁴ Tento výrok dostal nový význam spolu se zákonem o náboženských společnostech přijatým 1. listopadu 1949. Tento zákon radikálně změnil administrativní a finanční strukturu všech náboženských společenství a jejich zaměstnanci a funkcionáři se stali zaměstnanci státu. Rada židovských náboženských obcí byla nucena státu předat většinu svých historických budov, stejně jako sbírky Židovské muzea. To pak bylo znárodněno a přejmenováno na Státní židovské muzeum.⁵⁵

V souladu s oficiálním postojem Sovětského svazu, podporovala ještě v roce 1949 československá komunistická vláda imigraci do právě vzniklého státu Izrael. Když v lednu 1949 v izraelských volbách nezmohlo levicové hnutí, ztratil Sovětský svaz možnost ovlivnit politiku Izraele a přátelství Sovětského svazu se začalo se měnit v otevřené nepřátelství a odsouzení sionismu jako „buržoazního nacionalismu“. Antisionistická kampaň vyvrcholila v politických procesech z počátku padesátých let, z nichž je nejlépe znám Slánský proces.⁵⁶ I když v oficiálních rezolucích a během samotného procesu bylo zakázáno zmiňovat židovský původ obviněných a hovořilo se buď o „mezinárodním sionismu“ nebo se o obviněných mluvilo jako o „kosmopolitech a zrádcích bez vlasti a domova“, byly zaznamenány četné protižidovské nálady, především v dělnickém prostředí, tedy tam, kde nacházela zázemí i předválečná a nacistická antisemitská propaganda. „Dále se projevuje mezi dělníky názor, že Žid zůstane Židem a nepřitelem dělnické třídy“. V čakovické továrně Avia se dokonce někteří pracovníci měli pozitivně vyjadřovat o nacistické vyhlazovací politice vůči Židům: „Hitler se na Židy zaměřil, chtěl je všechny odstranit, škoda, že to neudělal, podívejte se, co dělali teď ti, kteří tu zbyli, za svinstvo. (...) Byl jsem a jsem ukázněný komunist, ale jsem dnes proti Židům. Hitler vraždil ty, co byli mezi námi, a ty velké pacholky nechal.“⁵⁷ I přes svou snahu o asimilaci a častou angažovanost v KSČ, se sloužili Židé režimu jako snadný cíl nejrůznějších obvinění. Mnoho z nich bylo totiž ve spojení se Západem například díky svým příbuzným, jež emigrovali do Izraele a jiných zemí a většina z nich byla i

⁵³ SOUKUPOVÁ, Blanka, *Životní světy českých Židů po šoa – kompenzace ztracených jistot. Několik poznámek k životním strategiím ŽNO a židovské menšiny v bezprostředně poválečném období*, In: MACHAČOVÁ, Helena, ed. První pražský seminář: dopady holocaustu na českou a slovenskou společnost ve druhé polovině 20. století: příspěvky účastníků semináře konaného 8. listopadu 2007 v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky. 1. vyd. Praha: Varius Praha, 2008, str. 54

⁵⁴ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007. str. 31

⁵⁵ tamtéž, str. 32

⁵⁶ tamtéž, str. 32

⁵⁷ KOURA, Petr, *Kampaň kolem procesu se Slánským a spol. odkryla v české společnosti temné proudy*, Dostupné na adrese: http://zpravy.idnes.cz/kampan-kolem-procesu-se-slanskym-a-spol-odkryla-v-ceske-spolocnosti-temne-proudy-g1r-kavarna.aspx?c=A121130_152833_kavarna_chu [navštíveno 3. 5. 2013]

nevhodného třídního původu, především se jednalo o bývalé soukromé podnikatele.⁵⁸

Jednou ze strategií, které vedení židovských obcí mohlo vůči režimu zaujmout, bylo uplatňovat stranické a státní pokyny a například ve formě různých projevů a prohlášení podávat důkazy o oddanosti židovských obcí komunistické straně. Další možností bylo oficiální cestou vydávat protesty proti rozhodnutím pro židovskou komunitu škodlivým či nevýhodným. Tak například představitelé židovských obcí v Čechách a na Slovensku protestovali proti zákazu šchity – rituální porážky. Především z politických důvodů nakonec k tomuto zákazu nedošlo. „*Zpráva o zákazu košerování masa v ČSR by vyvolala velký rozruch mezi židy ve světě, stala by se podnětem pro další útoky zahraničního tisku a rozhlasu proti naší republice.*“⁵⁹

Určitou úlevu židovské komunitě přinesly až celospolečenské změny, ke kterým začalo zvolna docházet po odhalení Stalínova „kultu osobnosti“ a které měly za následek uvolnění společenských poměrů a změny v komunistické straně, které vyvrcholily tzn. „pražským jarem“. Zvláštní význam mělo reformulování státní politiky vůči církvím a mládežnickým organizacím. Židovská kultura se stala součástí veřejného života a následkem toho bylo vydáno několik knih židovských autorů či s židovskou tematikou. Jako součást „nové vlny“ československého filmu vzniklo i několik filmů, zabývajících se problematikou holocaustu. Byl odsouzen antisemitismus padesátých let a oběti Slánského procesu byly rehabilitovány. Proces destalinizace, který zahrnoval i otevření hranic, umožnil židovským náboženským obcím výrazně rozšířit rozsah svých aktivit a zapojit do nich například mládež či organizovat pobyty pro své členy v letních táborech vlastněných židovskými organizacemi v Jugoslávii či Rakousku a podařilo se uskutečnit i pracovní mládežnický pobyt v různých izraelských kibucech.⁶⁰ V červenci roku 1969 se uskutečnila schůzka představitelů Rady židovských náboženských obcí, která se zabývala především aktivitami určenými pro židovskou mládež, navazováním kontaktů se zahraničními židovskými organizacemi a přípravou oslav tisíce let Židů v Praze a sedmi set let Staronové synagogy. Na židovské radnici se tedy začaly konat pravidelné vzdělávací schůzky pro mládež, které překonaly i antisionistickou kampaň po vypuknutí arabsko-izraelské války v roce 1967 i události bezprostředně následující po srpnové invazi sovětské armády v roce 1968, kdy velká část účastníků přednášek spolu se svými rodinami emigrovala. Skončily až v roce 1974, kdy byl následkem postupující normalizace odvolán tajemník pražské obce i Rady židovských náboženských obcí Ota Heitlinger.⁶¹ Normalizační opatření se projeví i zahájením akce „Pavouk“ v roce 1972. Tento tajný program ministerstva vnitra byl zřízen jako program sledování všech československých Židů. Měla být vytvořena kompletní

⁵⁸ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007. str. 33

⁵⁹ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007, str. 38

⁶⁰ tamtéž, str. 40-41

⁶¹ tamtéž, str. 42

kartotéka. Oficiálním důvodem byla nutnost bdělosti komunistické strany vůči zlu sionismu. I když cílem komunistického režimu bylo podporování asimilace židovského obyvatelstva, už jen ten fakt, že byli Židé sledováni a vylučováni, tento proces narušoval.

V osmdesátých letech se židovské společenské a kulturní aktivity rozvíjely především mimo oficiální reprezentace⁶². I když se mladí lidé nemohli setkávat v prostorách židovské radnice, chystali různá neformální setkání a přednášky ve svých bytech. Během osmdesátých let došlo k odvolání představitelů Rady Artura Radvanského a Dezidera Galského, kteří byli obviněni z navazování nežádoucích styků se zahraničními organizacemi a také, že nezabránili účasti signatářů Charty 77 na oslavách židovských svátků. Byli nahrazeni nekonfliktním Bohumilem Hellerem a tajemníkem Františkem Krausem, kteří zůstali ve svém úřadě až do pádu komunistického režimu v roce 1989.⁶³

3.2 Obnova pražské židovské obce po roce 1989

Změny, které nastaly v důsledku sametové revoluce v roce 1989, se podepsaly na podobě a fungování českých židovských obcí. Konflikty s komunistickým režimem nahradily konflikty vnitřní, které se týkaly především náboženských otázek, způsobu poskytování sociální péče, zajištění židovského vzdělávání a především správě čerstvě zrestituovaného majetku. *Spory vznikly též kolem institucionálních procesů při rozhodování v obci, vlivu zahraničních rabínů a mezinárodních židovských organizací i celkového zaměření obou národních komunit*⁶⁴.

Novým společenským a politickým podmínkám se české i slovenské zastřešující židovské organizace přizpůsobily poměrně snadno. Česká Rada Židovských náboženských obcí změnila svůj název na „Federaci židovských obcí“. Vedení Federace i pražské obce opustili zdiskreditovaní představitelé z komunistické éry. Určité omezení státních peněz kompenzovala finanční pomoc ze zahraničí a případně (především v Praze) příjmy z restitucí a pronájmů lukrativního obecního majetku.⁶⁵ Pražská obec je na rozdíl od mnoha obcí ve zbytku republiky, ale obecně ve střední a východní Evropě, finančně samostatná, což dokládá například skutečnost, že od roku 1991 neobdržela žádné příspěvky na provoz od American Joint Distribution Committee ani od Memorial Foundation of Jewish Culture. Jako právnická osoba profitovala pražská židovská obec nejvíce ze

⁶² Pojem „reprezentace“ je v rámci pražské židovské komunity i Federace židovských obcí pojímán jako synonymum pro pojem „představenstvo“ či „správní rada.“ Protože se vyskytuje v mnoha textech, které popisují především konflikt na pražské obci, budu jej v tomto smyslu používat i já.

⁶³ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007., str. 50 - 51

⁶⁴ tamtéž, str. 174

⁶⁵ tamtéž, str. 176

všech židovských organizací v České republice⁶⁶ Kromě restitucí se pražská židovská obec zabývala po roce 1989 především tím, že zprostředkovávala odškodnění obětem holocaustu. K prvním jednáním o odškodnění došlo v sedmdesátých letech, ale konkrétní podobu získala až po podepsání česko-německé deklarace v roce 1997.⁶⁷ Především na přeživší holocaustu jsou zaměřeny rovněž sociální programy, které židovským seniorům poskytují lékařskou a domácí ošetrovatelskou službu. *Pražská židovská obec otevřela v roce 1994 nový dům seniorů s omezenou pečovatelskou službou pro 30 jednotlivců považovaných za „soběstačné“ a v roce 1999 malý domov s 19 lůžky, zahrnující denní centrum pro členy Obce, vyžadující péči.*⁶⁸ Dále pak pražská židovská obec v roce 1994 otevřela židovskou mateřskou školku, v roce 1997 základní a v roce 1999 gymnázium, vesměs vybudované pomocí Ronald S. Lauder Foundation. V roce 1994 převzala Federace židovských obcí, spolu s Ministerstvem kultury Židovské muzeum v Praze. To se vedle svého hlavního poslání tj. prezentace sbírek muzea v pražských synagogách, zaměřilo i na rozvoj kulturní a vzdělávací činnosti. Pro tento účel bylo založeno i speciální středisko, které vytváří tematické programy určené jak odborné, tak laické veřejnosti.⁶⁹

Nezpochybnitelný majetek pražské židovské obce, vedl k bojům o jeho ovládnutí i ke sporům o to, zda se mají příjmy plynoucí z nemovitostí investovat nebo používat pro běžný chod Obce. Tyto konflikty jsou zesíleny ještě napětím mezi náboženskou a etnickou koncepcí židovské obce a soupeřícími požadavky ortodoxního, konzervativního a reformního judaismu.⁷⁰

Valná většina členů považovala v poválečném období pražskou židovskou obec za etnické a kulturní společenství, místo, kde se mohou setkávat s sdružovat především na společenské bázi. S takovým vnímáním v jistém smyslu kolidovalo zvolení ortodoxního Karola Sidona českým a pražským rabínem, které přivedlo přísné uplatňování židovského náboženského práva – halachy. Z halachických principů bylo odvozeno i členství v židovské obci, což vyloučilo mnohé, kteří sami sebe vnímali jako Židy, ale nesplňovali pravidlo matrilinearity. Mnozí vnímali tuto skutečnost tak, že se z nich s nástupem ortodoxního pojetí judaismu a dodržování halachy, stali „občané druhého řádu“.⁷¹

Tuto nespokojenost a napětí mezi ortodoxní náboženským a liberálním, etnickým a společenským vnímáním judaismu odrazil i výzkum, který v roce 2000 uspořádala Federace

⁶⁶ HEITLINGER, Alena. *Vě stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007, str. 178

⁶⁷ KRAUS, Tomáš, *Současná situace židovských obcí v ČR*, In: *Židé v Sudetech = Die Juden im Sudetenland.*, Praha : Česká křesťanská akademie, 2000, str. 312

⁶⁸ HEITLINGER, Alena. *Vě stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007., str. 176

⁶⁹ KRAUS, Tomáš, *Současná situace židovských obcí v ČR*, In: *Židé v Sudetech = Die Juden im Sudetenland.*, Praha : Česká křesťanská akademie, 2000, str. 313

⁷⁰ HEITLINGER, Alena. *Vě stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007., str. 178

⁷¹ tamtéž, str. 179

židovských obcí. Výzkumu se zúčastnilo 48,5% jejich členů a potvrdila se v něm výše zmíněná tendence.

Potenciál vnitřní tenze je vytvářen tím, že v liberálnějším pojetí nechybí ani náboženské prvky, ani vzdělávání se v judaismu a pozornost rozvoji vlastní identity a tradic. Naproti tomu tradičnější koncept, soustředěný zejména na náboženské prvky, vnímá nenáboženské funkce a liberální přístup k členství jako vzájemně nekompatibilní. Potenciál konfliktu spočívá v jasné a patrné převaze liberálního pojetí nad tradičním a to cca v poměru 8:2. To, že většina respondentů odvozuje své členství a židovství od kultury, rodinných tradic, ale i vnímání holocaustu víc než náboženských tradic, vede patrně k liberálnějšímu, otevřenějšímu pojetí, než je tomu u členů, který je spojuje primárně s potřebami náboženského uplatnění.⁷²

Rozpor mezi liberálním směřováním většiny členů a ortodoxním zaměřením vedení obce se podle mého názoru projevil nástupem neortodoxních komunit – ať už se jednalo o reformní kongregaci Bejt Simcha, Židovskou liberální unii či konzervativní Bejt Praha. V Praze rovněž od roku 1996 působí pobočka ultraortodoxního hnutí Chabad Lubavič.

3.3 Charakteristiky hlavních židovských náboženských hnutí působících na českém území

„Mladý Hirsch požádá svého otce, zda by k bar micva mohl dostat Hondu. Otec si láme hlavu, co to jen ta Honda může být. Vydá se za ortodoxním rabínem: „Honda, to mi vůbec nic neříká, zkuste se zeptat u konzervativního rabína,“ odpoví mu ortodoxní rabín. Jde tedy za konzervativním: „Honda, tuším, že to bude něco technického, ale co přesně to nevím. Zkuste jít za reformním rabínem!“ Reformní rabín jen mávne rukou: „Honda je taková malá motorka. Ale co je prosím to bar micva?“

3.3.1 Moderní ortodoxie

Pražská židovská obec se v současné době přiklání k principům, jež by byly srovnatelné s myšlenkami moderního ortodoxního hnutí. Samotné označení „ortodoxie“ je však moderní výraz, který vznikl v druhé polovině devatenáctého století v Německu v důsledku debat mezi reformními a tradicionalistickými Židy, kdy byli tradicionalisté pojmenováni zesíleným označením „ortodoxní“. Část ortodoxně uvažujících Židů, ovlivněná například spisy rabína Samsona Raphaela Hirsche, však určitým způsobem reagovala na emancipaci. Zatímco reforma se snažila přizpůsobit měnícím se životním podmínkám Židů, ke kterým došlo v důsledku zrovnoprávnění a zrušení ghett, původní

⁷² HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945..* Praha: G plus G, 2007, str. 178

ortodoxie, zastoupená například bratislavským rabínem Mosesem Schreiberem, naopak trvala na zachování statusu quo a snažila se udržet svá společenství co nejdále od moderních vlivů, kdy vše nové bylo Tórou zakázáno. Nová neboli moderní ortodoxie nabízela kompromisní přístup. Moderní vědecké disciplíny, sekulární vzdělávání, normy evropské kultury nebyly zapovězené, ale byly podrobovány kritériím, stanoveným Tórou.

Současná moderní ortodoxie tedy trvá na dodržování všech pravidel stanovených židovským náboženským právem – halachou. Kromě biblického základu vychází halacha především z ústní tradice zaznamenané v Mišně a Talmudu a například v liturgických příručkách jako je spis Šulchan Aruch. Základními pilíři ortodoxní nauky je dodržování příkazů spojených se šábese, zachovávání dietetických pravidel – kašrutu, pravidelné modlitby a studia Tóry. Halacha je striktně uplatňována i na definici židovské identity. Podle ní je Židem/Židovkou pouze ten, kdo se narodí židovské matce, případně ten, kdo konvertoval u ortodoxního rabínského soudu – bejt dinu. V ortodoxním judaismu se výrazně odlišuje role muže a ženy. Ženská role je vnímána specificky s ohledem na povinnosti ženy při vedení domácnosti a výchově dětí. Ženy plní na rozdíl od jen zlomek náboženských povinností (z časově určených povinností, plní ženy jen tři – zapalování svíček o šábese, pečení rituálního chleba chaly a zachovávání sexuální zdrženlivosti v době menstruace), nemusí se pravidelně modlit ani navštěvovat synagogu ve které se muži a ženy modlí odděleně. Ženy nejsou volány k Tóře, nemohou vést bohoslužby či se stát rabínkami. Liturgickým jazykem je výhradně hebrejščina a Bohoslužby jsou vedeny pouze kantorem, kdy shromážděná kongregace odpovídá. Během bohoslužeb se rovněž nepoužívají hudební nástroje.

3.3.2 Reformní (liberální) judaismus

Všechny směry judaismu, které se vyčleňují vůči ortodoxii, lze shrnout pod pojmem progresivní. Progresivní hnutí v judaismu zahrnuje konzervativní, reformní, liberální a rekonstrukcionistické kongregace. Všechny tyto směry lze charakterizovat i pojmem „historický judaismus“, jelikož věří ve vývoj judaismu v každé generaci.⁷³

Vznik reformního (liberálního) judaismu je spjat se změnami, které přineslo židovské osvícenství – *haskala*, zrovnoprávnění židovského obyvatelstva a možnost opustit ghetto. *Reforma judaismu vznikla jako pokus hledat moderní „střední cestu“, mezi izolacionismem života v ghettu a úplnou ztrátou identity v asimilaci.*⁷⁴ Reformní myšlenky nacházely oporu především v díle židovského vzdělance Moše Mendelssona. Jeho klíčovou myšlenkou bylo dodržování všech

⁷³ SPĚVÁK, Michal, *Fiktivní rozhovor s konzervativním rabínem*, In: Maskil, 2010:6, str. 4

⁷⁴ KOLEKTIV AUTORŮ, *Reformní judaismus*, Praha, Židovská liberální unie, 2006, dostupné na: <http://zlu.cz/pdf/Reformni%20judaismus.pdf> [navštíveno 18. 5. 2013]

nařízení Tóry, avšak neodmítal přizpůsobení okolnímu světu ve vnějších záležitostech. Příznivci reformy postupně odmítali nošení všech vnějších znaků židovství a své bohoslužby například užitím národního jazyka, používáním varhan či synagogálních sborů přetvářeli po vzoru bohoslužeb křesťanských, konkrétně protestantských. Kromě tradičního náboženského vzdělávání v chederech a ješivách přikládaly reformní komunity i důležitost sekulárnímu vzdělání. Již první reformní komunita („Israelitská náboženská chrámová asociace“, která vznikla v roce 1817 v Hamburku), ve svých stanovách deklarovala principy, které se staly nosnými pro celý reformní (liberální) judaismus: „Níže podepsaní mají v úmyslu pro sebe a pro ostatní, jejichž skutky jsou v souladu s jejich myšlením, pořádat v tomto městě důstojnou a řádnou bohoslužbu v souladu s řádem šabatové, sváteční a příležitostné služby, která se bude konat ve vlastním chrámu, zbudovaném pro tento účel. Na této bohoslužbě bude zvláště zavedeno kázání v němčině, sborový zpěv a doprovod varhan. Také bude zaveden náboženský obřad, při němž budou děti obou pohlaví, poté, co získají odpovídající věroučné vzdělání, přijaty jako konfirmanti mojžíšského vyznání.“⁷⁵

Při vnímání halachy bere reformní směr v potaz dobu a okolnosti jejího vzniku a snaží se najít kompromis mezi striktními příkazy halachy, současným světem a osobním uvážením každého jednotlivce.⁷⁶ Rozlišuje mezi rituální a etickou rovinou judaismu a v etické rovině je nápadná akcentace na společenskou angažovanost, zaměřenou i mimo židovskou komunitu, vyjádřenou termínem tikun olam – náprava světa⁷⁷. Liberální židovství v mnoha případech netrvá na pravidlu matrilinearity při určování židovského statusu, ale je postačující, pokud je jeden z rodičů Žid a dítě bylo v judaismu vychováváno. Potvrzením židovského statutu potom je rituál náboženské způsobilosti bar (v případě dívek bat) micva.⁷⁸ Nejen tento rituál, na který se chlapci a dívky připravují podle stejných osnov, je projevem naprosté rovnosti obou pohlaví v liberálním judaismu. Muži a ženy se účastní bohoslužeb společně, ženy mohou být kantorkami či zpěvačkami ve smíšených sborech a není jim upřena ani rabínská dráha.⁷⁹ Jeden ze základních cílů reformy – upřednostňování etického rozměru nad rituálním se projevilo i na stravovacích zvyklostech – dodržování kašrutu. Některé, zejména americké reformní komunity, zachovaly pouze etický rozměr kašrutu. Obrátily se zády k prakticky všem nařízením Tóry a jejich cílem je eticky uvědomělé stravování a to i přes to, že pravidla kašrutu mají původně rituální nikoliv etický rozměr.⁸⁰ Šabat a svátky jsou považovány za svaté, ale každodenní úkony nejsou se neberou jako práce a tedy nejsou

⁷⁵ KOLEKTIV AUTORŮ, *Reformní judaismus*, Praha, Židovská liberální unie, 2006, dostupné na: <http://zlu.cz/pdf/Reformni%20judaismus.pdf> [navštíveno 18. 5. 2013]

⁷⁶ SPĚVÁK, Michal, *Fiktivní rozhovor s liberálním rabínem*, In: Maskil, 2010:5, str. 6

⁷⁷ KOLEKTIV AUTORŮ, *Reformní judaismus*, Praha, Židovská liberální unie, 2006, dostupné na: <http://zlu.cz/pdf/Reformni%20judaismus.pdf> [navštíveno 18. 5. 2013]

⁷⁸ tamtéž

⁷⁹ tamtéž

⁸⁰ BURDEN, Jane, *Kašrut a etika*, In: Maskil 2007:9, str. 11 – 13

vnímány jako porušení. Míra dodržování rituálů se zcela nechává svědomí jednotlivce.⁸¹

3.3.3 Konzervativní judaismus

Konzervativní hnutí usiluje o nalezení kompromisu mezi ortodoxním a reformním pojetím judaismu. Jeho počátky jsou spjaty s působením rabína Zachariase Frankela v polské Vratislavi. Ten pro tuto koncepci používal označení „historický pozitivní judaismus“, což mělo deklarovat přesvědčení o důležitosti tradic, ale zároveň reflektovat realitu měnícího se světa. Reformním Židům mohl tento typ judaismu připadat skutečně konzervativní především díky lpění na tradicích zastoupených například zachováváním šabatu a kašrutu, ale i tradičním způsobem studia, byť obohaceným moderními vědecko-kritickými metodami, které ale nezpochybňují jejich platnost a aktuálnost. Stejně jako reformní judaismus je i konzervativní hnutí ve velké míře soustředěno na etický aspekt judaismu, ale ten nikdy není upřednostňován na úkor nábožensko-právní (halachické) dimenze. K velkému rozvoji konzervativních komunit došlo ve Spojených státech, kdy se konzervativní judaismus stal přijatelnou alternativou pro imigranty, kteří do USA přišli jak z východní Evropy, která byla baštou ortodoxního judaismu a chasidismu, tak pro imigranty ze západní Evropy, kterým bylo bližší jeho reformní pojetí.

Zatímco pro ortodoxii je jediným principem poslušnost příkázáním stanovených Tórou, reformní hnutí musí neustále balancovat mezi Tórou a rozumem, konzervativní hnutí vnímá rozum a Tóru jako dva rovnocenné výchozí body. Příkladem může být například porušení striktního zákazu uplatňovaného ortodoxií používání motorových vozidel o šábese a to i v případě, pokud se jedná o cestu do synagogy. Postavili tedy pozitivní micvu – povinnost modlit se společně proti negativnímu příkazu nejezdit o šabatu. Na základě usnesení pak rozhodli, že žid může o šabatu jezdit, ale jen do své synagogy za účelem společných modliteb.⁸² Halacha je v konzervativním hnutí zachována i v otázce židovské identity, kdy plný židovský status je umožněn pouze těm, kteří pocházejí z židovské matky.

3.3.4 Rekonstruktivistický judaismus

Poslední směrem progresivního judaismu je rekonstruktivistické hnutí. Jeho zakladatelem byl americký rabín původně pocházející z Litvy, Mordechaj Kaplan. Vycházel z konzervativního hnutí, v rámci kterého vystudoval a několik desítek let učil na konzervativní ješivě. Ve třicátých

⁸¹ KOLEKTIV AUTORŮ, *Reformní judaismus*, Praha, Židovská liberální unie, 2006, dostupné na: <http://zlu.cz/pdf/Reformni%20judaismus.pdf> [navštíveno 18. 5. 2013]

⁸² SPĚVÁK, Michal, *Fiktivní rozhovor s konzervativním rabínem*, In: Maskil, 2010:5, str. 6

letech dvacátého století ale začal vytvářet vlastní teologický, sociologický a pedagogický systém, kterým položil základy rekonstruktivního judaismu. Od konzervativního judaismu jej odlišovalo především přesvědčení o lidském nikoli božském původu Tóry. Tóru totiž považoval za lidské přiblížování k Bohu a vystupování k němu a nikoli za nějakou shůry sdělenou pravdu. Proto věřil, že halacha nemůže být používána jako autoritativní určení způsobu židovského života.

Ale jeho nejpřevratnější myšlenkou byla jeho koncepce naturalistické teologie. Podle této koncepce by měl Bůh být chápán jako jednající pouze v přírodě a v rámci jejích zákonů, ale v žádném případě mimo přírodu, nadpřirozeným způsobem. Proto Kaplan nepřijímal ideu zázraků a tvrdil, že všechny popisy zázraků jsou buď zkrslé nebo přibarvené nebo došlo k nepochopení přirozeného jevu.⁸³

Svým pojetím funkce synagogy Kaplan ovlivnil i komunity mimo poměrně nepočetné rekonstruktivní hnutí. Vnímал synagogu nejen jako náboženské, ale stejnou důležitost přikládal aspektu synagogy, který v sobě zahrnoval komunitní účely jako například studium či nejrůznější společenské aktivity. Judaismus pro něj nebyl spojený s pouze s náboženstvím, ale náboženství vnímал jako součást židovské civilizace rovnocenně například s literaturou, jazykem či uměním. V rekonstruktivistickém judaismu měly ženy od samého počátku stejná práva jako muži. Kaplan, který měl čtyři dcery a žádného syna byl první, kdo v USA uspořádal rituál náboženské dospělosti určený pro dívky – bat micva. Tato praxe se poté později rozšířila i do ostatních komunit a dnes ji v určité podobě mají dokonce i některé ortodoxní komunity. Co se týče židovského statusu rekonstruktivismus uznává za Žida každého, kdo se nerodil buď židovské matce nebo židovskému otci a neparticipuje na jiném náboženství.

3.3.5 Chasidismus a hnutí Chabad

Další židovskou komunitou, která působí na českém území je ultraortodoxní hnutí Chabad. Termín ultraortodoxní je v mnoha ohledech problematický, ale můžeme jej vysvětlit slovy již zmíněného rabína Moše Schreibera alias Chatama Sofera, který tvrdil, že Tóra je sama o sobě dokonalá a proto je protikladem ke všemu novému. Většina ultraortodoxních komunit je spjata s některým ze směrů chasidismu, zastoupených především významnými chasidskými dynastiemi.

I když se jako *chasidim* (zbožní) označovali již například odpůrci helenizace během povstání makabejských či pietistické hnutí, které se v aškenázské oblasti objevilo na začátku 13. století, většinou se pod pojmem chasidismus myslí hnutí, které vzniklo v polovině 18. století v Haliči. Jeho zakladatelem byl Jizrael ben Elizet, nazývaný Ba'al Šem Tov. V době svého vzniku

⁸³ YEHUDAI, Moshe, *Mordechaj Kaplan a rekonstruktivní hnutí*, In: Maskil 2010:6, str. 6

nepřikládali chasidé takový význam tradiční učenosti, ale spíše usilovali o opravdovost náboženského života, který byl zaměřen na radostnou stránku judaismu. Tato orientace na radostnou stránku náboženského prožívání je jedním z podstatných rysů chasidismu dodnes a vytváří kontrast k ostatním směrům i sekulárnímu judaismu, jež často židovskou identitu a prožívání židovství vymezují např. na základě událostí holocaustu. Klíčovým pilířem chasidského hnutí je modlitba, jejímž cílem je mystické vytvoření dokonalé jednoty s Bohem. Může vést až k náboženskému vytržení, které se projevuje tancem, zpěvem či výkřiky. I přes svou velkou popularitu chasidismus nikdy nepřekročil oblast Haliče a Ukrajiny a během devatenáctého století začínal jeho vliv slábnout, jelikož rabínské odpůrci chasidismu, tzn. mitnagim, v něm viděli nebezpečí pro jednotu židovských obcí a jeho představitele dávali do klatby⁸⁴. Rovněž se začalo objevovat napětí a boj o vliv mezi jednotlivými chasidskými dynastiemi. Spory, které v této době propukaly, jsou dodnes příčinou nenávisti například mezi lubavičskými a breslovskými chasidy.⁸⁵

Zakladatel hnutí Chabad Lubavič Šneur Zalman ben Baruch patřil na konci 18. století k zastáncům umírněného chasidismu. Kládl důraz na rozumové poznání Boha a znovu vyzdvihl vliv tradičního studia rabínské literatury. Tyto principy najdeme i v názvu hnutí, které je akronymem počátečních písmen slov chochma moudrost, bina pochopení a daas poznání. V této linii pokračoval i jeho syn Dov Beer Šneuri, který se spolu se svými přívrženci přesídlil do města Lubavič, rovněž obsaženého v názvu hnutí.⁸⁶

Ke skutečnému nástupu lubavičského hnutí došlo však až po jeho přesídlení do Spojených států amerických. Jeho posledním rebem – charismatickým náboženským vůdcem – byl poslední přímý mužský potomek Šneur Zalmana rabín Menachem Mendel Schneersohn. Pod jeho vedením se hnutí Chabad zaměřilo na působení mezi nepraktikujícími Židy, které se snaží přivést k dodržování náboženských rituálů a povinností. Příznivci lubavičského hnutí například zastavují muže na ulici, zeptají se na jejich židovský původ, a pokud jej dotyčný potvrdí, zeptají se, zda si dotyčný v ten den již nasazoval modlitební řemínky tefilim. Jestliže je odpověď záporná, pozvou jej do dodávky (příhodně nazvané micva mobil), kde jej naučí si modlitební řemínky nasazovat a odříkat příslušné požehnání. Zastavují také židovské ženy s dotazem, zda v pátek zapalují šabatové svíce. Když odpoví, že ne, obdrží dva svícny a jsou vyzvány, aby tento zvyk začaly dodržovat. Příznivci lubavičského hnutí poslouchají všechny rozkazy svých nadřízených a bez zaváhání se i s celou rodinou odstěhují tam, kde je nutné založit či posílit pobočku lubavičského hnutí. Jedna z významných osobností izraelské ortodoxie, rabi Josef Kahaneman, údajně prohlásil: „*V každém*

⁸⁴ Klatba (hebr. cheder) má obdobný význam jako v středověké katolické církvi. Má značit, že ten, kdo je do ní uvržen je oddělen od boží milosti.

⁸⁵ VÁCLAVÍK, David, *Veselí, chudí a zbožní.*, In: Dingir, 2001:1, str. 12

⁸⁶ ZALMAN Z LJADY, Ha-rav Šneur, *Likutej amarim – Tanja*, Brno: L. Marek 2006, s. 30-33.

městě, které jsem kdy navštívil, jsem našel dvě věci – coca-colu a lubavičské chasidy.⁸⁷ Právě z tohoto důvodu se střediska Chabadu, která nalezneme skutečně všude po světě, stávají zázemím i pro neortodoxní židovské turisty, kteří zde naleznou kromě bohoslužeb často i veškerou myslitelnou pomoc a zázemí zahrnující hostely, košer restaurace a kavárny.

Chabad se z mnoha důvodů dostává do konfliktu s představiteli reformního a konzervativního hnutí. Na konci osmdesátých let se totiž lubavičský rebe snažil lobbovat za změnu izraelského zákona, na základě kterého je definovaná židovská identita, kdy prosazoval, aby Izrael uznal za Židy pouze ty, kteří se narodili židovské matce anebo podstoupili ortodoxní konverzi. Jeho přání zneplatnit reformní a konzervativní konverze vyděsilo nejen rabíny, ale i řadové členy těchto hnutí. S jistou opozicí se ale hnutí Chabad Lubavič setkává i mezi ortodoxními Židy. Většina této opozice pramenila z obvinění, že byl rabín Schneersohn považován svými stoupenci za Mesiáše.⁸⁸

3.4 Progresivní komunity v Praze a pražská pobočka hnutí Chabad Lubavič

*Víte, co jako první postaví Žid
na pustém ostrově?
Dvě synagogy.
A proč dvě?
Jednu, do které bude chodit
a druhou, kam by v životě
nepáchl!*

3.4.1 Bejt Simcha

Počátky činnosti Bejt Simcha spadají již do osmdesátých let, kdy se pod vedením Sylvie Wittmanové začala scházet malá skupinka zájemců o judaismus v rámci neformálních bytových seminářů. Pro komunitu, která se v roce 1994 registrovala jako občanské sdružení a vzápětí se stala členem Evropské unie progresivního judaismu, byla v devadesátých letech klíčovou postavou reformní rabínka Joan Friedmannová. Její přítomnost se stala podnětem k uspořádání mnoha přednášek či víkendových seminářů v nejrůznějších částech republiky. Komunita Bejt Simcha každý týden pořádá kabalat šabat – páteční šábessovou bohoslužbu. Zpočátku měla svou modlitebnu na Vinohradech, kde měla sídlo i odpolední židovská škola Bejt Elend, jejíž vznik Wittmanová iniciovala. Od roku 2010 v pronajatých prostorách v Maiselově ulici. V roce 2002 se komunita Bejt Simcha stala přidruženým členem Federace židovských obcí, členem WUPJ (World Union of Progressive Judaisme) a také jedním ze čtyř přidružených mimoamerických členů americké rekonstruktivistické federace.

⁸⁷ SIDEJOVÁ, Ludmila: *Židovský kalendář: Lubavič*, Obecní noviny 6/2004, str. 10

⁸⁸ tamtéž

Škála činnosti Bejt Simcha sahá od náboženských aktivit (oslav šábesů a židovských svátku), přes aktivity vzdělávací (kurzy zabývající se židovskou tematikou, ale i kurzy moderní hebrejštiny) a kulturní. Každý rok pořádá víkendový „reformní šabatón“, setkání určené reformním Židům i dalším zájemcům z celé České i Slovenské Republiky.

V současné době probíhají v Bejt Simcha změny, které mají vést k její transformaci na první pražskou progresivní židovskou obec.⁸⁹

3.4.2 Bejt Praha a Masorti

V roce 1995 založila část židovských cizinců žijící v Praze spolu s anglicky mluvícími členy Bejt Simcha kongregaci Bejt Praha, jež se hlásila k principům konzervativního judaismu. Konzervativní judaismus je hnutím uznávaným v rámci Federace židovských obcí, takže byla tato kongregace prakticky vzápětí přijata za přidruženého člena FŽO.⁹⁰ Kromě pravidelných bohoslužeb, jež se konají ve Španělské synagoze, se Bejt Praha zaměřuje i na činnost kulturní. Pravidelně pořádá setkání, koncerty a přednášky v rámci „Bejt Café“. V roce 2003 měla velký úspěch její na venek zaměřená akce „Je Chanuka i Vaším svátkem“ a je jednou ze spolupřátel institucí „Evropských dnů židovské kultury“.⁹¹ V roce 2005 se jejím rabínem stal Ronald Hoffberg z konzervativního hnutí Masorti, ale po necelém roce kvůli sporu ohledně pracovní smlouvy a povinností musel svou funkci opustit. V Praze však zůstal a v roce 2008 založil občanské sdružení Masorti Praha, které své bohoslužby koná v prostorách Židovské radnice. Vede též pravidelné hodiny přípravy ke konverzi a pod jeho vedením proběhlo více než čtyřicet konzervativních konverzí.⁹²

3.4.3 Židovská liberální unie

Podnětem pro vytvoření Židovské liberální unie se stal článek britsko-českého spisovatele Benjamina Kurase zveřejněný na podzim roku 1999. V něm vyjádřil přesvědčení, že většina Židů neumí judaismus praktikovat, jelikož jediná forma židovství, která se veřejnosti v českých zemích prezentovala, bylo židovství ortodoxní. Pouze podotkneme, že se Kuras mýlil, poněvadž v té době již v Praze působily kongregace Bejt Simcha i Bejt Praha. Ani jedna z těchto kongregací však neměla za cíl stát se zastřešující organizací či určitou protiváhou Federace židovských obcí. Tuto ambici původně měla vznikající Židovská liberální unie, která se chtěla stát platformou, jež by

⁸⁹ www.bejtsimcha.cz vyhledáno [navštíveno 3.6. 2013]

⁹⁰ www.bejt-praha.cz vyhledáno [navštíveno 3.6. 2013]

⁹¹ DOUSKOVÁ, Irena: *Dávat lidi dohromady, rozhovor s Mgr. Peterem Györim*, In: Maskil, 2004:5, str. 4

⁹² HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945..* Praha: G plus G, 2007, str. 264 - 265

sdužovala všechny komunity a organizace inklinující k reformnímu judaismu.⁹³ Zpočátku součástí Židovské liberální unie byla instituce tzv. „kolektivního člena“, kdy prvním členem byla kongregace Bejt Simcha a občanské sdružení Bejt Holešov, ale poté ŽLU od tohoto konceptu upustila a stala se židovskou komunitou, které vedle náboženské stránky akcentovala i rovinu kulturní a společenskou. V současné době se konají pravidelné bohoslužby, oslavy svátků, hodiny biblické hebrejštiny. Židovská liberální unie je jedním z partnerů festivalu židovské kultury, vzpomínkového cyklistického výletu do Terezína „Cesta ke svobodě“ spolu s židovským sportovním spolkem Hakoach. Při svých aktivitách ŽLU spolupracuje rovněž se Spolkem akademiků Židů, občanským sdružením Magen, organizací Hidden Child a Spolkem židovských vojáků a odbojářů. Je řádným členem WUPJ a přidruženým členem Federace židovských obcí.

3.4.4 Chabad Lubavič Praha

První zástupci hnutí Chabad se v Praze začali objevovat v polovině sedmdesátých let, kdy poskytovali duchovní i finanční podporu místní židovské obci. Rabín Chabadu Herschel Gluck napomáhal například s tiskem publikací s židovskou tématikou (ještě v dobách totality v Praze zajistil vytištění teologického traktátu Tanja zakladatele hnutí Šneura Zalmana či zprostředkoval reprint česko-hebrejské modlitební knihy Selichot Jiccak). Byl také jedním z aktivistů, jež se snažili zachránit židovský hřbitov ve Vladislavově ulici ohrožený stavbou administrativní budovy. Díky jeho kontaktům a podpoře byla v Praze vybudována rituální lázeň – mikve. Rabín Gluck je v Čechách respektovaný nejen ve své domovské komunitě, ale rovněž na pražské obci i mezi členy reformních kongregací. Kromě své snahy o oživení židovských tradic a povědomí ve střední a východní Evropě je rabín Gluck aktivní i v rámci židovsko-muslimského dialogu. Za tuto svou aktivitu mu byl udělen v roce 2013 Řád britského Impéria.

V roce 1996 byl do Prahy vyslán mladý lubavičský rabín Manish Barash, který se do Prahy přestěhoval s celou svou rodinou. Spolu se svou manželkou Dinou vybudoval centrum Chabadu v Pařížské ulici, kde se konají bohoslužby, v rámci centra funguje i mateřská školka, restaurace, knihovna a možnost ubytování. Komunita Chabad slouží především Izraelcům, Američanům a dalším cizincům žijícím v Praze, i když část jejich členů jsou i Češi. Stejně jako další centra Chabadu po celém světě, poskytuje i to pražské zázemí židovským turistům přicházejícím do Prahy. V roce 2009 byla v Praze v rámci výročí 400 let od úmrtí rabbiho Löwa zřízena ješiva Maharalův institut, kde studuje zhruba sedm studentů především z USA a Izraele v posledním ročníku před udělením rabínské smichy a která se soustředí na studium a rozšíření povědomí o Maharalově díle.

⁹³KOUBEK, Jiří, FIŠER, Adam, *Není to jen náboženství*, In: Dingir, 2001:1, str. 4 – 5

Až do konfliktu, který v židovské obci nastal v letech 2004 a 2005, byly vztahy mezi Chabadem a pražskou židovskou obcí na velmi dobré úrovni a rebečin Barash dokonce působila jako správkyň pražské mikve.

3.5 Krize v pražské židovské obci po dubnu 2004

*Nejmenovanou pražskou židovskou komunitu navštívila skupinka Židů ze Spojených států. V modlitebně právě probíhala vypjatá schůze představenstva, během které hodil předsedající po své oponentovi hrnek. Koordinátorka komunity se šla rozpačitě hostům omluvit, že museli vidět takové věci. „To se vůbec nemusíte omlouvat,“ usmál se jeden z hostů, „Přesně takhle to vypadá u nás, když zasedá rituální výbor.“
(na vlastní uši slyšela autorka práce)*

Jistou předzvěstí krize, která postihla pražskou kehilu, byla situace na Lauderových školách, zřízených pražskou židovskou obcí a finálně podporovaných nadací Ronalda Laudera. Ve školním roce 2002/2003 byla na školním serveru nalezena pornografie. Ředitelka školy podporovaná předsedou obce Tomáše Jelínkem obvinila a propustila jednoho z učitelů, i když se později k umístění na školní server přiznal správce počítačové sítě. Neobratné šetření tohoto incidentu ukázalo na problémy v řízení školy, stejně tak byla škola podrobena kritice ze strany školní inspekce zejména kvůli chybějícím výukovým plánům a nedostatečné aprobaci některých vyučujících. Ředitelka byla sama propuštěna. Poté se v rychlém sledu vystřídali tři ředitelé, přičemž odvolání dvou z nich vyvolalo protesty ze strany rodičů i studentů. Kvůli těmto událostem i následkem krize na pražské obci, která vypukla o rok později, razantně klesl počet studentů a hrozilo, že pražská obec bude muset vrátet obrovskou částku nadaci Ronalda Laudera, v případě pokud by se škola zavřela. K uklidnění situace došlo až po zvolení nové reprezentace v listopadu 2005.⁹⁴

Rozpory v řízení obce, které jsem naznačila v kapitole zabývající se situací pražské kehily po roce 1989, eskalovaly po volbách do reprezentace v dubnu 2004. Těsně zvítězilo (3308 hlasů proti 3259) hnutí Koalice pro demokratickou obec, vedené dosavadním předsedou obce Tomášem Jelínkem. Ten se osvědčil během prvního volebního období, kdy například zefektivnil systém sociální a zdravotnické péče pro přeživší holocaustu. Ve svém volebním programu slíbil větší transparentnost řízení obce, důrazně se zasazoval o to, aby se prostředky získané například z pronájmů, které pražské obci platilo Židovské muzeum, nepoužívaly na údržbu budov, ale byly věnovány na péči o seniory. Velkou nadějí do Tomáše Jelínka vkládali i členové reformních komunit či členové obce, jež inklinovali k reformnímu judaismu, jelikož Jelínek slíbil i větší otevřenost vůči ostatním směrům judaismu. Dokonce deklaroval, že se zasadí o majetkové vyrovnání, protože do restitucí, které pražská obec získala, byl zahrnut i majetek předválečných

⁹⁴ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007. str. 183

neortodoxních hnutí a organizací.⁹⁵

I když Koalice za demokratickou obec zvítězila velmi těsným poměrem hlasů, brzy začala uskutečňovat velice razantní změny. Na jednání reprezentace 24. června 2004 byl bez předchozího upozornění v programu jednání, pod bodem „hospodářská zpráva obce“ reprezentací odvolán kvůli neplnění pracovních povinností rabín Sidon. Místo něj byl dosazen rabín Chabadu Manis Barash. Toto odvolání vyvolalo řadu protestů. Aniž by měl souhlas reprezentace, obrátil se Tomáš Jelínek na jeruzalémský rabínský soud Bejt Din, i když bylo zvykem, že o svých rabínech rozhodovaly jednotlivé komunity. Jeruzalémský soud rozdělil Sidonovu funkci kromě něj i na další dva rabíny, kdy funkce rabína vrchního byla přislíbena Barashovi, za podmínky, že se naučí česky a naváže styky s místní komunitou. Rabín Sidon rozhodnutí Bejt Dinu respektoval a přesunul své bohoslužby do Vysoké synagogy.⁹⁶

Na konci léta 2004 Jelínkovi odpůrci vytvořili seskupení nazvané „Platforma pro Obec pro všechny“ jehož účelem bylo svolání mimořádného shromáždění obce. V rámci tohoto shromáždění, které se uskutečnilo 7. listopadu, zveřejnil člen revizní komise informaci o tom, že předseda Jelínek spolu s tajemnicí obce poskytli osobní údaje členů obce bez jejich souhlasu soukromé PR agentuře. Jelínek nejprve odmítl a teprve, když byl konfrontován s důkazy, tuto skutečnost přiznal a snažil se zmírnit dopady celé akce. Na konci tohoto mimořádného shromáždění bylo schváleno usnesení, kterým byl Tomáš Jelínek spolu se svými třemi místopředsedy odvolán. Další usnesení vysloveno nedůvěru celé reprezentaci, avšak obě tyto rozhodnutí musela být podle stanov schválena na dalším všeobecném shromáždění obce svolaném na 12. prosinec 2004. Na tomto shromáždění bylo schváleno vyslovení nedůvěry a zahájeny přípravy na další volby. Zároveň bylo zrušeno Jelínkem iniciované korespondenční hlasování o nedůvěře s odůvodněním, že stanovy obce povolují korespondenční hlasování pouze při volbách a v případě jednání o změně stanov, nikoliv však při vyslovení nedůvěry reprezentaci. V rámci tohoto hlasování byla totiž Jelínkovi vyslovena vysokým počtem 405 z 506 korespondenčně hlasující vyslovena důvěra. Právě na základě tohoto korespondenčního hlasování zdůvodňoval Jelínek svou legitimitu, sám sebe pokládal za řádně zvoleného a ve své funkci potvrzeného předsedu Obce a veškeré kroky, které vůči němu byly podnikány, tedy považoval za protiprávní puč. Shromáždění z 12. prosince totiž odvolalo tajemnici Obce Olgu Dostálovou, předsedu revizní komise, dalších šest členů reprezentace s odůvodněním, že odmítli akceptovat výsledky, jež přineslo všeobecné shromáždění, nejvyšší reprezentativní orgán Obce a proto porušují stanovy. Prozatímním tajemníkem obce byl jmenován Karel Wiener, který měl dovést obec k novým volbám. Nově seskupená reprezentace během následujícího týdne zvolila

⁹⁵ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007, str. 184

⁹⁶ tamtéž str. 184

neplaceným předsedou obce Františka Bányai, toto rozhodnutí potvrdila rada federace židovských obcí, kde měli Jelínkovi protivníci většinu, Federace seznámila se zvolením nového předsedy ministerstvo kultury a jeho jméno bylo zaneseno do registru statutárních představitelů náboženských společností.⁹⁷

Jelínek a jeho přívrženci považovali tato rozhodnutí dvou všeobecných členských shromáždění za protiprávní a po několik měsíců odmítali vyklidit své kanceláře. Opatřením z ledna 2005 mu byl zamezen přístup k bankovním účtům, počítačům a mobilním telefonům Obce. Nakonec se přestěhoval do kanceláře, kterou mu nabídla Židovská liberální unie, jejíž představitelé rovněž odmítali závěry všeobecných shromáždění. V této době došlo k řadě vzájemných žalob, které na sebe podávali představitelé jak Platformy, tak Koalice, ale o většině z nich, včetně té, která poukazovala na protiprávnost Jelínkova odvolání, o nich pražský obvodní soud odmítl rozhodovat, jelikož zákon o církvích obsahuje klauzuli, že nelze státně zasahovat do vnitřních záležitostí náboženských komunit. Jediným obviněním, o kterém bylo rozhodnuto, bylo obvinění o zneužití osobních údajů, kdy Jelínkovi i Obci byla vyměřena pokuta a obec byla vyzvána, aby podnikla příslušná nápravná opatření.⁹⁸

Desátého dubna 2005 došlo k ve Staronové synagoze k střetnutí mezi přívrženci rabína Sidona a chabadnického rabína Barashe, který byl pověřen duchovní správou Staronové synagogy. V rámci tohoto střetu došlo i k projevům fyzického násilí a o této události informovala mainstreamová média.⁹⁹ Rabín Menachem Kalchaim, vedle Sidona a Barashe jeden ze tří rabínů určených izraelským bejt dinem za duchovní vedení pražské obce, nabídl rabínu Sidonovi, který se mezitím se svými příznivci uchýlil do Vysoké synagogy, vyvolání k Tóře v synagoze Staronové. Barash však Sidona k Tóře vyvolat odmítl. Než aby došlo ke znesvěcení Tóry (nedůstojné chování před Tórou je považováno za urážku Boha, jelikož Tóra je přepisem jeho slov), opustili oba rabíni s většinou svých přívrženců synagogu. Mezi skupinkou zbývajících z obou komunit však došlo k hádce, která vyvrcholila i projevy fyzického násilí, kterého se dopustili příslušníci obou stran. Následkem tohoto incidentu byla Staronová synagoga dočasně uzavřena. O několik dní později jmenovala nová reprezentace obce rabína Sidona opět rabínem Staronové synagogy. Svého nároku se však nechtěl vzdát ani rabín Barash, i když dosud nesplnil podmínky určené jeruzalémským Bejt Dinem, které se týkaly osvojení češtiny a navázání vztahů s místní komunitou.¹⁰⁰

Šestnáctého listopadu se uskutečnily nové volby do reprezentace, kde získala výraznou

⁹⁷ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007. str. 185

⁹⁸ tamtéž, str. 185

⁹⁹ TUREČEK, Břetislav, *Židé v Praze se pobili o Staronovou synagogu*, In: Právo, 16.4. 2005, dostupné na <http://www.novinky.cz/domaci/54252-zide-v-praze-se-pobili-o-staronovou-synagogu.html> [navštíveno 7. 5. 2013]

¹⁰⁰ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007. str. 185

většinu Platforma (bylo zvoleno všech 18 jejích kandidátů). Na první schůzi nově zvoleného představenstva obce byl František Bányai zvolen předsedou pražské židovské obce a v úřadu rabína Staronové synagogy byl potvrzen rabín Sidon.

Během celého konfliktu a několik měsíců po něm probíhala mezi oběma zneprátelenými frakcemi velice silná mobilizace přívrženců. Nejrůznější výpady a obvinění zaznívaly nejen na shromážděních členů, ale především se objevovaly v jejich vlastních publikacích i vyjádřeních té či oné strany pro mainstreamová česká média. Vrcholem byla kampaň před volebním shromážděním 16. listopadu. V předvolebním programu „Koalice za demokratickou obec“ zaznívala obvinění zaměřená na čelní signatáře Platformy, kterými byli Karol Sidon, Leo Pavlát či Jiří Daníček. Byli obviněni, že vytvořili rodinné klany, popisované expresivními výrazy jako „chobotnice“ či „mafie“, jež měly ovládat klíčové posty na židovské obci a přidružených institucích, jako bylo například Židovské muzeum, redakce časopisu Roš Chodeš či nakladatelství Sefer. Ve všech tiskovinách vydávaných Koalicí se objevovaly diagramy, jež objasňovaly příbuzenské a pracovní vztahy členů židovské obce. Údajné stamilionové výnosy nebyly používány na pomoc přeživším či židovským rodinám, ale sloužily k zachování jejich vlivných funkcí, zajištění nadstandartních příjmů, pořizování nákladné techniky a financování služebních cest po celém světě.¹⁰¹ Jako podnět k odvolání rabína Sidona bylo mimo jiné uvedeno špatné hospodaření Obce a rabinátu či nevyúčtování částky sto tisíc korun, kterou rabín Sidon obdržel a za kterou byly pro obec zakoupeny mrazicí boxy určené ke skladování košer potravin. Kontrola hospodaření obce, objednaná Tomášem Jelínkem, měla prokázat mnohamilionové finanční úniky. Tento forenzní audit byl podle Koalice příčinou, proč funkcionáři obce sloučení do Platformy, usilovali o svržení reprezentace vedené Tomášem Jelínkem.

Reakce činitelů Platformy poukazovala především na fakt, že při odhalování účetních nesrovnalostí, ke kterým mělo docházet v minulých letech, si nikdo z představitelů Koalice nevšiml faktu, že odpovědným vrcholným představitelem – předsedou obce byl již čtyři roky předtím právě Jelínek. Kontrola účetnictví, ke které z popudu Jelínka došlo, totiž nebyla zadána jako forenzní audit tedy jako nezávislá kontrola s přesně definovanými postupy a kritérii, ale jako účelové šetření, jehož kritéria a oblasti na které se má soustředit určoval zadavatel – tedy Jelínek. Představitelé platformy jej obvinili rovněž z nevyúčtování částky 250 tisíc, kterou vybral z obecní pokladny, i ze zadávání problematických projektů, například projektu virtuální prezentace pražského ghetta, kterému byla těsně před termínem předání díla prodloužena lhůta na další tři roky, aniž by byly prezentovány jakékoliv výsledky. Údajné stamilionové úniky byly ve zprávě firmy provádějící kontrolu popsány jako ztráty, ke kterým by nedošlo, pokud by se nemovitosti obce pronajímaly za vyšší, situaci na trhu odpovídající ceny. Při vyvrácení obviněních z vyplácení nadstandartních platů

¹⁰¹ Volební program Koalice

argumentovala Platforma tím, že prvním předsedou židovské obce, který nevykonával svůj úřad neplaceně, byl právě Jelínek, který pobíral plat padesát tisíc a i on zaměstnával své příbuzné.

Krize na pražské židovské obci se podepsala i na vztazích mezi ostatními židovskými komunitami. Bejt Simcha stejně jako ostatní neortodoxní kongregace zprvu vkládali do volby Tomáše Jelínka velké naděje, především kvůli krokům, které podnikal směrem k větší liberalizaci a otevřenosti a obce a spravedlivějšímu rozdělení financí mezi všechny komunity. Zatímco Židovská liberální unie nepřestala Jelínka podporovat (a dodnes spolupracuje s občanským sdružením Magen, vydávajícím Židovské listy), podporu Bejt Simcha Jelínek ztratil, když nahradil rabína Sidona chabadnickým Manisem Barashem. „*Rozumím-li tomu dobře, pak říkáš, že tato sekta lubavičských chasidů má v Praze své známé centrum na Pařížské ulici a kdyby se pražský Žid chtěl stát chasidem, už by tam dávno chodil?*“¹⁰² Sylvie Wittmanová přes všechny výtky, které měla k rabínu Sidonovi, odmítala připustit, aby funkci rabína na pražské obci zastával ultraortodoxní rabín hnutí, které nemá s českým územím žádné vazby. Polemika s chasidismem byla patrná i z jejích článků, které po následující dva roky vycházely v časopise Maskil.

Naopak Židovská unie se postavila za Tomáše Jelínka nejen tím, že mu dala k dispozici kanceláře, ale i poskytla mu prostor ve svém časopise Hatikva a na jeho obranu vydala dokonce oficiální prohlášení: „*Proto se představenstvo Židovské liberální unie, která reprezentuje liberální (reformní) směr judaismu (jenž byl před tragédií šoa dominantním směrem našich předků v pražské židovské komunitě), jednoznačně staví za řádně zvolenou reprezentaci ŽOP. Vyslovení nedůvěry Ing. Tomáši Jelínkovi a dalším členům reprezentace na shromáždění dne 7.11. 2004 neuznáváme, protože se tak stalo poté, co následkem neuvěřitelně hrubého napadání a agresivního chování zejména některých mladých příznivců rabína Sidona a uvedené Platformy, velká většina členů obce shromáždění předčasně opustila. S takovým způsobem jednání členů Platformy se nelze smířit a takto získaná rozhodnutí není možné akceptovat. Nová reprezentace v čele s předsedou obce Ing. Tomášem Jelínkem začala nastolovat normální, přátelské a komunikativní vztahy i se zastánci liberální větve judaismu. Ing. Tomáše Jelínka jsme poznali jako inteligentního, tolerantního a pracovitého člověka a v této chvíli musíme odsoudit všechny útoky, které jsou proti jeho osobě vedeny v pomlouvačné kampani, která nemá v naší komunitě obdoby.*“¹⁰³ Mnoho z členů a podporovatelů ŽLU navštěvovalo akce Chabad Lubavič, o kterých pravidelně informovaly i židovské listy. V Praze tak došlo k paradoxní koalici mezi odvolaným předsedou židovské obce, který se hlásil spíše k sekulárnímu pojetí judaismu, ultraortodoxním chasidským hnutím a liberální židovskou kongregací.

¹⁰² WITTMANOVÁ, Sylvie, *Povídání o pražské židovské obci*, In: Maskil 2004: 8-9, str. 4

¹⁰³ *Prohlášení představenstva Židovské liberální unie k současné situaci na Židovské obci v Praze*, In: Hatikva, 2005:9, str. 16

4 Společná témata – šoa, zaniklý svět židovských komunit a zapomenutí umělci

I přes to, že časopisy, které jsem podrobila obsahové i narativní analýze, vydávají odlišné komunity hlásící se k různým směrům judaismu či různé strany konfliktu, který probíhal v rámci pražské židovské obce, ukázalo se, že většina historických článků, rozhovorů, vzpomínek atd. se týká naprosto shodných témat. Téměř tři čtvrtiny článků, které pojednávají historické události, se týkaly tématu šoa (holocaustu), nebo popisovaly zaniklé židovské komunity a jejich život před druhou světovou válkou či se zabývaly osudy židovských umělců. V následujících odstavcích tyto tři témata postupně podrobím analýze a v závěrečné části se pokusím zjistit, zda u nich existuje nějaký shodný narativ a shodný způsob utváření zápletky.

4.1 Šoa – tragédie s prvky romance i satiry

Stará paní Fleischmannová vyhraje ve sportce několik miliónů korun. Obdaruje všechny příbuzné a i přes to jí zbyde spousta peněz. „A za zbytek postavím zlatou sochu Adolfu Hitlerovi.“ „Ale babičko,“ rozmlouvají jí příbuzní, „copak jsi mešuge? Proč chceš něco takového dělat?“ Stará paní ukáže na svou potetovanou paži a vykřikne: „To je to šťastné číslo!“

Při analýze každého z témat jsem vycházela z principů popsaných v teoretické části práce. V první řadě jsem se zaměřuji na to, jaké historické události, zlomy či osobnosti se staly součástí narativu, tedy to, co Hayden White nazývá „utvářením kroniky“. Tyto historické události vždy v několika větách popisují. Další stupeň je již analytický, protože od událostí přistupuji a k tématům, která jsou skrze události vyjádřena. Další část je zaměřena na nalezené stylistické prostředky a metafory a v závěrečné části každého oddílu jsem stanovuji, jakému typu zápletky by vyprávěný příběh mohl odpovídat.

Za součást kroniky spojené s událostmi šoa nepokládám pouze příběhy těch, kteří přežili pobyt v koncentračních a vyhlazovacích táborech, ale i jiných svědků událostí druhé světové války. Proto jsem do narativu šoa zařadila příběhy židovských uprchlíků, jež vstoupili buď do zahraničních armád nebo právě zformovaných československých jednotek či příběhy ukryvaných dětí. K těmto událostem totiž došlo v reakci na okupaci ČSR nacistickým Německem a uplatňování norimberských zákonů. Narativ těch, kteří přežili koncentrační a vyhlazovací tábory, a narativ židovských vojáků a odbojářů či ukryvaných dětí v mnoha ohledech nese společné rysy.

Po obsazení Československa existovalo několik možností útěku a připojení k vojenským jednotkám. Přes Vídeň, Maďarsko a dále po Dunaji se bylo možné dostat na některou z lodí, plujících na britském mandátní území Palestina, kde se poté vytvořil 202. československý prapor.

Další variantou byl útek na východ, kde se zformovaly československé armádní jednotky pod vedením generála Svobody. Část židů vycestovala na západ ještě před vypuknutím války a připojila se k jednotkám, které vznikly pod záštitou československé exilové vlády v Londýně. To bylo možné jednak samostatným útekem přes ještě neobsazené Polsko či odjezdem za příbuznými, jež v té době již v Anglii pobývali. Protože možnost uniknout ve „Wintonových vlacích“ měli kromě malých dětí i mladí lidé, někteří z nich se po dokončení vzdělání připojili k československým jednotkám. I když se mnoho Židů zapojilo do partyzánského hnutí, jejich příběhy se v mnou analyzovaných časopisech až na jeden případ¹⁰⁴ neobjevují. Důvodem by mohla být skutečnost, že příběhy partyzánů a bojovníků Svobodovy armády se na rozdíl od příběhů příslušníků západních armád či na západě zformovaných jednotek, mohly objevovat a byly součástí obecného povědomí i za komunismu a nebylo je třeba veřejnosti tolik připomínat¹⁰⁵. Pamětníci se sdružují v rámci Sdružení židovských vojáků a odbojářů, organizace, která je přidruženým členem Federace židovských obcí.

I ukrývané děti se sdružují v rámci hnutí „Hidden Child“, které eviduje v České republice zhruba 250 pamětníků, z nichž zhruba třetina pochází ze Slovenska a válku prožila tam.¹⁰⁶ Kromě možnosti, že se dítěte ujala některá česká rodina (v rámci bezpečí ochránců se často rodiny střídaly, případně děti pobývaly pod smyšlenými diagnózami v nemocnicích), byla zejména na Slovensku, díky silnějšímu vlivu katolické církve, častá praxe ukrývání v kláštorech či církevních sirotčincích. Naprostá většina z nich se již po válce se svými rodiči nesetkala. Pro ně a pro mladé lidi bez rodičů, kteří se vrátili z koncentračních a vyhlazovacích táborů, byly k dispozici židovskými obcemi spravované domovy mládeže a sirotčince, například židovský sirotčinec v Belgické ulici, spravovaný pražskou židovskou náboženskou obcí.

Ve velké většině vzpomínek přeživších šoa nalezneme obdobné události, propojené do specifické „kroniky“. Obvykle začínají popisem obsazení Československa a počátkem uplatňování norimberských zákonů, kdy byli Židé postupně zbavováni svých občanských práv, byly arizovány jejich podniky a živnosti, přes nástup do transportu pobyt v Terezíně a poté přesunutí do vyhlazovacích táborů na Východě, nejčastěji do Osvětimi. Klíčovým tématem, které se objevuje ve vzpomínkách všech osvětimských pamětníků, ačkoliv ani nemuseli být očitými svědky, je vyvraždění obyvatel československého rodinného tábora, ke kterému došlo v noci ze 7. na 8. března 1944. Ke konci války byla velká většina práceschopných vězňů přesunuta do Německa, kde se zapojila buď do odklizení trosk v bombardovaní zničených městech nebo byla nasazena do zbrojařského průmyslu. Ve chvíli, když byla už jasná porážka nacistického Německa, byli zbývající nuceně nasazení shromáždění v táborech, jako byl Sachsenhausen nebo Bergen-Belsen. Další

¹⁰⁴ FRIED, Alexandr, *Život plný změn*, In: *Obecní noviny*, 2012:5, str.12

¹⁰⁵ Mnoho příběhů Židů, zapojených do partyzánského hnutí nalezneme v publikaci „Bojovali na všech frontách“, kterou vydalo Sdružení židovských vojáků a odbojářů spolu o.s. Magen

¹⁰⁶ http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/480784 [navštíveno 28. 5. 2013]

možností byly tzv. „pochody smrti“, ze kterých se některým podařilo uprchnout a jiní v nich došli až do Čech, kde byli zanecháni svými dozorci.

Poslední součástí příběhu, shodnou jak u přeživších šoa, tak u židovských vojáku a odbojářů, či ukryvaných dětí je návrat domů, očekávání, zda někdo z rodiny přežil a snaha o postupný návrat k běžnému životu. Všechno až po tyto události související s návratem, zahrnují do kroniky událostí spojených s holocaustem. V některých případech, ale ani zde biografie nekončí a jsou popisovány například politické procesy v padesátých letech, emigrace a začátek života v jiné zemi, nejčastěji v nově vzniklém státě Izrael

4.1.1 Aktivita versus pasivita

Mnohé články, popisující události spojené se šoa se explicitně přihlašují k tomu, že jejich cílem je vyvrátit tvrzení o židovské pasivitě, vyjádřené metaforou „šli jako ovce na porážku“. Toto spojení však poprvé použil židovských básník a partyzán Abba Kovner, ale v naprosto opačném významu, kdy nabádal, k tomu, aby Židé nešli „jako ovce na porážku“ a pokusili se svému údělu vzepřít.¹⁰⁷ Tento výrok byl však vytržen z kontextu, špatně interpretován a dokonce došlo k jeho naprostému posunu, kdy byl považován za jeden z produktů nacistické propagandy, který má za cíl přinejmenším dehonestovat památku těch, kteří se nedokázali nacistickému režimu vzepřít silou, případně dosud trvajícím stereotyp o tom, že se Židé svému údělu nijak aktivně nebránili. *Tento propagační nesmysl nevypovídá totiž o historické pravdě, ale o hlouposti, povrchnosti, účelovosti a též zákeřnosti jejího autora a jeho dalších propagátorů. Sdělení uráží (záměrně uráží) a vytváří prostor pro spekulace dodnes.*¹⁰⁸ Cílem vyjádřeným ve většině mnou analyzovaných textů je poskytnout důkazy, které budou svědčit proti apatičnosti a smíření Židů s jejich osudem. Ve své argumentaci jejich autoři odkazovali na dlouhou tradici Židů v boji o zachování jejich kultury i existence, například povstání Makabejských a ve svém výkladu dokonce i tuto schopnost vzdorovat útlaku považují za něco esenciálního, jež se mělo stát součástí židovské genetické výbavy. *Příčemž jak se ukázalo jak v referátech odborníků, tak pamětníků, nebylo odbojové skupiny bez Židů. Cit pro bližící nebezpečí mají snad zakódovaný ve svých genech po tisíciletí pronásledovaného národa.*¹⁰⁹ V každém případě je téma židovských vojáků a odbojářů vnímáno jako zamlčovaná kapitola a za úsilím *nechat židovský odboj propadnout až na dno dějin*¹¹⁰ vedle nacistické propagandy měla stát i

¹⁰⁷ <http://www.sueddeutsche.de/politik/juedischer-widerstand-gegen-die-nazis-flammen-in-der-asche-1.449538-2>
[navštíveno 3. 6. 2013]

¹⁰⁸ ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica, *Židé v boji a odboji*, In: Židovské listy 2006:4, str. 5

¹⁰⁹ DRÁSKÁ, Jana, *Židé v boji a odboji 1939 - 1945*, In: Židovské listy, 2006:5, str. 5

¹¹⁰ tamtéž

revizionistická literatura komunistického totalitního režimu. Velká většina pamětníků v rozhovorech vyjadřovala své rozhořčení nad tím, že činnost židovských vojáků zůstává opomenuta. „*Dlouhá léta se existence židovských vojáků a důstojníků v čs. zahraniční armádě na Západě i Východě zamlčovala. Komunisté bojovali sice proti sionismu jako nástroji imperialismu, ale ve skutečnosti jim šlo o docela běžný, vulgární antisemitismus.*“¹¹¹ I ve vzpomínce na prvního československého vojáka, padlého v druhé světové válce zaznívají zesměšňující antisemitské motivy. Když byl 15. září 1939 Československý legion (předchůdce 1.čs.samostatného polního praporu) v Polsku napaden nepřátelskými letouny, tak se vojín Vítězslav Grünbaum neběžel schovat do krytu, ale zůstal u kulometu a začal pálit proti letadlům. Střepina z letecké pumy jej zasáhla do břicha. „*Jistý český lékař to tehdy komentoval slovy: „Žid chtěl dělat hrdinu a zemřel na vlastní blbost.“*“¹¹²

Motiv aktivity versus pasivity přítomný ve vymezení vůči tvrzení o židovské apatičnosti se objevuje přímo v momentech, kdy židovští vojáci vysvětlovali rozhodnutí vstoupit do armády a zapojit se do bojů. Plukovník Jan Horal v rozhovoru přímo nazvaném „*Nebyl jsem pasivní*“ vysvětluje, že bojovat proti nacismu považoval za svou absolutní povinnost: „*Na každý pád jsem splatil dluh se zbraní v ruce. Nebyl jsem ani hrdina ani zbabělec. Osobně jsem se pomstil za ty mrtvé, měl jsem pocit, že jsem nebyl pasivním člověkem.*“¹¹³

Ve výpovědích pamětníků uvězněných v koncentračních a vyhlazovacích táborech najdeme mnoho argumentů, kterými se snaží poukázat i na svou aktivní činnost, srovnatelnou s těmi, kdo se zapojili do boje přímo, tedy se zbraní v ruce. „*Hájím a hájil jsem tam skutečnost, že snaha poctivě přežít už znamená odpor. Poctivě a čestně znamená tedy nikoliv na úkor, na újmu někoho druhého nebo dokonce celku.*“¹¹⁴ Tentýž autor rozvíjí i své pojetí odporu, které vychází z významu slova „rezistence“ – to kromě ekvivalentu slova odpor nabízí i variantu schopnost odolávat a vzdorovat nepříznivým vlivům. „*A schopnost odolávat, vzdorovat, to je přesně případ lidí v koncentračním táboře, kteří nerezignovali.*“¹¹⁵ Za aktivní, ozbrojený odboj se však bez pochybností považuje například postání v Treblince, Varšavě či vzbouření sonderkomanda v Osvětimi. I povstání, které bylo připravováno v rodinném táboře v Birkenau, by splňovalo všechna kritéria, i když nakonec bylo odvoláno. „*Ale nebyli bychom tenkrát mladými, kdybychom se nesnažili připravit na odvetný útok proti nacismu. Opatřovali jsme si zbraně a munici. Dnes již nikdo neví, kolik toho bylo. Vše totiž náhle skončilo, když zbytek Terezínského zářijového transportu, vypravených z rodinného tábora B IIb, šel do plynových komor. Bylo to v den narozenin prezidenta Masaryka, tj. v noci ze 7. na 8. března. Byla to největší vražda českých Židů v počtu 3680 osob. My ostatní zbylí v táboře BIIb*

¹¹¹ KALINA, Milan, *Rytíř čestné legie vzpomíná*, In: Maskil 2007:4, str. 4

¹¹² MOTL, Stanislav, *Židé v boji a odboji*, In: Židovské listy 2007:1, str. 9

¹¹³ DVOŘÁKOVÁ, Věra, *Nebyl jsem pasivní*, In: Židovské listy 2007:1, str. 16

¹¹⁴ FRANĚK, Jiří, *Odboj*, In: Židovské listy 2006:4, str. 17

¹¹⁵ tamtéž

jsme se stali svědky této vraždy.“¹¹⁶

Motiv aktivity se však odráží v prakticky všech vyprávěních, která líčí pobyt v koncentračních a vyhlazovacích táborech. Může mít podobu například spontánního, předem nepromyšleného „rozhodnutí zachraňující život“. *„Když se mně esesák zeptal, „wie alt bist du“ jsem – aniž mi to někdo poradil – spontánně řekla „achtzehn“. To mi pro tu chvíli zachránilo život.*“¹¹⁷ Stejným způsobem mohlo zachránit život uvedení vhodné profese například dělníka s kovem, elektrikáře či studenta medicíny. Artur Radvanský měl například ve svých pamětech citovaných v časopise Maskil uvést, že se při selekci představil jako medik se dvěma semestry. Základy medicíny si díky spoluvězni, dětskému lékaři osvojoval během své služby a díky tomu nakonec zastával pozici ošetřovatele a sluhu v lazaretu pro důstojníky SS, kde byl k dispozici i doktoru Mengelemu.¹¹⁸ Doktor Mengele i zdůraznění aktivity figuruje i narativu, který vysvětluje své přežití i skupina devadesáti chlapců z osvětimského rodinného tábora, kteří sami sami sebe nazývají Birkenau Boys. *„Následovala další selekce, kdy přišel do tábora sám Mengele a jeden z německých Židů, můj kamarád, ho přímo oslovil, což byla velká drzost, a říkal mu, že jsou tady ještě mladí lidé, kteří by chtěli pracovat.*“¹¹⁹

Zatímco v příbězích přeživších a židovských vojáků a odbojářů je akcentována aktivita, je naopak pasivita silným motivem ve vyprávěních ukrývaných dětí. Stěžejní skutečností, kterou ve svých vyprávěních zdůrazňují, je to, že byly předány naprosto cizím lidem *„Za dva roky bude po válce a já si pro tebe přijedu“, řekla maminka při loučení, když mě předávala v hale hotelu Juliš, v Praze na Václavském náměstí, neznámé, starší paní s přísně staženými černými vlasy do drdolu.*¹²⁰“ K pasivitě byli donuceni faktem, že jejich ochráncům hrozily za tento čin přísné tresty. *„Od mých ochránců, pěstounů, jak jsem je nazývala, jsem denně poslouchala, co nesmím. Nesmíš nikomu prozradit, kdo jsi, kdo jsou tvoji rodiče, odkud jsi přišla, proč jsi tady.*“¹²¹ Když bylo na konce války potřeba děti ukrývat, řada „nesmíš“ se rozšířila. *„Nesmíš ven ani na zahradu nebo Tě zabijou a nás taky.*¹²²“ K pasivitě se v jejich vyprávění vztahuje i vnímání „nekonečného“ čekání, buď během samotného ukrývání, tak během čekání na návrat rodičů. *„Konec války nás zastihl v Bohušovicích, kde jsme běhali ke každému vlaku, kterým přijížděli lidé z koncentračních táborů. Stále jsme čekali na návrat maminky, strýců, babičky a dědečka. (...) K vlakům jsme běhali nadarmo, nikoho z našich blízkých jsme se nedočkali.*¹²³“

Pokud v pamětech těch, kdo přežili koncentrační tábory, rovněž nalezneme pocit

¹¹⁶ STRÁNSKÝ, Oldřich, *Milý Jiří, vážení pozůstali, Rozloučení s prof. Jiřím Fraňkem*, In: Židovské listy, 2008:1, str. 3

¹¹⁷ POŠOVÁ, Kateřina, *Aby už nikdy*, In: Židovské listy, 2006:1, str. 15 – 16

¹¹⁸ DURĐOVIČOVÁ, Martina, *Strýček Artur*, Maskil 2009:12, str. 10 – 14

¹¹⁹ BÁNYAI, František, *Z michelské synagogy do tábora smrti*, In: Obecní noviny, 2008:4, str. 10

¹²⁰ *Děti, které musely zmizet*. In: Židovské listy, 2007:9, str. 20

¹²¹ tamtéž

¹²² tamtéž

¹²³ *Kde vás zastihl konec války? Jak jste tuto dobu prožíval/a?* In: Židovské listy, 2007:1, str. 12 -13

bezmocnosti a pasivity, je to zejména ve chvílích „selektce“ ve vyhlazovacích táborech. „*Je to oblíbená zábava zdejších notorických zabijáků, která probíhá takto: do zavěšených kousků kolejnic se začne mlátit železnou tyčí a tento koncert na tento speciální umíráček znamená, že musí všichni nastoupit na prostranství mezi baráky pěkně do pětistupňů a čekat až přijdou páni porotci. (...) Tohle čekání nezná čas. Chtít, aby ubíhal rychle prostě nejde. Kdo by spěchal na smrt?*“¹²⁴

Cílem vyjádřeným ve většině mnou analyzovaných textů je poskytnout důkazy, které budou svědčit proti apatičnosti a smíření Židů s jejich osudem. Mají ilustrovat odvahu, schopnosti a činorodost, oproti tradovanému přesvědčení, že se Židé svému údělu nijak nebránili.

4.1.2 Normální život

Pokud přijmeme pojetí odporu jako rezistence, tedy schopnosti odolávat nepříznivým vlivům, jak stanovil ve své úvaze přeživší Osvětimi Jiří Franěk¹²⁵, můžeme motivy aktivity versus pasivity rozšířit i na další témata například snahu o zachování nějakého spojení s „normálním životem“. Jak z výpovědí vyplývá, pro většinu vězňených se tyto aktivity staly způsobem, *jak neztratit naději na lidskou důstojnost.*¹²⁶

Tato snaha o zachování a rozvoj společenských, vzdělávacích a kulturních aktivit je nejvíce patrná z vyprávění popisujících terezínské ghetto. Život v Terezíně měl dvě roviny. *Terezín, místo lží, ponížení a utrpení. Terezín místo židovského duchovního odporu tvořeného hudbou, uměním, vzděláváním, divadlem, poezií a literaturou*¹²⁷. Téměř ve všech výpovědích najdete podrobná vylíčení a obdiv k terezínskému kulturnímu životu. „*Když se v Terezíně rozvinul kulturní život, zcela jsem tomu propadla. Byla to pro nás úžasná věc, skoro neuvěřitelná. Začalo to různými přednáškami např. o marxistické filosofii Mirka Karneho, i dalšími. Seznamovali jsme se s hudbou, zpívala jsem ve sboru Karla Bermana, nacvičovali jsme Blodkovu operu V studni a Dvořákovy Moravské dvojzpěvy. Jiní umělci nacvičovali pro děti a s dětmi známou dětskou operu Brundibár. V Terezíně bylo mnoho profesionálních umělců. Některé skupiny nacvičovaly i v domě, kde jsme bydlela, protože v jeho sklepě byl klavír, sice bez nohou, stál na třech stoličkách, ale hrálo se na něm.*“¹²⁸ Mezi inscenovanými díly zaujímá ve vzpomínkách zvláštní místo dětská opera Brundibár. Všimají si nejen faktu, že při opakováních Brundibára účinkovali různí herci, protože mnohé z dětí byly mezitím odvezeny do vyhlazovacích táborů na východě¹²⁹, ale i toho, že mnohé

¹²⁴ FISCHER, Jan, *Selektce*, In: Roš Chodeš, 2007:1, str. 14

¹²⁵ FRANĚK, Jiří, *Odboj*, In: Židovské listy 2006:4, str. 17

¹²⁶ DANÍČEK, Jiří, *Nezapomeň na nás*, In: Roš Chodeš, 2007:5, str. 8

¹²⁷ KALINA, Milan, *Bar a bar micva v Terezíně. Úcta k obětem i naděje pro živé*, In: Maskil, 2007:2, str. 6 -7

¹²⁸ BALAJKA, Petr, *Osudy: Anna Lorencová*, In: Obecní noviny, 2012:4, str. 8

¹²⁹ RIESEL, Petr, *Vrací se to občas v noci*, In: Obecní noviny, 2009:3, str. 12

úryvky se díky svým textům staly vyjádřením touhy po životě. *Závěrečná scéna se zpívala spíš intuitivně, s jistým patosem. „Brundibár poražen, my jsme to vyhráli.“ To byla opět chvílka naděje a vůle k životu*¹³⁰. Hudba byla vnímána jako něco očištného, něco co mělo *magickou moc*¹³¹ a to zejména pro děti. Pro ně byla v dětských útulcích kinderheimech potají zajišťována i školní výuka. V rozhovoru s Michaelou Vidlákovou se dočítáme: *„I my jsme se v dětském domově tajně vzdělávali. Bylo to tak dobrá škola, že jsem po válce, ve svých osmi letech rovnou nastoupila do čtvrté třídy.*¹³² Kromě roviny vzdělávací a kulturní najdeme několik článků, které vyjadřují obdiv nad tím, že byla v prostorách terezínského ghetta vězni tajně vybudována a vyzdobena synagoga, kde se konaly pravidelné bohoslužby. *Synagoga v Dlouhé ulici vypovídá ještě o zcela jiné tradici. O té, které se z židovského osudu a praxe zcela neztratila a která rozhodujícím způsobem přispěla k trvání židovského národa – o tradici Tóry a náboženských pravidel života.*¹³³

Snahu o zachování normálního života nalezneme i mimo Terezín, například při líčení života v řížském ghettu, které kam byli čeští židé odsunuti v rámci transportů na východ. Pro tyto transporty se vžil díky dokumentární tetralogii Lukáše Přibyla název „Zapomenuté transporty“¹³⁴. *V řížském ghettu, v kterém se lidé i přes okolní hrůzu snažili zachovat zdání „normálního“ života. Mladí, věrni heslu „carpe diem“, pod trestem smrti pořádali večírky a „tančili na hrobech a to doslova“ (slovy jedné svědkyně). Děti musely chodit do školy kolem šibenice, „na které visel soused“.* *Smrt byla všudypřítomná, ale nechyběla zde ani láska.*¹³⁵ Kromě této implicitní zmínky a jedné zmínky v souvislosti s internací na velitelství Hlinkových gard v Žilině, nenajdeme nikde jinde zmínku o sexualitě, i když se dá předpokládat, že sexualita byla jedním z úniků a reakcí na pocit všudypřítomného nebezpečí smrti. *Bylo tam už tři sta dalších lidí, poměry tam panovaly děsivé. Všichni se obávali nejhoršího, tak se tam provozovala volná láska, prostě hrůza.*¹³⁶

I při popisu života v Osvětimi nalezneme několik zmínek o tom, že i zde byla snaha pokračovat ve vzdělávacích a náboženských aktivitách. Výuka dětí, zde probíhala v mnohem obtížnějších podmínkách než například v Terezíně. *Ty, Jiří, jsi se dostal jako vychovatel dětí do Rodinného tábora v Birkenau v Osvětimi, do bloku Fredyho Hirsche, kde jsi s ostatními vychovateli, bez učebnic a potřeb, učil děti, jak vypadá normální svět.*¹³⁷ Dětem byly určeny rovněž kresby, které pro ně na zdi baráků namalovala devatenáctiletá malířka Dina Gottliebová. Té si díky tomu všiml i doktor Mengele a ona pro něj zhotovovala kresby vězňů Romů. *Když Dina Gottliebová*

¹³⁰ RIESEL, Petr, *Vrací se to občas v noci*, In: Obecní noviny, 2009:3, str. 12

¹³¹ BALAJKA, Petr, *Gratulujeme, Prof. Zuzaně Růžičkové udělen čestný doktorát*, In: Obecní noviny, 2011:12, str. 14

¹³² BALAJKA, Petr, *Prostě jsem měla štěstí. Rozhovor s Michaelou Vidlákovou k jejímu jubileu*, In: Obecní noviny, 2012:2, str. 16

¹³³ DANÍČEK, Jiří, *Nezapomeň na nás*, In: Roš Chodeš, 2007:5, str. 8

¹³⁴ <http://www.forgottentransports.com/> vyhledáno 5.6. 3013

¹³⁵ *Zapomenuté transporty*, In: Židovské listy, 2008:1, str. 23

¹³⁶ FRIED, Alexandr, *Život plný změn II.*, In: Obecní noviny 2012:6, str. 18

¹³⁷ STRÁNSKÝ, Oldřich, *Milý Jiří, vážení pozůstalí, Rozloučení s prof. Jiřím Fraňkem*, In: Židovské listy, 2008:1, str. 3

malovala na zed' baráků v osvětimském vyhlazovacím táboře, doufala, že vnese alespoň trochu barvy do života nejmladších obětí nacistického Německa. Na stěnu jednoho z dětských baráků namalovala Dina Sněhurku na pozadí švýcarské horské scenérie.¹³⁸ Rabin Daniel Mayer ve své duchovní úvaze, která je součástí každého čísla časopisu Maskil zdůraznil sílu ducha a víry¹³⁹ žen, které se i v podmínkách neustálého hladu rozhodly splnit náboženskou povinnost spojenou se svátkem Jom Kipur, tedy celodenní půst. Cituje zde vzpomínky Naomi Judkowské, na Erev Jom Kipur 1943 v Osvětimi. *Když jsem se jednou večer vracela z práce a čekala u brány ve frontě na svůj přiděl chleba, překvapilo mě, když mi Stubedienst kromě chleba dala i svíčky. Zeptala jsem se na co jsou ty svíčky, a ona mi odvětila, že dneska večer je přece erev jom kippur. V podmínkách neustálého hladu se židovské ženy připravovaly na půst. Když nastal čas pronášení Kol nidrej, židovské ženy se modlily a plakaly zároveň, a hořící svíčky osvětlovaly prostor bloku. (...) Co mně však ještě víc udivilo byl druhý den. Protože se Židovky postily, zůstalo v hrnci jídlo, kterého se po celý Jom Kipur nikdo nedotknul, i přes to, že byl hlad a bývalo zvykem ukrást slabší ženě část jejího skrovného přidělu. Jídlo zůstalo na svém místě až do východu hvězd, do konce svátku. Teprve potom ho ženy snědly.*¹⁴⁰

Touhu po normálním životě a po spojení s těmi nejbližšími z ukryvaných dětí často vyjadřovaly uschované rodinné fotografie. *Ty fotografie jsou často jediným materiálním svědectvím o šťastně žijících rodinách, které nacismus zdecimoval. Přehyby a chybějící růžky jsou důkazem toho, jak byly neustále brány do rukou, že byly jediným poutem s rodiči, sourozenci nebo přáteli, že pomáhaly tišit bolest a živit naději.*¹⁴¹

Všechny narativy, které vyprávějí o snaze žít v extrémních podmínkách, alespoň náznak „normálního života“, mají ilustrovat skutečnost, že ve všech okamžicích byla mezi oběti šoa přítomná touha po zachování lidské důstojnosti a osobní integrity. Jak jsem zmínila na začátku, je tento motiv odrazem motivů aktivity.

¹³⁸ Mc DERMOTT, Maura, *Osvětimské muzeum nevydá akvarely jejich autorce*, In: Maskil, 2007:1, str. 6-7

¹³⁹ MAYER, Daniel, *Jom kipur je nám oporou i v nejtěžších životních situacích*, In: Maskil 2009:10, str. 2-3

¹⁴⁰ MAYER, Daniel, *Jom kipur je nám oporou i v nejtěžších životních situacích*, In: Maskil 2009:10, str. 2-3

¹⁴¹ KALINA, Milan, *Ukryvané děti. Rána, která nepřestane bolet*. In: Maskil, 2008:6, str. 12

4.1.3 Vlastenectví

*Z Podkarpatské Rusi přijel žid v kaftanu,
ve velkých botách, s pejzy a v takovém
divném klobouku do Paříže. To se ví,
že všichni kluci za ním běhali a pokřikovali,
když se objevil na pařížských ulicích
. Zpočátku je ignoroval, ale nakonec se dopálil,
rozpřáhl ruce a zlostně se na děti rozkřikl:
"No, co na mě koukáte? Copak jste nikdy neviděli
žádného Čechoslováka?"*

Téma vlastenectví a oddanosti k Československé republice není jedno z prvních, které člověka napadne v souvislosti s popisem událostí spojených se šoa. Je akcentováno ve všech narativech a ve všech typech vyprávěních, nejen tam, kde by se dalo očekávat nejvíce tedy v narativech židovských vojáků a odbojářů. *Českoslovenští Židé od samého počátku bránili, stavěli na odpor a rovněž se zbraní v ruce bojovali proti nacistům a fašistům za svobodu nejen svou, ale i všech národů Československa a jeho faktickou státní obnovu.*¹⁴² Ve vzpomínkách Jany Ondráčkové na jejího tatínka, zveřejněných v Židovských listech dokonce v souvislosti s vlastenectvím nalezneme jistou polemiku s pojmem „židovský odboj“. *Tatínek nebyl odveden (měl žaludeční vředy) a tak se v Jeruzalémě okamžitě hlásil do komunikačního odboje: dělal odposlouchávací službu pro londýnskou vládu. On byl československý odbojář (byl velký Masarykovec). Mému tatínkovi by se asi nelíbil termín „židovský odboj“. On bojoval za Československo, a že byl Žid, tak byl.*¹⁴³

V narativech je deklarována víra v ideály svobodného a demokratického Československa. *My oba, Jirka i já, jsme se narodili těsně po založení první Československé republiky, a byli jsme vychováni ve tvořící se demokracii, která přijala ideály svobody.*¹⁴⁴ Tato víra předpokládala i zapojení do odbojové činnosti. *Tak jsme se s rodiči podíleli alespoň na roznášení odbojářského časopisu „V boj“, anebo jsme poslouchali zahraniční rozhlas a předávaly zprávy sousedům.*¹⁴⁵ Velice silně je ve vyprávěních pamětníků zastoupena i víra v to, že Československo a jeho demokratické principy nikdy nebudou poraženy (*Naši otcové byli přesvědčeni, že se v Čechách nemůže stát to, co se stalo v Německu, tj. aby zvítězil nacismus*¹⁴⁶.) i jisté pochybnosti a podceňování nastupujícího nacistického režimu (*Hančina rodina však, bohužel, patřila k těm, kteří nevěřili, že by Hitlerova, médií zesměšňovaná „plechová armáda“ byla čehokoliv dalšího schopna*¹⁴⁷.) I touto nedůvěrou by bylo možné vysvětlovat skutečnost, že mnoho Židů se i přes varování a dokonce možnost emigrace zajištěnou díky zvacím dopisům a affidavitům od příbuzných

¹⁴² ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica, *Židé v boji a odboji*, In: Židovské listy 2006:4, str. 5

¹⁴³ ONDRÁČKOVÁ, Jana, *Otevřu okno*, In: Židovské listy, 2007:1, str. 22

¹⁴⁴ STRÁNSKÝ, Oldřich, *Milý Jiří, vážení pozůstalí, Rozloučení s prof. Jiřím Fraňkem*, In: Židovské listy, 2008:1, str. 3

¹⁴⁵ tamtéž

¹⁴⁶ tamtéž

¹⁴⁷ *O dobrovolničení v Izraeli*, In: Židovské listy, 2007:1, str. 26

rozhodlo zůstat na území Protektorátu. Dalším důvodem mohlo podle narátorů být právě vlastenectví. *Od rodiny z Chicaga přichází affidavit – potvrzení, že se za nás v Americe finančně zaručí – s tím už je jen potřeba zajít pro vízum. „Národ se neopouští, když je v nesnázích!“ říká tatínek a my doufáme dál.*¹⁴⁸

Vlastenectví je vyjádřeno i ve vzpomínce na oběti likvidace československého tábora v Osvětimi – Březince. Podle mnoha narátorů, bylo datum, které připadalo na narozeniny prezidenta Masaryka, vybráno cíleně. Pamětnice Marta Kottová vypráví o svých besedách s žáky základních škol, kdy zdůrazňuje: *„Řeknu-li jim, že na toto výročí, jako na výsměch bylo zavražděno téměř čtyři tisíce českých Židů v plynových komorách a že tito lidé jdoucí na smrt zpívali československou hymnu, jsem přesvědčena, že si děti toto datum zapamatují.“*¹⁴⁹ Kromě československé hymny zpívaly oběti pozdější izraelskou hymnu. *Věděli, že jdou na smrt, ale na své poslední cestě hrdě kráčeli s hymnami „Kde domov můj?“ a „Hatikva“ na rtech.*¹⁵⁰

Motiv vlastenectví má poukázat na fakt, že si kromě všeobecných lidských hodnot, snažili postižení událostmi holocaustu zachovat i vědomí své národní identity a sounáležitosti s vlastní v tomto případě s Československem. Mnoha případech je v narativech explicitně přítomné odvolání na „masarykovské ideály“. Důraz na vlastenectví rovněž poukazuje na velkou míru asimilace českých Židů a jejich identifikace s první republikou

4.1.4 Solidarita a sounáležitost

Dokud byly rodiny internovány pohromadě v koncentračních táborech, byl podle vyprávění klíčový právě pocit sounáležitosti mezi členy rodiny, který často dokázal přinést zapomenutí na pobyt v obtížných životních podmínkách. *Vtěsnáni do narychlo vytvořených „rodinných chlívků“, bez minimálního soukromí, se společnou dlouhou latrinou a plechovými žlaby na mytí. Ale byli jsme spolu!*¹⁵¹

Podle vyprávění se rodiče za všech okolností snažili pečovat a chránit své děti. Tato péče měla například podobu zajišťování každodenních potřeb *(Svého syna ani při svém skrblictví nešidil. Dával mu téměř celou svoji porci vydatné mináže na přilepšenou, sobě nadrobil jen tmavý vojenský komisárek do misky s polévkou.*¹⁵²) nebo snahou ochránit je před transporty do vyhlazovacích táborů *(Naše statečná matka nám píchala injekce s benzínem, abychom měli horečky, a vyvázala nás tím z transportu do polských likvidačních táborů*¹⁵³.)

¹⁴⁸ RŮŽIČKOVÁ, Zuzana, *To vědomí nás nikdy neopustí*, In: Roš Chodeš 2007:5, str. 3

¹⁴⁹ KOTTOVÁ, Marta, *Aby nebylo slyšet jen hlasy popíračů holocaustu*, In: Židovské listy, 2006:1, str. 18

¹⁵⁰ ŽÁK, Petr, *Nezapomněli jsme a nezapomínáme*, In: Maskil 2009:4, str. 13

¹⁵¹ POŠOVÁ, Kateřina, *Aby už nikdy*, In: Židovské listy, 2006:1, str. 15 – 16

¹⁵² PORJES, Ladislav, *Kadiš za nejmladšího syna*, In: Židovské listy, 2006:1, str. 16 – 17

¹⁵³ RIESEL, Petr, *Vrací se to občas v noci*, In: Obecní noviny, 2009:3, str. 12

Mnohé rodiny však byly rozděleny a některé děti ztratili i toho rodiče, se kterým byli internováni. Když Kateřina Pošová přišla v Osvětimi o maminku, neujala se jí žádná z žen, které byly internovány s nimi a které se navzájem znaly ještě z předválečných Košic. *Sice mně litovaly, ale ujala se mně cizí krásná žena ze Sedmihradska, paní Agnes. Pečovala o mně opravdu mateřsky. Dávala mi ze svého přidělu chleba nebo polévky, starala se, abych příliš netrpěla zimou. Každý večer mi dala pusu na dobrou noc. Dala mi to nejdůležitější: pocit sounáležitosti!*¹⁵⁴

Stejně tak důležitá mohla být podpora, kterou si uvěznění poskytovali mezi sebou. *Fascinující je příběh pětáctyřiceti českých dívek deportovaných do Estonska, které se jako jediné z transportu dožily osvobození, vypráví o pospolitosti a zarputilém odhodlání držet se hesla "jedna za všechny, všechny za jednu". Ženy vytrvaly jen díky neuvěřitelně sebeobětavé vzájemné pomoci a tvrdohlavé snaze nepřipouštět si tragédii odehrávající se kolem nich, přestože prošly celou řadou koncentračních táborů.*¹⁵⁵

Přátelství mezi vrstevníky však nemuselo mít pouze podobu vzájemné podpory a pomoci při přežití, ale i následování na smrt. V příběhu nazvaném „Selekce“ zveřejněném v časopise Roš Chodeš se dočteme o tom, jak se při selekci do plynových komor pokusila skupinka chlapců osvobodit a poté, co byli vybráni se vrátit do původní řady. Nakonec však byli strážemi chyceni a připojeni k selektovaným. *V ten moment vzplanula vzpoura znovu, jenže obráceným směrem. Jeden kluk z pětistupu zachráněných se urval a hnal se za kamarádem, který právě vykročil na cestu smrti. A nezůstal sám. Přidali se další – nevím už, kolik jich mohlo být – pět, sedm, deset. To nebylo nelidské divadlo, to bylo divadlo hluboce lidské v nelidském pekle. Děti, čisté bytosti, které přišly o rodiče, domov, o všechno, co znamenalo život, měly ztratit jediné, co jim zbylo – kamaráda, kamaráda na život a na smrt. V ten okamžik byla pro ně smrt spolu s kamarádem víc než hrozná přítomnost v této nesmyslné a zoufalé realitě.*¹⁵⁶

Sounáležitost a vzájemná pomoc v mnoha případech pokračovala i po konci války. Děti, které ztratily během šoa rodiče, žili v židovskou obci zřízených sirotčincích. Byly to děti, které *prožili peklo nacistických koncentračních táborů, ztratili rodiče a neměli nic než touhu a vůli žít a ochuzeni o elementární rodinné teplo si jej snažili poskytovat mezi sebou.*¹⁵⁷

Sounáležitost mezi vězni koncentračních a vyhlazovacích táborů je také vyjádřena tím, že mezi sebou používají oslovení „sestro, bratře“. Toto oslovení najdeme při popisu událostí spojených se šoa (*Většina našich bratří a sester z prvního transportu dne 8. března 1944 byla poslána do plynu*¹⁵⁸.) a dokonce je použito i při oslovení pamětnice během konference při příležitosti dne obětí

¹⁵⁴ POŠOVÁ, Kateřina, *Aby už nikdy*, In: Židovské listy, 2006:1, str. 15 – 16

¹⁵⁵ *Zapomenuté transporty*, In: Židovské listy, 2008:1, str. 23

¹⁵⁶ FISCHER, Jan, *Selekce*, In: Roš Chodeš, 2007:1, str. 14

¹⁵⁷ *Kde vás zastihl konec války? Jak jste tuto dobu prožíval/a?* In: Židovské listy, 2007:1, str. 12 -13

¹⁵⁸ GAERTNER, Hanuš, *Friedrich Kral: Hladový pochod*, In: Židovské listy, 2006: 6 – 7, str. 18

holocaustu (*Na projevu sestry Bezdičkové to není žádný stín, je to ukazuje, co všechno by ještě bylo potřeba prodiskutovat*¹⁵⁹.)

Zdůrazňování solidarity a sounáležitosti má i v tomto případě vyjádřit snahu o zachování lidské důstojnosti. I když je samozřejmé, že v koncentračních táborech se vyskytovaly v možná i mnohem větší míře egoistické činy, jež měly zabezpečit vlastní přežití, v narativech přeživších se nevyskytují a pokud ano, jsou vypravěči pouze jejich obětmi či nezúčastněnými svědky.

4.1.5 Jídlo

Nejčastějším způsobem vyjádření solidarity byl právě motiv rozdělení se o jídlo. *Jedna z mých kamarádek byla míšenka, která občas dostávala balíčky z domova a sestersky se mnou dělila*¹⁶⁰. Je zajímavé, že se s motivem nedostatku nebo špatného jídla setkáváme nejen v narativech těch, kteří přežili koncentrační či vyhlazovací tábory, ale i židovských vojáků, bojujících v zahraničních armádách. Ve výpovědích přeživších i židovských vojáků zmínku o jídle jen málo kdy nenalezneme.

Prožitek hladu je jeden z prvních, který je jmenován při vylíčení nelidských životních podmínek v Terezínském ghettu. *Byl to svět hladu a naděje, nejčastěji marné. (...) V podstatě šlo v Terezíně o koncentraci permanentních zážitků hladu, strachu a hrůzy, špíny, zápachu, beznaděje a prázdnoty.*¹⁶¹ S touto expresivní výpovědí Petra Riesela kontrastuje mnohem střízlivější výpověď Anny Lorencové: *„Skutečným hladem jsem netrpěla, bylo to i díky mamince, která jako sestra měla snad nějaké přídavky. Spíš jsem mívala na něco chuť. Muži a kluci na tom byli hůř, jim příděly nestačily, ale hlady se neumíralo.*“¹⁶²

Při popisu stravy v koncentračních táborech, zmiňuje většina vězňů prakticky shodné množství i druh potravin. *Naše denní strava sestávala ráno z hořké kávy, v poledne jsme dostávali polévku a večere byla 200 gramů chleba s marmeládou nebo margarínem.*¹⁶³ Ke konci války a zejména během pochodů smrti, které například uvězněný Friedrich Kral označuje přímo explicitním *„hladový pochod“*¹⁶⁴, se už i tak špatná strava zhoršila. *„Zde už vězni nedostali skoro nic k jídlu, jen jakousi polévku z kopřiv“*¹⁶⁵

Líčení nedostatku a jídla a jeho špatné kvality nalezneme i v narativech židovských vojáků. Přesto už z jen z několika málo zmínek vyplývá, že kvalita a množství jídla se nedalo se stravou

¹⁵⁹ FRANĚK, Jiří, *Ohlednutí za dnem památky obětí holocaustu*, In: Židovské listy, 2007:3, str. 10

¹⁶⁰ BALAJKA, Petr, *Osudy: Anna Lorencová*, In: Obecní noviny, 2012:4, str. 8

¹⁶¹ RIESEL, Petr, *Vrací se to občas v noci*, In: Obecní noviny, 2009:3, str. 12

¹⁶² BALAJKA, Petr, *Osudy: Anna Lorencová*, In: Obecní noviny, 2012:4, str. 8

¹⁶³ MAYER, Daniel, *Jom kipur je nám oporou i v nejtěžších životních situacích*, In: Maskil 2009:10, str. 2-3

¹⁶⁴ GAERTNER, Hanuš, *Friedrich Kral: Hladový pochod*, In: Židovské listy, 2006: 6 – 7, str. 18

¹⁶⁵ tamtéž

v koncentračních táborech srovnávat. Je snad poukazování na nedostatek jídla, nějakým způsobem, jakým se židovští vojáci snaží připodobnit přeživším koncentračních táborů? *Místo řízků s bramborovým salátem byly u letectva bílé vařené brambory, vařená kapusta a maso tak tenké, že skrz ně bylo vidět na druhou stranu.*¹⁶⁶ S nekvalitní stravou je ve vyprávěních spojena i snaha obstarat si něco navíc. Opět je zajímavé srovnání výpovědi z koncentračních táborů: „*Občas se některé z nich podařilo vklouznout do kuchyní pro Němce a dostaly povolení posbírat trochu odpadků – zbytky nakrájené zeleniny, brambor. Na malých kamínkách v továrně si pak „něco“ ze zbytků uvařily.*“¹⁶⁷ s výpovědí židovského vojáka Norberta Auerbacha, nasazeného ve Francii: „*Další nepříjemnou vzpomínkou bylo jídlo, protože vojenské konzervy, které nám denně dávali, byly pořád stejné. My jsme ale měli štěstí, neboť velitelem naší roty byl důstojník, který byl zároveň velmi dobrým kuchařem. Vzhledem k tomu, že jsem uměl francouzsky, podařilo se nám občas od místních sehnat nějakou cibulku, čerstvou zeleninu, nebo jednou za čas i čerstvá vejce nebo maso, což nám jídlo trochu zpříjemnilo.*“¹⁶⁸

Jídlo bylo tématem hovorů: „*Po večerech si povídaly, řeč se ale stáčela především na jídlo*“¹⁶⁹ i vzpomínkou a určitým spojením s „normálním světem“ *Eva si schovávala a pečlivě ochraňovala krabičku od sardinek, aby si připomněla rybičky alespoň vůní.*¹⁷⁰ V mnoha narativech je přítomný i popis prvního jídla po osvobození. Marta Kottová ve svých vzpomínkách vypráví: „*Dva dny jsme hledaly, co by se dalo sníst. Jednou jsme dokonce měly to štěstí, že jsme odehly prase od jeho koryta a měly jsme hody*“¹⁷¹ Z téhož článku nazvaného „*Kde vás zastihl konec války?*“ pochází i vzpomínka účastníka bojů na východní frontě Viktora Davida Schwarzce: „*Pro nás vojáky bylo v obchodech vše (co tam bylo) zadarmo: klobása, chleba, sardinky, vajíčka a samozřejmě „Stoličná“ nebo „Moskevská“ vodka, k tomu „ogurec“ tj. okurka, hustá ukrajinská smetana, pirožky plněné masem a zelím atd*“¹⁷².

4.1.6 Smysly, tělo a tělesnost

Kromě pocitu hladu se výpovědích často objevují i mnohé další zmínky o pocitech, smyslovém vnímání a vnímání těla a tělesnosti. Ve všech vyprávěních najdeme prakticky shodné vylíčení prvních okamžiků po příjezdu do Osvětimi. „*Stálý řev, zmatek, hektické scény.*“¹⁷³ „*Řev,*

¹⁶⁶ SVENGER, Jiří, *Jirko, nech všeho...!*, In: Maskil, 2005:1, str. 14 – 15

¹⁶⁷ DRÁSKÁ, Jana, *Vůně sardinek*, In: Židovské listy, 2007:11, str. 16 – 17

¹⁶⁸ AUERBACH, Norbert, *Z deníku amerického průzkumníka*, In: Židovské listy, 2006:9, str. 17

¹⁶⁹ DRÁSKÁ, Jana, *Vůně sardinek*, In: Židovské listy, 2007:11, str. 16 – 17

¹⁷⁰ tamtéž

¹⁷¹ *Kde vás zastihl konec války? Jak jste tuto dobu prožíval/a?* In: Židovské listy, 2007:1, str. 12 -13

¹⁷² tamtéž

¹⁷³ POŠOVÁ, Kateřina, *Aby už nikdy*, In: Židovské listy, 2006:1, str. 15 – 16

chaos, pohlavky, kopance, nejhrubší nadávky. I výstřel se ozval. Muži a ženy zvlášť, děti rvali matkám z náručí a odváděly je pryč.¹⁷⁴ „Rampa, řev esesáků, štěkot psů, věžňové v pruhovaných oděvech.¹⁷⁵“

Stejně symptomatickým je při příjezdu do Osvětimi i popis zápachu. Ten se vyprávění přeživších vyskytuje prakticky vždy, i když například ne vždy si byli ti, kteří právě přijeli vědomi, že se jedná o kouř s krematorií. *Celý ten nedozírný prostor, protknutý křížem krážem ostnatými dráty a dlouhými dřevěnými baráky, byl prosycen odporným pachem spáleniště a kouře valícího se z několika nízkých komínů. „Pálí se tam odpadky a smetí“, znělo uvěřitelné vysvětlení. Desítky let po tom mně ten zápach ještě strašil v útrokách.¹⁷⁶* Jindy ale si narátoři ihned po příjezdu uvědomili, že jde o kouř z krematorií nebo jim to sdělil někdo z ostatních vězňů, kteří se podíleli na jejich selekci, tetování atd. *„Co tu tak hrozně páchne?“ – zeptala jsem se ženy, která mi vpichovala mé číslo do paže. „To je smrt děvenko. Je lehká jako dým a proto stoupá vzhůru.“¹⁷⁷* Čichové vjemy, jsou součástí narativu i mimo koncentrační tábory, například jsou vjemem, který zůstal uchovaný z posledního večera před deportací. *Ten večer, kdy jsem naposledy viděla svou energickou a dobrosrdečnou maminku, staříčkou hluchou babičku, jejíž miláčkem jsem byla, tatínkem toho hodného, laskavého a spravedlivého člověka, se mi vryl do paměti tak intenzivně, že dodnes cítím vůni našeho bytu.¹⁷⁸*

Protože selekce probíhaly především na základě zdravotního stavu, dbali vězni podle svých vyprávění na to, aby při nich vypadali co nejzdravěji. *V Osvětimi není radno být nápadný, třeba být neoholený, špinavý. Nebo mít vyrážku být oteklý či krátkozraký nebo jinak viditelně poznamenaný¹⁷⁹.* Dalším klíčovým prožitkem bylo ostříhání vlasů a vytetování čísla. Zejména vytetování bylo vězni vnímáno jako nástroj ponížení, který je snižoval na pouhá zvířata. *Jedna skupina napravo, druhá nalevo, koupel, stříhání. Pak jsem se ocitla v řadě, kde ženy přede mnou vysunuly levou paži a do ní jim bylo vytetováno číslo. „Jako dobytek,“ pomyslela jsem si. „Jen nebrečet“¹⁸⁰.* Ostříhání vlasů mohlo vést až k ztrátě ženskosti a vnímání vlastního těla. *V těch sprchách mezi stovkami nahých žen jsem zahlédla známého kluka z Košic. Proboha, jak se sem dostal?! Až po chvíli jsem si uvědomila, že se dívám na maminku dotyčného kluka, holohlavá mu byla k nerozeznání podobná.¹⁸¹*

Dalším z aspektů souvisejících s vnímáním těla a tělesnosti bylo zejména „nepohodlí“ jehož součástí bylo například nedostatečné oblečení, nemožnost osobní hygieny, zima či nedostatek

¹⁷⁴ *Smrt stoupá vzhůru*, In: Židovské listy, 2007:11, str. 15

¹⁷⁵ *Říkají si Birkenau Boys*, In: Židovské listy, 2007:11, str. 16

¹⁷⁶ POŠOVÁ, Kateřina, *Aby už nikdy*, In: Židovské listy, 2006:1, str. 15 – 16

¹⁷⁷ *Smrt stoupá vzhůru*, In: Židovské listy, 2007:11, str. 15

¹⁷⁸ *Smrt stoupá vzhůru*, In: Židovské listy, 2007:11, str. 15

¹⁷⁹ FISCHER, Jan, *Selekce*, In: Roš Chodeš, 2007:1, str. 14

¹⁸⁰ *Smrt stoupá vzhůru*, In: Židovské listy, 2007:11, str. 15

¹⁸¹ POŠOVÁ, Kateřina, *Aby už nikdy*, In: Židovské listy, 2006:1, str. 15 – 16

spánku. Kromě koncentračních a vyhlazovacích táborů najdeme popisy těchto skutečností i v příbězích židovských vojáků a ukrývaných dětí. V příběhu uvězněné Evy Singerové – Pokorné najdeme například popis chatrného odění vězňů, který se v mnohadalší příbězích opakuje. *Měly jsme nedostatečné oblečení bez rukavic, bez punčoch, v chatrných hadrech a dřevákách naboso. Některé z nás si omotávaly v mrazech nohy alespoň papíry a hadry.*¹⁸² Prožitek zimy a chladu, zdůrazňují ve svých vzpomínkách i ukrývané děti: „*Sklep, kam mi dávali v zimě na zahřátí do postele horkou cihlu obalenou hadry, přístěnek v dílně, ráno jinovatka na peřině.*“¹⁸³ Obtížné životní podmínky a nepohodlí během tažení líčí ve svých vzpomínkách i Norbert Auerbach. *Celé tři týdny jsme byli bez možnosti se svléknout, osprchovat se nebo se pořádně vyspat. Naši koupelnou byla naše helma, do které jsme nabrali vodu a ohřívali ji, aby naše hygiena měla alespoň minimální komfort*¹⁸⁴.

Motivy šikany či ponižující práce se v mnou analyzovaných časopisech objevovaly v narativech židovských vojáků, ve vyprávění přeživších prakticky ne. „*V St. Athan jsem se setkal s aktivním antisemitismem, projevoval se šikanováním a dokonce zavíráním některých Židů do letecké věznice britské policie. Záminka byla vyprovokovaná, třeba, že čeští Židé, naverbovaní v Palestině k letectvu, kde jim bylo slibováno, že se stanou piloty, byli nuceni dělat důstojníkům pucáky. Jiní zase museli vykonávat těžké manuální práce jako nošení uhlí na zádech. Když odmítli splnit tento potupný rozkaz, dostali čtrnáct dnů opravdu tvrdého vězení.*“¹⁸⁵

Pro obě tato poslední témata jsou typické stejné znaky. Popis hladu, nedostatečného jídla, namáhavé práce a obtížných životních podmínek, jsou způsoby vyjádření zážitkovosti, kterými je umocněna autenticita vyprávění. Velice zajímavým faktem je určité přebírání prvků příběhů z koncentračních táborů, které se týkají životních podmínek a jídla, narativy židovských vojáků a ukrývaných dětí. Je zde patrná snaha o vyjádření, že ačkoli nebyli internováni v koncentračních táborech, zažívali stejná příkoří a jsou tedy stejně legitimními oběťmi šoa. V současném bádání jsou i židovští odbojáři a vojáci i ukrývané děti vnímány jako oběti nacistického režimu. Příkladem může být i databáze narativních rozhovorů USC Shoah Foundation, která do kategorie „židovští přeživší“ zahrnuje internované v koncentračních táborech, židovské vojáky, osoby, jež se během války ukrývaly, osoby, které přežily válku pod falešnou identitou, emigranty i ty, kteří byli podrobeni persekucím na základě norimberských zákonů¹⁸⁶.

¹⁸² DRÁSKÁ, Jana, *Vůně sardinek*, In: Židovské listy, 2007:11, str. 16 – 17

¹⁸³ *Děti, které musely zmizet*. In: Židovské listy, 2007:9, str. 20

¹⁸⁴ AUERBACH, Norbert, *Z deníku amerického průzkumníka*, In: Židovské listy, 2006:9, str. 17

¹⁸⁵ BALAJKA, Petr, *Osudy lidí z Hagiboru – Jindřich Schermer*, In: Obecní noviny, 2012:3, str. 8 – 9

¹⁸⁶ http://sfi.usc.edu/explore/collecting_testimonies vyhledáno 7.6. 2013

4.1.7 Použité tropy, obrazná pojmenování a stylistické prostředky v narativu šoa

I když by se v obecném hledisku dalo říct, že pro narativy spojené s událostmi šoa je typická spíše expresivita a mnoha příkladech tomu tak je, najdeme ve svědectví či člancích pojednávajících o těchto událostech celou škálu používání tropů a stylistických prostředků a ráz těchto děl se pohybuje skutečně na všech odstínech mezi uměřeným literárním stylem a literárním stylem, charakteristickým velkou zážitkovostí, použitím expresivních výrazů a tropů. Proto jsou v následujícím oddíle představeny dva mezní typy narace. Střízlivě pojatá recenze knihy „Hladový pochod“, která líčí osudy židovského německy mluvícího vězně Friedricha Krale a naopak velice expresivní vyprávění s názvem „Smrt stoupá vzhůru“ zveřejněné v rubrice „Vzpomínky přeživších“ v Židovských listech pod monogramem D.M.

Recenze knihy „Friedrich Kral – Hladový pochod“

Kniha je jakýmsi „deníkem“ spoluvězně Friedricha /Bedřicha/ Krale, v kterém líčí své zážitky z doby nacismu. První záznam je datován srpnem 1938. Autor, jehož rodný jazyk byl německý, pochází z Liberce, kde jako soukromý úředník žil s manželkou a malou dcerkou. Po obsazení Sudet Němci uprchl s rodinou do Prahy. Jeho žena nebyla židovka. Navzdory tomu byl ale autor poté jako žid deportován. Patnáctého prosince 1942 odjíždí jedním z transportů do ghetta Terezín. Tam je život pro mladé lidi ještě jakž takž snesitelný. Dostává se do „komanda“, které pracuje na zámku v Panenských Březanech pro manželku zastupujícího Říšského protektora Reinharda Hendricha, a proto je nějakou dobu „chráněn“ před dalším transportem na „Východ“, neznámo kam. Pak je ale zařazen do druhého transportu, který údajně jede do „Arbeitslager Birkenau bei Neuberun“, ale 17. prosince 1943 vystupuje k svému zděšení z vlaku na rampě v Osvětimi. Zde se dostává do tzv. rodinného tábora, do něhož přijel již v září 1943 první transport z Terezína. Bohužel, což je všeobecně známo, byla většina našich bratří a sester z prvního transportu dne 8. března 1944 poslána do plynu a autor, jako ostatní vězni, pak žil ve hrozném strachu, že skončí stejně jako lidé ze zářijového transportu. Naštěstí ale pak H. Himmler vydal rozkaz, aby i židovští „häftlinci“, kteří jsou ještě práce schopní, byli posláni do Německa na práci. Tak se autor dostal do malého pobočného koncentračního tábora Schwarzheide, mezi Drážďanami a Chotěbuzí (Cottbus), kde byl nasazen v částečně již rozbombardované obrovské továrně na umělý benzin firmy Brabag. Práce zde byla velmi těžká, jídla málo a také řádily nemoci, takže značná část vězňů tam zemřela (někteří bohužel i jako oběti dalšího spojeneckého náletu na tábor). Přesto se válka zřejmě již chýlila ke konci a autorovi svítla naděje, že přežije a vrátí se do Prahy k své rodině. Fronta se blížila a na obloze se stále častěji objevovala americká letadla, podnikající nálet na Německo. Jeden z náletů

těž znovu zasáhl továrnu Brabag. Vězni, ač skoro všichni již těžkou prací a strádáním velmi vyčerpaní a slabí, začali znovu doufat. Avšak jejich útrapám ještě nebyl konec. Dne 18. dubna 1945 - když už Rudá armáda byla na dosah - přišel rozkaz, že vězni musí narychlo opustit tábor a vydat se pod eskortou esesáků na pochod směrem do Čech. Jak již titul knihy říká, byl to opravdový „hladový pochod“, protože vězni museli den co den dlouhé hodiny pochodovat a nedostali již skoro nic k snědku. Mnozí už byli tak slabí, že již nemohli dál a esesáci je zastřelili, stejně tak jako některé, kteří kradli chleba nebo jídlo. 23. dubna se „pochod“ dostal na území bývalé republiky a skončil prozatím ve Varndorfu, kde vězni byli „ubytováni“ na betonové podlaze opuštěné textilní továrny. Zde už vězni nedostali skoro nic k jídlu, jen jakousi polévku z kopřiv a podobně. Nakonec byli 5. května naloženi do otevřených nákladních vagónů a ve strašném dešti odvezeni do Litoměřic, kam dorazili večer 7. května. Pak je esesáci hnali dál, k tehdejší hranici mezi Německou říší a Protektorátem, několik kilometrů od Terezína. Když vězni tuto „hranici“ překročili, zmizely strážce jako duchové v tmavé noci ... Vězni byli svobodni! Bohužel ještě jistý počet kamarádů zemřel během transportu a jejich mrtvá těla byla vyhozena z vlaku v České Lípě, kde jim později byl zřízen pomník. „Po třetí, tentokrát jako svobodný člověk, vstupuji do Terezína a děkuji Bohu za své spasení“, zapsal si autor k noci ze 7. na 8. května 1945. Šťastným návratem k manželce a dceři v Praze jeho záznamy končí¹⁸⁷.

Toto vyprávěním psané uměřeným, věcným, popisujícím literárním stylem, je uspořádáno chronologicky. Kopíruje základní utváření zápletky přeživších koncentrační a vyhlazovací tábory, jak jsem stanovila na počátku této kapitoly (tj. začátek uplatňování norimberských zákonů, odsun do Terezína, pak do vyhlazovacích táborů na Východě, ke konci války nasazení na práce do Německa, pochod smrti, osvobození). Jde o strohý popis životního osudu, ve kterém nejsou prakticky zachycená žádná témata, které jsem pojednala výše a které jsou součástí ostatních vyprávěních (aktivita, solidarita, vnímání prostředí), i když v knize samotné tato témata zastoupena v nějaké míře jsou, i když je psaná strohým, popisným jazykem, podobným tomu, jakým byla napsána recenze.

I přesto, že je zvykem spojovat vyprávění událostí šoa se zápletkování příběhu v tragickém modu, v tomto případě je příběh zápletkován jako romance, kdy je v celém příběhu přítomný a postupně gradující motiv naděje. Hrdina prochází transporty do vyhlazovacích táborů, je konfrontován se skutečností, že spoluvězni jsou vyvražděni a sám se obává o svůj život. Záchranou se pro něj stává nasazení do pracovního tábora Schwarzheide, kde sleduje postupnou porážku nacistického Německa. „Přesto se válka zřejmě již chýlila ke konci a autorovi svítla naděje, že přežije a vrátí se do Prahy k své rodině.“¹⁸⁸ I další podmínka romantického zápletkování – šťastný

¹⁸⁷ GAERTNER, Hanuš, *Friedrich Kral: Hladový pochod*, In: *Židovské listy*, 2006: 6 – 7, str. 18

¹⁸⁸ GAERTNER, Hanuš, *Friedrich Kral: Hladový pochod*, In: *Židovské listy*, 2006: 6 – 7, str. 18

konec a vítězství dobra je zde splněna a dokonce explicitně zmíněna. „*Šťastným návratem k manželce a dceři v Praze jeho záznamy končí.*¹⁸⁹“

I když je tento příběh na obrazná pojmenování poměrně chudý, několik zde přesto najdeme. Na první pohled je zřetelné použití němčiny „*Arbeitslager Birkenau bei Neuberun*¹⁹⁰“ či dokonce v počeštěné podobě „*häftlinci*“¹⁹¹, která má sloužit k dokreslení atmosféry a dobových okolností. Navíc pro všechny příslušníky Kralovy generace, mezi které patřil i autor recenze, byla němčina dobře srozumitelná. Metonymické označení přesunu uvězněných před postupujícími spojeneckými armádami na konci války do vnitrozemí „*hladový pochod*“¹⁹² se posloužilo i jako název Kralových pamětí. Moment, kdy byli na hranici protektorátního území opuštěni svými strážci řad SS je popisován pomocí metafory: „*Když vězni tuto „hranici“ překročili, zmizely stráže jako duchové v tmavé noci*¹⁹³ ...“.

Stylistická a narativistická analýza recenze Kralovy knihy podle mého názoru odráží skutečnost, že paměti byly napsány v rozmezí května a září 1945. Přinášejí podrobné a přesné vylíčení událostí, ale na rozdíl od pozdějších narácí a memoárů je zde rovina zážitkovosti a expresivita výrazů potlačena na minimum. Na uvážení tedy zůstává, zda můžeme podobné paměti a memoárovou literaturu, vzniklou těsně po druhé světové válce považovat za něco jako původní narativ, ve kterém se tolik neodráží působení popkultury (filmů, románů a literatury faktu s tematikou šoa). Vlivem těchto děl na narativ událostí holocaustu se mimo jiné bude podrobněji zabývat má dizertační práce. Druhá ukázka z pamětí přeživší D.M. je oproti recenzi ukázkou textu plného nejrůznějších obrazných pojmenování a tropů.

Smrt stoupá vzhůru

Všichni naši sousedé věděli, že v našem obchodě si v sobotu nic nekoupí, protože jako Židé dodržujeme šábés. Nikdo se na nás nedíval úkosem, mezi námi všemi panovalo porozumění a tolerance. Psal se rok 1939, mně bylo sedmnáct let. Vrátila jsem se právě ze školy, plna dojmů jsem zvesela něco zahalekala. Zarazilo mne však ticho a otcova smutkem stažená tvář. Před ním na stole ležel dopis. Maminka i babička seděly v koutě a jejich zarudlé oči říkaly vše. „V tom dopise musí být něco strašného, asi nás vyhazují z bytu,“ pomyslela jsem si. Bylo to něco mnohem horšího, tímto dopisem se změnil můj dosud krásný život a stal se ze mne podčlověk. Zatím se po nás jen chtělo, abychom odevzdali rádio, brusle, kolo. Nikdo z nás si nedokázal představit, že bude ještě hůř. Od té doby jsem už ale s klukama nehrála fotbal a můj bratr se často ze školy vracel s modřinami a

¹⁸⁹ GAERTNER, Hanuš, *Friedrich Kral: Hladový pochod*, In: *Židovské listy*, 2006: 6 – 7, str. 18

¹⁹⁰ tamtéž

¹⁹¹ tamtéž

¹⁹² tamtéž

¹⁹³ tamtéž

roztrhanými kalhotami. Dopisy s různými omezeními chodily ve stále kratších intervalech. A když přišlo nařízení, že si Židé musí na oděv přišít Davidovu hvězdu, můj tatínek, ten dobrák, co ani nedokázal zaříznout kuře, svíral v ruce nůž, kterým dopis otevíral, a jeho oči se potáhly temným závojem nenávisti.

„Za dvě hodiny máš být na nádraží“

Několik měsíců poté jsme seděli u rodinného stolu, ale chyběl už bratr, který byl odveden do vojenského pracovního oddílu. Otec odříkával modlitbu, byla to naše poslední sederová večeře. Pomalu se chýlila ke konci, když se prudce rozezněl domovní zvonek. Otec šel ke dveřím, byly slyšet nějaké mužské hlasy, pak bylo chvíli ticho, dveře zaklaply a do místnosti vstoupil muž, který během dvou minut zestárl o deset let. Tatínek, ne gardista, který mu tu zprávu přinesl, mi to musel říct: „Za dvě hodiny máš být na nádraží.“ Ten večer, kdy jsem naposledy viděla svou energickou a dobrosrdečnou maminku, staříčkou hluchou babičku, jejímž jsem byla miláčkem a tatínka, toho hodného, laskavého a spravedlivého člověka, se mi vryl do paměti tak intenzívně, že ještě dnes cítím vůni našeho bytu.

Vstoupili jsme do pekla

Jeli jsme dlouho, zdálo se nám, že jedeme na konec světa. A skutečně, dá se říct, že tam jsme i dojeli. Dveře vagonu se konečně otevřely a my jsme vstoupili do pekla. Řev, chaos, pohlavky, kopance, nejhrubší nadávky, i výstřel se ozval. Muži a ženy zvláště, děti rvali matkám z náručí a odváděli je pryč. Jedna skupina napravo, druhá nalevo, koupel, stříhání. Pak jsem se ocitla v řadě, kde ženy přede mnou vysunuly levou paži a do ní jim bylo tetováno číslo. „Jako dobytek,“ pomyslela jsem si. „Jen nebrečet.“ „Co to tu tak hrozně páchne?“ – zeptala jsem se ženy, která mi vpichovala mé číslo do paže. „To je smrt, děvenko. Je lehká jak ten dým, proto stoupá vzhůru.“ Doba v Osvětimi, Birkenau a na jiných místech nacistické vyvražďovací mašinérie byla sérií vyhrocených zážitků, které se daly přežít jen díky souběhu šťastných náhod. Nebýt oněch šťastných náhod a pomoci přátel, přežít by se ji nedalo. Ta lehkonohá tanečnice Smrt si s sebou vzala všechny mé nejbližší, i tu starou babičku. Bratr válku přežil v horách a postavil se nacistům e zbraní v ruce. Oba jsme se po válce vrátili do rodného města, ale nikdo tam na nás nečekal, všichni a všechno nám připadalo cizí. Oba jsme se vydali svou cestou, založili jsme si rodiny a prožili obyčejný život v kruhu našich nejbližších.¹⁹⁴

Vyprávění „Smrt stoupá vzhůru“ popisuje především události spojené s uplatňováním norimberských zákonů a příjezdem do Osvětimi. Začíná idylickým popisem situace za první republiky, kdy „mezi námi všemi panovalo porozumění a tolerance.“¹⁹⁵ Toto idyla popisovaná

¹⁹⁴ Smrt stoupá vzhůru, In: Židovské listy, 2007:11, str. 15

¹⁹⁵ tamtéž

očima bezstarostné sedmnáctileté dívky, „vrátila jsem se právě ze školy, plna dojmů jsem hned zvesela něco zahalekala¹⁹⁶“ je narušena osudovým zásahem, který metaforicky vyjadřuje „otcova smutkem stažená tvář a maminčiny a babiččiny zarudlé oči, které říkaly vše¹⁹⁷“. Dopis, který se pravděpodobně týkal uplatňování norimberských zákonů, byl popsán sarkastickým „stal se ze mne podčlověk¹⁹⁸“. Zákazy a omezení, jež nacistický režim vůči Židům uplatňoval, jsou vyjádřeny pomocí metonymie: „Od té doby jsem už ale s klukama nehrála fotbal a můj bratr se často ze školy vracel s modřinami a roztrhanými kalhotami.¹⁹⁹“ Více než popis uplatňovaných zákazů, má tato metonymie vyjádřit obavy, nebezpečí a šikanování, jež se staly součástí života Židů v Protektorátu.

Na rozdíl od většiny narativů nezmiňuje se tento příběh o pobytu v terezínském ghettu a pokračuje až příjezdem do Osvětimi. Ten je popisován pomocí klasických schémat „Řev, chaos, pohlavky, kopance, nejhrubší nadávky, i výstřel se ozval.²⁰⁰“ Při selekci, stříhání a tetování čísla, zdůrazňuje pamětnice dojem, že se s nimi jednalo jako s dobyt看em. Selekcce a tetování v Osvětimi je poslední explicitně popsanou událostí. Zbytek vzpomínky zaujímá úvaha nad tím, že přežití „nacistické vyvražďovací mašinerie²⁰¹“ bylo možné jen díky „souběhu šťastných náhod²⁰²“. Příběh končí návratem do rodného města, ale s jasným vědomím tragédie, kterou potrhovala zejména skutečnost, že „nikdo tam na nás nečekal, všichni a všechno nám připadalo cizí.²⁰³“

Text je bohatý i na další metafory, zejména metafory smrti. Smrt je zde srovnána s „lehkým dýmem, který stoupá vzhůru.²⁰⁴“ Její nepředvídatelnost a krutost je vyjádřena metaforou „lehkonohé tanečnice, která si sebou bere všechny mé nejbližší²⁰⁵“.

Metafory spojené se smrtí se vyskytují i v dalších narativech šoa. Osvětim je nazývána „hlavním městem království smrti²⁰⁶“ a pro ni i pro další vyhlazovací tábory je používáno označení „továrny na smrt²⁰⁷“. Slovo továrna je v tomto kontextu velice příznačné. Obsahuje v sobě představu technologie, pásové výroby a redukci lidských bytostí na pouhý materiál. Ve vyjádření: „Nacistické koncentrační tábory, ony „továrny na smrt“, nepřetržitě a s německou důkladností měnily lidské bytosti v popel a dým²⁰⁸“, je kromě tohoto metaforického označení přítomné i ve vymezení vůči nepříteli pomocí stereotypu o „německé důkladnosti“. I doktor Mengele provádějící

¹⁹⁶ Smrt stoupá vzhůru, In: Židovské listy, 2007:11, str. 15

¹⁹⁷ tamtéž

¹⁹⁸ tamtéž

¹⁹⁹ tamtéž

²⁰⁰ tamtéž

²⁰¹ tamtéž

²⁰² tamtéž

²⁰³ tamtéž

²⁰⁴ tamtéž

²⁰⁵ tamtéž

²⁰⁶ KALINA, Milan, Osvětim, hlavní město království smrti, In: Maskil, 2005:2-3, str. 12

²⁰⁷ tamtéž

²⁰⁸ MAYER, Daniel, Jom kipur je nám oporou i v nejtěžších životních situacích, In: Maskil 2009:10, str. 2-3

selekce je nazván „*arbitrem smrti*“²⁰⁹“.

S dalším použitím metonymie se setkáváme například v momentě, kdy je činnost vyhlazovacích táborů zastoupena a symbolizována například komíny a pecemi krematorií či plynovými komorami. Často je používána i personifikace, kdy jsou těmto neživým stavbám připisovány vlastnosti živých bytostí. „*Pece se roztápěly nepřetržitě po tři dny, aby byly připraveny pojmout nové hosty.*“²¹⁰ Protože jsou pece personifikované, mají podobu jistých „zvířecích mazlíčků“, o které se jejich pánové musí starat : „*Zdejší vyhlazovací tábor má totiž velmi nenasytná krematoria a plynové komory, které touží po pravidelné stravě, proto je jejich pánové musí pravidelně krmit.*“²¹¹ Jiným příkladem personifikace, která odkazuje i na jistý vlastenecký rozměr, je například vyličení událostí na letenském shromaždišti, odkud byly vypravovány transporty do Terezína, očima fresky na fasádě jednoho z okolo stojícího domu, na které je zobrazen Jiří z Poděbrad. „*Jiří z Poděbrad shlíží z fasády protějšího domu stejně neúčastně jako patnáctkrát předtím. A jako shlížel do předjitřního šera tehdy v roce 1941, kdy jako by už dávno neplatilo heslo „Veritas Dei vincit“ na zdi pod ním*“²¹²“. Kromě této personifikace obsahuje tato povídka i zajímavé metaforické označení německé obyvatelky jednoho z bytů. „*Nebyl sám, z okna nedaleko jeho hlavy právě vyhlédla nordická Brunhilda, nová obyvatelka bytu „po Židech“ a nenávistně pozorovala smutný průvod, jež se právě pohnul směrem k nádraží, a s úlevou ze sebe vypravila: „Na, endlich!*“²¹³“

Některé metafory a metonymie čerpají z židovského náboženství a kulturní tradice. Metafora „*Ahasvera*“, věčného Žida, který musí kvůli svému provinění bloudit po zemi, je použita při vyličení zoufalství otce, který přišel o svého jediného syna: „*zlomený stařec, Ahasver, s rituálně roztrženým oděvem a hlavou posypanou prachem silnice.*“²¹⁴ Jak už bylo několikrát zmíněno, k likvidaci terezínského rodinného tábora došlo v noci z 8. na 9. března, kdy se kromě výročí narození prezidenta Masaryka slavil i židovský svátek Purim, který charakterizuje veselý karneval. „*A ty bestie jásají, jak se jim to dobře podařilo, že zvládli přeměnit náš Purim v Tiša be av.*“²¹⁵ Tiša be av je totiž naproti tomu jeden z nepřísnejších půstů během židovského roku, který je spojen s truchlením nad zničením jeruzalémského Chrámu. Kromě zachování tradic a co největšího spojení s lidskostí a zachováním normálního života, je zmíněno, že při přežití pomohlo i cosi, vyjádřené metaforou „*židovský duch*“. „*Židovský duch mi určitě pomohl během šoa, dával mi určitou zásadu*

²⁰⁹ FISTEINOVÁ, Dana, *Birkenau Boys*, In: Židovské listy, 2006:9, str. 8

²¹⁰ GRADOWSKÝ, Salmen, *Svědectví Salmena Gradowského o rodinném táboře Birkenau*, In: Židovské listy, 2007:3, str. 17

²¹¹ FISCHER, Jan, *Selekce*, In: Roš Chodeš, 2007:1, str. 14

²¹² DUŠEK, Milan, *Pětašedesát tomu let*, In: Židovské listy, 2006:11, str. 20

²¹³ tamtéž

²¹⁴ PORJES, Ladislav, *Kadiš za nejmladšího syna*, In: Židovské listy, 2006:1, str. 16 – 17

²¹⁵ GRADOWSKÝ, Salmen, *Svědectví Salmena Gradowského o rodinném táboře Birkenau*, In: Židovské listy, 2007:3, str. 17

a pevnost²¹⁶.“ Vlastenecké metafory i metafory odkazující k židovské náboženské tradici se ve stejné míře nacházejí jak v reformních, tak ortodoxních časopisech.

I šoa je vyjádřeno pomocí metafor. Je zde použita například metafora cesty. „*Vypravil se na dalekou cestu, z níž návrat hraničil se zázrakem*²¹⁷.“ Dále pak například metafora pekla, konce světa či se poukazuje na skutečnost, že někteří „*nemohli břemeno holocaustu unést*.²¹⁸“

4.1.8 Způsoby vytváření zápletky narativu šoa

I když by se pro narativ holocaustu mohlo na první pohled zdát typické zápletkování na základě tragédie, obsahují příběhy i další způsoby zápletek především romanci a satyru. Z následujících odstavců dokonce vyplývá, že různí vypravěči volili různá zápletkování, ze kterých je tragédie paradoxně ve své čisté podobě nejméně zastoupená. To, že se tragédie ve své čisté podobě vyskytuje tak málo je pochopitelné s ohledem na časté používání hrdinských topos, tedy znaku typického pro romanci.

Všechny příběhy šoa jsou příběhy příkoří a pronásledování. To, co nakonec rozhodně, zda je příběh zápletkován jako tragédie či jako romance nebo satira je především postoj vypravěče – aktéra. Pro romantické zápletkování je typický motiv aktivity, dokonce i hrdinství, která vede k překonání všech příkoří a ke šťastnému konci. Pro tragickou zápletku je typická smířenost s osudem, kdy vypravěč nespolehá na své vlastní síly, ale na osud či štěstí a roli činitele zaujímají okolnosti, které vypravěč není schopen svými silami ovlivnit. „*Stály jsme sněhu a větru na apelu a moje jediná blízká duše, která mi v Osvětimi ještě zbyla, Erika Kohnová ze Žiliny, se ocitla se mnou na konci řady, kde vítr nejvíce profukoval naše chatrné oblečení. Požádala mě, abych si s ní na chvíli vyměnila místo. Vzápětí probíhala selekce, nevím podle jakých pravidel, a Eriku vytáhli z řady. Co jí čeká, věděla ona i já.*²¹⁹“ Vyvrcholení tragického zápletkování – morální katarze je rovněž přítomná a má nejrůznější podoby. Zkušenost šoa se stává integrální součástí jednotlivce, která jej vnitřně přetváří a dále pak ovlivňuje celý jeho život. *Nedávno se mně kdosi zeptal, jestli na tom pobytu v koncentračním táboře bylo vůbec něco pozitivního. A moje odpověď byla jednoznačně pozitivní, třebaže jsem tam ve čtrnácti ztratila oba rodiče. Ale už tam jsem nabyla jistoty, že vždy a všude potkám hodné, slušné a soucitné lidi, nejčastěji tam, kde to nejmíň očekávám*²²⁰. Podobné formulace jsou velmi často zastoupeny v nekrolozích přeživších, které v mnoha případech píše jejich spoluvězni. Například ve vzpomínce na Bedřicha Kopolda zaznívá: „*Přes všechny nepřízně*

²¹⁶ MARXOVÁ, Alice, *Nikdy jsme neřikali „jestli“ rozhovor s manželi Rodenovými*, In: Roš Chodeš, 2007:6, str. 6

²¹⁷ PORJES, Ladislav, *Kadiš za nejmladšího syna*, In: Židovské listy, 2006:1, str. 16 – 17

²¹⁸ BORBÉLY Szilárd, *Auschwitz zítra*, In: Maskil, 2007:1, str. 4

²¹⁹ ŠPLÍCHALOVÁ, Jana, *Za Anitou Frankovou*, In: Obecní noviny 2008:09, str. 26

²²⁰ POŠOVÁ, Kateřina, *Abý už nikdy*, In: Židovské listy, 2006:1, str. 15 – 16

osudu, které ho v životě potkaly, si uchoval optimismus a nezměnil své celoživotní přesvědčení.“²²¹

Pro romantickou zápletku je typický motiv aktivity, který graduje ve vylíčení riskantních činů, které by se daly označit přívlastkem „hrdinské“. Skupina mladých mužů, kteří se rozhodli opustit vlast a bojovat v zahraničních armádách se zformuje na Masarykově nádraží „přímo před očima gestapa“²²². Aby vyvázala své děti z transportů do Osvětimi „nám naše statečná matka píchala injekce s benzínem, abychom měli horečky.“²²³ Artur Radvanský podle svého vyprávění „obtiskl do mýdla klíč k Wirthsově pracovnímu stolu a předával informace z dokumentů a zprávy z anglických stanic z malého rádia vedoucím osobnostem osvětimského odporu“²²⁴. Zápletkování na základě romace je zakončeno šťastným koncem. Buď jako v případě Friedricha Krale setkáním s rodinou, nebo navázáním na plány, které si vypravěč stanovil před válkou a ve kterých se mu i přes všechna protivenství podařilo pokračovat. Příkladem může být například vyprávění osudu světoznámé cembalistky Zuzany Růžičkové: „Z Německa se Zuzana Růžičková nakonec dostala šťastně domů, do Plzně. Ihned navštívila svoji první učitelku hry na klavír, Marii Provazníkovou - Šaškovou. Tu neudržela slzy, když uviděla ruce své někdejší začky, a vyslovila prognózu o ukončení zamýšlené dráhy profesionální pianistky. Zde se ale objevil rys, který byl pro další, a nutno dodat, že záhy světovou kariéru Zuzany Růžičkové rysem zlomovým. Nepoddat se nepřízni osudu a bojovat ze všech sil“²²⁵. K vyvrcholení příběhu šoa určeného romantickou zápletkou může dojít i v dalších generacích, jak vyplývá z reportáží popisujících bar a bat micva, které se konaly v místech spjatých s pamětí holocaustu – Pinkasově synagoze vyzdobené osmdesáti tisíci jmény obětí šoa či v tajné terezínské synagoze. „Eliáš a Robin stvrdili svým velkým úsilím příslib ke znovuzrození a oživení českého židovstva. V místě, které je připomínkou téměř 80 tisíců zmařených životů a duší, z nichž tisíce se věku bar, bat micvy nedožily, tito chlapci pronášeli starověké modlitby a předčítaly z Tóry. Eliáš a Robin na tuto bývalou persekuci odpověděli zcela jasně: „Am Jisrael Chaj!“²²⁶ „Lid Izraele žije!“ V druhé reportáži nalezneme i použití vegetativní metafory: „Eva a Daniel pro svou bar/bat micvu zvolili ukrývanou synagogu terezínského ghetta. Pro mě jsou jako sémě probouzející a posilující celý náš budoucí život. Pro mě jsou odpovědí Hitlerově snaze vymýtit naši víru, tradice a vůbec celou naši existenci z povrchu zemského.“²²⁷ Vegetativní metafora „sémě“, zde má symbolizovat nový počátek a obnovu židovského hnutí.

Zápletkování na základě satiry je v mnoha ohledech podobné zápletkování tragickému. Na rozdíl od něj však v sobě nenese motiv morální katarze a vnitřní proměny, ale je neseno obrazy

²²¹ KOPOLDOVÁ, Jiřina, *Bedřich Kopold (10.8. 1921 – 7.3. 2007)*, In: Židovské listy, 2007:3, str. 6

²²² POLÁČEK, Jiří, *Kapitán Arnošt Heller*, In: Židovské listy, 2007:6, str. 16

²²³ RIESEL, Petr, *Vrací se to občas v noci*, In: Obecní noviny, 2009:3, str. 12

²²⁴ DURĐOVIČOVÁ, Martina, *Strýček Artur*, Maskil 2009:12, str. 10 – 14

²²⁵ BALAJKA, Petr, *Gratulujeme, Prof. Zuzaně Růžičkové udělen čestný doktorát*, In: Obecní noviny, 2011:12, str. 14

²²⁶ HOFFBERG, Ronald, *Bar micva v Pinkasově synagoze*, Maskil, 2007:1, str. 5

²²⁷ KALINA, Milan, *Bar a bat micva v Terezíně. Úcta k obětem i naděje pro živé*, In: Maskil, 2007:2, str. 6 -7

zkázy a marnosti. Satirické zápletkování událostí holocaustu má v mnou analyzovaných časopisech řadu podob. První z nich je motiv zbytečné smrti. V příběhu sledujeme, jak se jeho aktérům daří přežít a někdy i aktivně překonávat všechna nebezpečí, avšak ke „zbytečné smrti“ dochází ve chvílích, kdy už došlo k osvobození nebo k němu bylo velice blízko. Vypravěči si ve svých vzpomínkách vybavují, že k úmrtím došlo například následkem spojeneckých náletů na továrny, ve kterých vězni pracovali. Když se po osvobození vězni dostali k jídlu, téměř ve všech narativech je přítomné vyličení toho, že velké množství například tučných potravin jim způsobilo zdravotní potíže a dokonce i mohlo vést ke smrti. „*Esesáci nám zanechali plné sklady jídla i všeho ostatního. Toho jídla bylo tolik, že si vyžádalo další oběti už na samém konci války.*”²²⁸ Ve vzpomínce „Kadiš za nejmladšího syna“, líčí Ladislav Porjes událost, které měl být svědkem, když se podílel na osvobozování vyhlazovacího tábora v Osvětimi. Setkal se tam s rodáky ze stejného města, odkud sám pocházel, obecním žebrákem „šnorelem“ Josefem a jeho nejmladším synem, kterým se podařilo nejen přežít Osvětim, ale i získat si sovětského velitele osvobozeného tábora, který jim daroval konzervy a cigarety, tedy v poválečné době komodity s vysokou hodnotou. „*Mezi těmi, co ještě ve štráfovaných hábitech usedli onoho mrazivého dne na krajnici, aby si odpočali a něco pojedli, byl i otec Josele a jeho syn David. Josele opatrně vyndal z nabitého batohu jednu z darovaných konzerv a pokoušel se ji nožem otevřít. Marně. Nůž vypadl z jeho zkřehlých prstů a konzerva se vykutálela na silnici. Mladík chtěl tu vzácnost zachránit před nelitostnými koly, ostatní už bylo dilem okamžiku. Valící se kolona nemohla zastavit. Všichni se snažili utěšit zoufalého otce, přesvědčit ho, aby šel s nimi dál. Marně. Stařec s nevidomýma očima vybalil všechny své poklady, bylo jich požehnaně, a rozdělil je mezi šťastnější druhy. Jeho lakota byla ta tam, už neměl pro koho šetřit a vydělávat. Souputníci však nemohli déle čekat: byl to jen jediný život a oni jich za ta léta viděli utratit tisíce. Byl to jen potůček krve a oni jí viděli téct řeky.*”²²⁹ Pro toto vyprávění, odkud pochází i výše zmíněná metafora *Ahasvera*, je skutečně určujícím motiv marnosti, zkázy a beznaděje. I zde je použito mnoho obrazných pojmenování například vyjádření událostí šoa metaforou „*řeky krve*”²³⁰.

Zápletková vyjádřená satirou, nemusí končit ani samotným přežitím a osvobozením. V mnoha narativech je přítomným pocit viny a zoufalství charakterizovaný pojmem „trauma z přežití“. „*Každý z nás si klade trýznivou otázku. Je spravedlivé, že jsem přežil právě já? Není snad svědectví nebo kniha přeživších, kde by se tato mučivá otázka neopakovala.*”²³¹

Jako byla reportáž z bar micva v Pinkasově synagoze způsobem vyvrcholení romantické zápletky v dalších generacích, nalezla jsem i příklad téhož v satirickém modu vyprávění. Je zde

²²⁸ *Kde vás zastihl konec války? Jak jste tuto dobu prožíval/a?* In: Židovské listy, 2007:1, str. 12 -13

²²⁹ PORJES, Ladislav, *Kadiš za nejmladšího syna*, In: Židovské listy, 2006:1, str. 16 – 17

²³⁰ tamtéž, str. 16 – 17

²³¹ ŠPLÍCHALOVÁ, Jana, *Za Anitou Frankovou*, In: Obecní noviny 2008:09, str. 26

vyličen osud nadaného Petra Ginze, který byl ve čtrnácti letech internován v Terezíně. Zde se zapojil do mnoha kulturních aktivit, podílel se na vydávání časopisu pro mládež a sám kreslil a psal povídky. „Čtvrt století před tím než to mohli kosmonauti osobně na měsíci ověřit, nakreslil s nečekanou jasnozřivostí měsíční krajinu.²³²“ V šestnácti letech zahynul, ale jeho povídky, kresby a později se ukázalo, že i deník, se zachovaly. „Jeho kresbu měsíční krajiny si jako symbol holocaustu vzal do kosmu Ilan Ramon, první izraelský kosmonaut, jehož matka stejně jako Petr prožila Osvětim. Je tragédií, že raketoplán při návratu z kosmu havaroval a v strašlivém žáru zahynul nejen kosmonaut, ale i Petrova kresba. Je snad mystikou čísel, že raketoplán explodoval 1. února o 75 později, než se Petr narodil. A skoro mrazí, když čteme poslední větu jedné z jeho terezínských povídek, kde prorocky píše: „Místnost ozářilo jasné světlo a v záři exploze zahlédl Petr vzácné shledání.²³³“ Naprostá zkáza, typická pro satiru, je zde skutečně dokonalá. Ve chvíli, kdy by mohlo dojít k romantickému vyústění a chlapci, symbolizovanému kresbou by mohl být splněn sen, dochází ke katastrofě, při které zahyne nejen první izraelský kosmonaut, ale je zničena i kresba.

4.1.9 Zhodnocení obsahové a narativní analýzy příběhu šoa s ohledem na politiky identit

Je jednoznačné, že téma holocaustu je stěžejním tématem všech analyzovaných časopisů. Mezi časopisy existují ale dílčí rozdíly. Například nejčastěji se příběhy přeživších, které se rovněž vyznačovaly největší expresivitou, často i tragickým a satirickým zápletkováním objevovaly v Židovských listech vydávaný občanským sdružením Magen, tedy Tomášem Jelínkem a jeho spolupracovníky a členy Židovské liberální unie. Tomáš Jelínek při svém působení na židovské obci usiloval o vybudování domova seniorů určeného přeživším Hagibor, během konfliktu byla mezi jeho zastánci velká skupina přeživších a právě jejich věkem a potřebami bylo argumentováno při vyvolání korespondenčního hlasování o vyslovení důvěry, které pak bylo prohlášeno za neplatné. Dalším tématem dominujícím v Židovských listech byly osudy židovských vojáků a odbojářů. Obě občanská sdružení, jež se na vydávání podílí se Sdružením židovských vojáků a odbojářů deklarují spoluprací a v jejich argumentaci často zaznívala výtka, že jsou jejich příběhy v rámci oficiální politiky vzpomínání jak pražské kehily tak federace židovských obcí opomíjeny.

Časopis Maskil reformní židovské komunity Bejt Simcha byl jediný, kdo uplatnil způsob romantického zápletkování událostí holocaustu i s ohledem na současnost a budoucnost, když byla na jeho stránkách zveřejněna reportáž z bar/ bat micva. Jedním ze spoluautorů reportáže a rabínem celebrujícím bohoslužbu byl v obou případech konzervativní rabín Ronald Hoffberg, který v té době

²³² FALTEISEK, Lubor, *Petr Ginz prožíval hrůzu a předvídal krásu*, In: Maskil, 2005: 4-5, str. 14 – 15

²³³ tamtéž

poskytoval duchovní zázemí kromě Masorti a Bejt Praha i liberálním komunitám. Zejména bat micva Evy Wichsové ve skryté terezínské synagoze, kdy byla dívka oděná do modlitebního pláště a vyvolána k Tóře, byla jistým symbolickým manifestem, při kterém byla naznačena kontinuita nejen židovství, ale i reformního hnutí, nepřerušena ani událostmi holocaustu.

4.2 Zapomenutí umělci

„Nový seriál bude našim čtenářům pravidelně přibližovat životní osudy a díla významných osobností, jež spojuje židovský původ a působení v prostoru historických českých zemí. Prach zapomnění nemilosrdně překrývá mnohé vzácné hodnoty, které byly vytvořeny našimi předky. Kdo nezná svou minulost, historii svého kmene, je nejistý ve své současnosti a bezradný vůči budoucnosti.“²³⁴

Kromě příběhu událostí šoa, které můžeme bez pochyby označit za stěžejní narativ českých židovských dějin, nalezneme ve všech časopisech i texty, jež se zabývají osudy významných osobností jako specifickým tématem. V první řadě jde o židovské umělce a to především výtvarníky, pak spisovatele a méně pak o průmyslníky, lékaře atd. Největší místo v mezi biografiemi zveřejněnými v časopisech zaujímají životopisy příslušníků tzv. první generace židovských moderních umělců (Erich von Kahler, Bedřich Feigl, Michel Fingesten, Max Horb, Georges Kars atd.); ty jsou pak doplněny o osudy umělců, kteří začali tvořit po druhé světové válce a ve svých dílech často reflektovali události šoa. V následujících podkapitolách budou představeny jejich životní osudy a tvorba, provedena stylistická analýza a rozbor použitých obrazných vyjádření a nakonec narativistická analýza. V ní bude klíčovým motivem objasnění přívlastku „zapomenutý“ umělec, který se prakticky bez výjimky vyskytuje ve všech narativech.

Jak vyplývá z výše citované předmluvy, která uváděla cyklus o významných osobnostech spjatých s českými židovskými dějinami, je znalost těchto postav součástí paměti společnosti, které je dokonce označeno nikoli za národ či etnikum (natož pak náboženské společnosti), ale jako „kmen“.

4.2.1 Životní příběhy a tvorba českých židovských umělců

*Víte, proč židovští umělci vždy podepisují
své obrazy do pravého dolního rohu?
Aby se vědělo, jak se mají pověsit!*

V životním příběhu většiny zmíněných židovských umělců nacházíme shodné rysy. Velice často je zmíněno jejich rodinné zázemí, ve kterém byla zdůrazněna příslušnost k vyšší společenské třídě či intelektuální elitě. Popis rodinného prostředí je součástí všech biografií významných umělců, ale v případě židovských umělců získává umělecky podnětné, vzdělané rodinné prostředí i další důraz a to důraz na asimilaci židovského obyvatelstva. Článek popisující osud

²³⁴ KALINA, Milan, *Dovolte, abych vám představil...*, In: *Obecní noviny*, 2007:11, str. 18

„zapomenutého“ malíře Eugena von Kahlera se o jeho rodinném milieiu vyjadřuje takto: *„Jeho otec Max Kahler byl prezidentem pražské burzy a správní rady české Unionbanky, velkostatkář a průmyslník, za své zásluhy povýšený do rytířského stavu. Kahlerova matka Ottilie pocházela z rodiny Bondyů, kteří založili v Čechách jeden z prvních cukrovarů na výrobu sirupu a bramborového škrobu. Její rodiče vlastnili ve Svinařích nedaleko Karlštejna panství s barokním zámečkem, které si Eugen od dětství zamiloval a každoročně se sem na několik letních měsíců vracel.*²³⁵“ Rovněž na počátku příběhu grafičky Helly Guthové se dozvídáme: *„Kultivované rodinné prostředí jí umožňovalo rozvíjet její zájmy, už během středoškolských studií absolvovala umělecké školení (měla mj. učitele z Bauhausu).*“²³⁶ Rodina Maxe Horba zase byla *„tehdy již zámožnou rodinou a jejich syn Max se brzy stal v pražské společnosti známý svými uměleckými sklony a tak trochu pověstí dandyho.*“²³⁷ Tento důraz na rodinné prostředí je typický i pro pozdější dobu, jak například ukazuje článek o současné australské sochařce s českými kořeny Lindě Klarfeldové: *„Synergický efekt rodinného původu, zděděných dispozic a určitého genius loci významně ovlivnil Lindino budoucí životní směřování do oblasti umění. Rodiče její výtvarný talent všemožně podporovali a Linda chodila do různých uměleckých kroužků a škol.*“²³⁸ Příslušníci první generace moderních židovských umělců v Čechách své vzdělání většinou započali na pražské akademii, kde však tvrdě narazili na stále panující *„akademický formalismu*²³⁹*“* a proto školu brzy opustili. V případě Bedřicha Feigla byl dokonce jeho odchod spojen s výtržností, která měla upozornit na skutečnost, že pražská akademie nijak nereflektuje vlivy moderního umění. *„Po výstavě Edvarda Muncha v únoru 1905 demonstroval Feigl svůj nesouhlas s tradiční výukou: „Jednou jsem si opatřil jakýsi zvonec, prudce jsem otevřel dveře všech ateliérů a do ticha vyučování jsem ve stylu nádražního zřízence volal: ‚Van Gogh – Gauguin – Munch – Výstupovat!‘ Jako by Akademie byla nějaké nádraží!*²⁴⁰“ Proto mnoho z nich pokračovalo ve svých studiích v Mnichově, který byl v té době centrem secese a modernismu.

Modernistické umění v každém případě mezi židovskými umělci této generace převládalo. *„Tito umělci si byli jasně vědomi nutnosti opustit tradici a hledat nové prostředky uměleckého výrazu – takové, které již neměly skutečnost pouze ilustrovat, ale novou uměleckou skutečnost přímo vytvářet.*²⁴¹“ Příslušníci této první generace umělců jsou dokonce nazváni přívlastkem *„heroická generace.*“ Kontroverze, jakými bylo toto hnutí provázeno, jsou popsány v článku o životě extravagantního malíře Roberta Guttmana: *„Guttman se narodil roku 1880 a patřil tedy ke stejné*

²³⁵ PAŘÍK, Arno, *Světy Eugena Kahlera*, In: Roš Chodeš, 2006:9, str. 12

²³⁶ PAŘÍK, Arno, *Rozpuštěné postavy Helly Guthové*, In: Roš Chodeš, 2008:2, str. 12

²³⁷ PAŘÍK, Arno, *Neznámý malíř pražské Osmy, Max Horb (9. 7. 1882 Mladá Boleslav – 9. 12. 1907 Praha)*, In: Roš Chodeš, 2012:6, str. 12

²³⁸ KALINA, Milan, *Úspěšné bronzy Lindy Klarfeldové aneb ze Žižkova do Sydney*, In: Maskil 2006:12, str. 14

²³⁹ PAŘÍK, Arno, *Zapomenutý malíř. Michel Fingesten po letech v galerii Ztichlá klika*, In: Roš Chodeš, 2007:11, str. 16

²⁴⁰ PAŘÍK, Arno, *Bedřich Feigl se vrací. Nová výstava v galerii Roberta Guttmana*, In: Roš Chodeš, 2007:12, str. 10

²⁴¹ PAŘÍK, Arno, *Rané dílo Georgese Karse*, In: Roš Chodeš, 2012:4, str. 8 - 9

generaci, jako většina moderních malířů, spisovatelů nebo hudebníků, kteří se podíleli na zrodu nových uměleckých forem a životního stylu na počátku 20. století. Každou chvíli v té době vznikala novátorská díla a umělecké skupiny, doprovázené posměchem a skandály. Výtržnosti provázely vznik fauvismu a kubismu v Paříži stejně jako výstavy Edvarda Muncha (1905), skupiny Osma (1907) nebo kubistů (1911) v Praze. Nové se rodilo v konfliktu se starým, v napětí a střetech otců se syny, žádná vzpoura nebyla dost radikální a budoucnost dávala obvykle za pravdu vzbouřencům²⁴²“ Právě události kolem vzniku umělecké skupiny Osma, byly ve většině narativů klíčovým motivem pro rozvoj umělecké kariéry. „Výstava vzbudila v Praze skandál, kritika vystavená díla označila za diletantství a barbarský chaos disonantních skvrn, kladně o výstavě jako jediný referoval Max Brod.²⁴³“ I bez ohledu na provokaci, kterou způsobilo použití nových uměleckých směrů a technik, vzbudila výstava pohoršení i tím, že na ní společně vystavovali čeští, němečtí a židovští umělci. „Již sama provokativní sestava vystavujících, která ignorovala oficiálně respektovanou nacionální příslušnost, by stačila k jejímu rozhořčenému odmítnutí od většiny pražského publika²⁴⁴.“

Kromě vzdělání v Mnichově či v Paříži, pobývali umělci této první generace ve velice podstatné míře v cizině, i když žádný z nich nepřestal v Čechách vystavovat, kromě toho, že se například usadili v Berlíně či ve Francii, podnikali i cesty, během kterých získávali i náměty pro svou práci. V tomto ohledu vynikal především Michel Fingesten, který poté, co opustil akademii, se „potuloval se po Evropě, až nakonec dorazil do Hamburku, nasedl na loď a odplul do Ameriky, kde téměř čtyři roky strávil na cestách a příležitostně kreslil pro časopisy v New Yorku a Filadelfii.“ Tím však jeho dobrodružná cesta neskončila, jako lodník se dostal do Austrálie a pak zpět do Evropy, kdy do Mnichova došel z jižní Itálie pešky. Ani to mu nestačilo a o několik let později ještě podnikl dlouhou cestu na Dálný Východ.

Zmínění umělci se věnovali především abstraktní malbě. V jejich tvorbě se však často v nějaké podobě objevovalo i židovství. Pro Eugena von Kahlera i například Bedřicha Feigla byla v této oblasti velkou inspirací cesta na Blízký Východ a do tehdejší Palestiny. Friedrich Kahler se tam cítil jako „ve vlasti svých předků před mnoha tisíci lety²⁴⁵“ a objevil tam „pohádkové kouzlo Tisíce a jedné noci²⁴⁶“. Pro Bedřicha Feigla znamenala cesta do Palestiny velký posun v jeho tvorbě i uměleckém stylu: „Památná židovská místa a jejich současný život na něj hluboce zapůsobily, jeho malířský výraz se uvolnil a získal na živosti. Do Prahy si ze Svaté země přivezl řadu obrazů, akvarelů a studií, jejichž motivy pak z jeho tvorby již nikdy nezmizely.²⁴⁷“ Po návratu

²⁴² PAŘÍK, Arno, *Malíř a turista Robert Guttman*, In: *Obecní noviny*, 2007:11, str. 18

²⁴³ PAŘÍK, Arno, *Bedřich Feigl se vrací. Nová výstava v galerii Roberta Guttmanna*, In: *Roš Chodeš*, 2007:12, str. 10

²⁴⁴ PAŘÍK, Arno, *Neznámý malíř pražské Osmy, Max Horb (9. 7. 1882 Mladá Boleslav – 9. 12. 1907 Praha)*, In: *Roš Chodeš*, 2012:6, str. 12

²⁴⁵ PAŘÍK, Arno, *Světy Eugena Kahlera*, In: *Roš Chodeš*, 2006:9, str. 12

²⁴⁶ tamtéž

²⁴⁷ PAŘÍK, Arno, *Bedřich Feigl se vrací. Nová výstava v galerii Roberta Guttmanna*, In: *Roš Chodeš*, 2007:12, str. 10

se kromě orientálních témat začal věnovat i námětům z židovské Prahy. Právě motivy Židovského města, kde byla v této době zahájena asanace, byly velkým zdrojem inspirace nejen pro umělce, jež se hlásili k modernismu, ale i pro zástupce klasického akademického malířství, které zastupoval například Julius Sicher, profesor kreslení a geometrie na jednom z pražských gymnázií a v jistém smyslu i Adolf Kohn, výtvarník-amatér a varhaník v několika pražských synagogách. „*Na rozdíl od profesionálních umělců a spisovatelů z přelomu století, inspirovaných tajuplnou a poněkud ponurou atmosférou pražského ghetta, poskytují obrázky Adolfa Kohna docela jinou podobu Josefova. V přehledné kompozici a světlých pastelových barvách pečlivě zaznamenává všechny detaily domů, jejich okna, firemní štíty, prejzové střechy s vikýři a komíny, zboží vyložené před krámy i dláždění ulice.*”²⁴⁸ Asanace pražského ghetta byla v každém ohledu zdrojem inspirace nejen pro malíře a spisovatele a byla rovněž systematicky zdokumentována pomocí fotografií.

Nástup nacistického režimu v roce 1933 se jako první dotkl Michela Fingestena, který přímo v Berlíně působil. „*Náležel k nejtalentovanějším umělcům své generace, bohužel jeho volné dílo upadlo téměř v zapomnutí, po roce 1933 bylo označeno za zvrhlé a všechny práce byly odstraněny z veřejných sbírek, zabaveny a zničeny. Emigroval do Itálie, v roce 1942 byl jako Žid odvezen do internačního tábora. 8. října 1943 zemřel v nemocnici v městečku Consensa, kde se po banální operaci nakazil infekcí.*”²⁴⁹ Bedřichu Feiglovi se podařilo emigrovat do velké Británie, stejně tak grafičce Helle Guthové. Georges Kars nejprve pobýval ve Francii, ale když i ta byla obsazena Němci, uprchl do Ženevy. „*Tam se obtížně živil malováním nevelkých obrázků, psychicky trpěl v důsledku zpráv o pronásledování a smrti svých přátel i provokacemi agentů gestapa. Když se konečně vracel do osvobozené Francie, spáchal 5. února 1945 v hotelu v Ženevě sebevraždu – a stal se tak další z mnoha podobných obětí šoa.*”²⁵⁰

V časopisech se popisují tři osudy mělců, kteří prošli ghetty a koncentračními a vyhlazovacími tábory. K první generaci náležejí portrétista David Friedmann a Robert Guttman a o generaci mladší Jehuda Bacon. „*16. října 1941 byla Friedmannova rodina deportována v prvním transportu z Prahy do ghetta v polské Lodži. Aby zachránil svou rodinu, kreslil výměnou za jídlo portréty vedoucích představitelů ghetta. Při evakuaci ghetta v srpnu roku 1944 byla Friedmannova rodina rozdělena, manželka a dcerka holocaust nepřezily. Friedmannovi se podařilo přežít koncentrační tábory Osvětim-Březinka a Gliwice I i pochod smrti do Blechhammeru. Osvobození se dočkal 25. ledna 1945 ve věku jedenapadesáti let.*”²⁵¹ Zatímco v příběhu Davida Friedmanna je zdůrazněný motiv aktivity a snahy o přežití i za pomoci svého výtvarného nadání, je naopak

²⁴⁸ PAŘÍK, Arno, *Adolf Kohn. Varhaník z Haštalské ulice*, In: Obecní noviny, 2008:1, str. 10

²⁴⁹ PAŘÍK, Arno, *Zapomenutý malíř. Michel Fingesten po letech v galerii Ztichlá klika*, In: Roš Chodeš, 2007:11, str. 16

²⁵⁰ PAŘÍK, Arno, *Návrat do rodného města. Georges Kars (2. 5. 1880 Kralupy–5. 2. 1945 Ženeva)*, In: Roš Chodeš, 2010:11, str. 12

²⁵¹ WEBEROVÁ, Kateřina, *David Friedmann a jeho odkaz*, In: Maskil, 2008: 7 – 8, str. 24

vyprávění o perzekuci Roberta Guttmanna obrazem pasivity a rezignace. „*Po okupaci Guttman ztratil přátelský svět, ve kterém byl zvyklý žít. Byl zařazen do prvního transportu, který byl z Prahy vypraven 16. října 1941 do Lodže. Ještě před odjezdem mu v holešovickém radiopaláci násilím ostříhali jeho dlouhé kudrnaté vlasy, na kterých si tolik zakládal. Život v lodžském ghettu byl pro tohoto světoběžníka, který pěšky prošel křížem krážem půl Evropy, asi nesnesitelný – propadl prý naprosté apatii, nemluvil, pouze v podpaží svíral kreslířské desky a pohled upíral do neznáma. Po necelých pěti měsících v lodžském ghettu Robert Guttman zemřel 14. března 1942 hladem a vyčerpáním.*²⁵²“ O generaci mladší Jehuda Bacon zase náležel k tzv. Birkenau Boys, chlapcům jež přežili likvidaci československého rodinného tábora v Osvětimi. „*Při evakuaci Osvětimi v lednu 1945 se chlapci dostali pochodem smrti do Blechhamru, vlakem do Mauthausenu a odtud pěšky do Gunskirchenu, kde byli 5. 5. 1945 osvobozeni americkou armádou. Ze skupiny známé jako Birkenau boys přežilo poslední měsíce jen 54 chlapců. Ještě v nemocnici sehnal sešit a začal si vést deník, do něhož si zapisuje útržkovité vzpomínky na domov před deportací, na rodiče, sestru, mrtvé kamarády, rozmlouvá s nimi a hlavně sám se sebou, skicuje jejich i vlastní podobu v lágru, jako by se pokoušel znovu složit svůj život a rozbitý svět. Často tehdy přemýšlel o sebevraždě, přežít se mu prý podařilo jen díky kreslení*²⁵³.“ Motivem, který je podle mého názoru zvláštní a typický pro narativy válečných prožitků umělců a který se v ostatních narativech prakticky nevyskytuje je motiv rezignace, apatie a sebevraždy, která má buď jako v případě Jehudy Bacona podobu myšlenek na ni nebo dokonce jako u Georgese Karse podobu uskutečněného činu.

Ztráta příbuzných a přátel, opouštění domova a ztráta rodinných kořenů i jejich vlastní prožitky uvěznění v koncentračních a vyhlazovacích táborech se proto pro mnohé umělce stávají motivem jejich tvorby a způsobem jak se s těmito traumaty vyrovnat. Díla Davida Friedmanna se stala dokumenty ilustrujícími události šoa, v případě Jehudy Bacona se dokonce jeho obrazy staly důkazním materiálem při procesu s Adolfem Eichmannem, při kterém byl Bacon klíčovým svědkem. „*Z tohoto období pocházejí nejpůsobivější Jehudovy práce: expresivní temné křídové a tušové kresby s tvářemi ztracených přátel, budovami krematorií a postavami muslimů, černé slunce a tanec smrti.*“²⁵⁴ Vyrovnání s vlastní minulostí a tématem holocaustu nalezneme i u židovských umělců tvořících až po druhé světové válce. Například u Hany Alisy Omer má podobu vegetativní metafory objevování kořenů: „*Dlouho se konfrontaci s utrpením vlastní rodiny vyhýbala, ale celou dobu podvědomě cítila, že nastane okamžik, kdy bude nutné se s bolestnou minulostí umělecky vyrovnat. Začala pracovat na sérii obrazů s názvem Kořeny, kdy hledala*

²⁵² PAŘÍK, Arno, *Malíř a turista Robert Guttman*, In: *Obecní noviny*, 2007:11, str. 18

²⁵³ PAŘÍK, Arno, *Ožívování paměti. Výstava Jehudy Bacona v pražském Českém centru*, In: *Roš Chodeš* 2011:10, str. 12 – 13

²⁵⁴ *tamtéž*

*inspiraci v archivu rodného města, mezi rodinnými fotografiemi, v dětských vzpomínkách.*²⁵⁵“ Jarmila Mařanová byla rovněž jednou z prvních umělkyně, které ve své tvorbě zpracovávaly téma holocaustu. „*Její první samostatné práce vznikaly od 50. let, kdy se pokoušela vyrovnat s traumatem osudu své matky, inspirovala se terezínským ghettem a osudem terezínských dětí, k nimž patřila i její stejně stará sestřenice (zahynula v Osvětimi 1944). Tyto studie a obrazy, které jsou poetickou metaforou hlubokého smutku nad ztrátou nejbližších a dodnes si uchovávají působivost, vystavila na své první samostatné výstavě ve Varšavě k 20. výročí povstání v tamním ghettu.*²⁵⁶“ V židovské tematice pokračovala Mařanová i nadále a stala se jednou z nejznámějších ilustrátorek díla Franze Kafky, později ilustrovala i dílo „Lybyrint duše a ráj světa“ Jana Amose Komenského.

4.2.2 Stylistická analýza příběhu českých židovských umělců

Právě při popisech a interpretaci děl nalezneme největší množství obrazných pojmenování, především metafor a to zejména pokud jde o díla zobrazující události šoa. O dílech Jehudy Bacona se například dočítáme: „*Jsou velmi bezprostřední, jako by vznikaly ještě v lágru, někdy věčné, jindy snové až surrealistické, často se smrtkou, plynovými komorami, andělem smrti a autoportréty s osvětivským číslem*²⁵⁷.“ V dílech je přítomná metafora smrti, vraždící mašinérie je vyjádřena obrazem plynových komor, přítomný je i motiv vytetovaného čísla a redukce člověka na pouhé číslo, tedy témata, která jsou přítomna i ve výše analyzovaných narativech šoa.

Podobně se v časopise Roš Chodeš například dočteme o válečné tvorbě grafičky Helle Guthové: „*Ve svých tehdejších pracích budovala z jednoduchých abstraktních a předmětných prvků melancholický uzavřený svět, v němž se všechny formy stávají hádankou, proměňují se a probouzí pocity tísně a úzkosti. Zaznamenala tak pocity, které prožívala na útěku a v emigraci, při bombardování a v obavách o osud svých blízkých.*²⁵⁸“ Zejména pasáž „*melancholický a uzavřený svět, ve kterém se všechny formy stávají hádankou*“ odkazuje k modu vzpomínání, kdy se šoa stává nezobrazitelným tajemstvím.²⁵⁹

Židovský svět, svět románů a povídek Franze Kafky i motivy z děl Jana Amose Komenského se spojují v díle Jarmily Mařanové „*v symbolickou postavu poutníka, vyhnance putujícího bez odpočinku s rancem na zádech a svitkem Tóry v náručí skrze světy a staletí. Častěji se na jejich obrazech znovu objevují pražské hodiny s hebrejským číselníkem, jdoucí pozpátku, stále*

²⁵⁵ KALINA, Milan, *Kořeny, které neuschly. První pražská výstava výtvarnice Hany Alizy Omer*, In: Maskil, 2008: 1 – 2, str. 12 – 13

²⁵⁶ PAŘÍK, Arno, *Dva pražští chodci. Mařanová a Kafka v galerii Roberta Guttmanna*, In: Roš Chodeš, 2008:10, str. 12

²⁵⁷ PAŘÍK, Arno, *Ožívování paměti. Výstava Jehudy Bacona v pražském Českém centru*, In: Roš Chodeš 2011:10, str. 12 – 13

²⁵⁸ PAŘÍK, Arno, *Rozpuštěné postavy Helly Guthové*, In: Roš Chodeš, 2008:2, str. 12

²⁵⁹ BARŠA, Pavel. *Paměť a genocida: úvahy o politice holocaustu*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2011, str. 22

*hlouběji do minulosti, až k počátkům samotného stvoření.*²⁶⁰“ Hodiny s hebrejským číselníkem a tedy „*jdoucí pozpátku*“ by mohly být metaforou návratu k minulosti. Poutník – vyhnanec putující staletími pro změnu opět odkazuje k metafoře bludného Žida Ahasvera.

Motiv Ahasvera najdeme i ve vylíčení životních osudů Michela Fingenstena: „*Po roce studia zanechává a puzen svým neklidem hodným Ahasvera se vydává na cestu z Brém do Hongkongu*²⁶¹.“ I při vylíčení osudu dalších umělců jsou používány metafory. Jehuda Bacon se „*hrou osudu ocitl v několika klíčových bodech, kde se protnulý siločáry české židovské historie*²⁶²“. Metafora „*hry osudu*“, zdůrazňuje pasivitu aktéra, který událostmi holocaustu procházel v poměrně mladém věku. Rovněž zajímavé je pojetí „*silochár české židovské historie*“, které v první řadě zahrnují šoa, pak například Baconův pobyt v útulku vedeném Přemyslem Pittnerem a také odchod do Izraele. Baconovo vyrovnání s událostmi šoa a vlastně i návrat k lidskosti je vyjádřeno pomocí metonymické operace, kdy je symbolizován schopností pláče. „*Po válce jsem dlouho neuměl plakat. Přišlo mi směšné, že lidé truchlí kvůli smrti jednoho člověka. Až jednou mi zemřel milovaný profesor. Smutek a pláč se mi vrátil. Uvědomil jsem si, že jsem zase člověk,*“ vyprávěl Bacon.²⁶³

Metafory nalezneme kromě popisů děl a biografii umělců například i v líčení nástupu nových uměleckých směrů, do kterých se židovští umělci první generace zapojili. Tyto metafory zahrnují figuru sporu otce se synem či motiv vzpoury. „*Nové se rodilo v konfliktu se starým, v napětí a střetech otců se syny, žádná vzpoura nebyla dost radikální a budoucnost dávala obvykle za pravdu vzbouřencům*²⁶⁴“. V této době se mělo změnit i vnímání postavy umělce samotného: „*Dosavadní podoba romantického umělce se proměnila v anarchistu a buřiče.*²⁶⁵“

4.2.3 Narativ „zapomenutých umělců“

Jak bylo zmíněno v úvodu této kapitoly, je nejčastější přívlastek spojený s výtvarnými umělci „zapomenutý“ či „neznámý“. Tento přívlastek i ostatní použité stylistické prostředky se shodují se zápletkováním příběhů umělců. Jak je patrné z následujících citací, prakticky ve všech časopisech jsou používána nejen shodná zápletkování, ale i stejná slova i větná stavba. Výjimku tvoří Židovské listy a tuto skutečnost se pokusím objasnit v závěru této kapitoly.

Mnoho umělecky nadaných lidí však zahynulo bez jediné zanechané stopy. Objevený skicář tak pomáhá vrátit jednomu z těchto „neznámých“ tvář a připomenout vedle jeho fyzické existence i

²⁶⁰ PAŘÍK, Arno, *Dva pražští chodci. Mařanová a Kafka v galerii Roberta Guttmanna*, In: Roš Chodeš, 2008:10, str. 12

²⁶¹ PAŘÍK, Arno, *Zapomenutý malíř. Michel Fingesten po letech v galerii Ztichlá klika*, In: Roš Chodeš, 2007:11, str. 16

²⁶² PAŘÍK, Arno, *Ožívování paměti. Výstava Jehudy Bacona v pražském Českém centru*, In: Roš Chodeš 2011:10, str. 12 – 13

²⁶³ tamtéž

²⁶⁴ PAŘÍK, Arno, *Malíř a turista Robert Guttmann*, In: Obecní noviny, 2007:11, str. 18

²⁶⁵ tamtéž

dosud utajený rozměr duchovní²⁶⁶.

Navzdory tomu, že patří mezi nejvýznamnější pražské židovské umělce 20. století, jeho dílo u nás moc známé není. V Praze vystavoval naposled v roce 1937, za války byly mnohé jeho obrazy zničeny, po válce a za socialismu o něj jako o „německého umělce“ a navíc emigranta nebyl žádný zájem.²⁶⁷

Ačkoli Michel Fingesten patřil před druhou světovou válkou k nejznámějším berlínským umělcům, je dnes téměř neznám. Je to jeden z důsledků nacistické perzekuce, která ve 30. letech znemožnila umělcům, jako byl on, pracovat a vystavovat, izolovala je a nakonec v lepším případě přinutila k emigraci. Tisíce jejich děl byly vyřazeny z veřejných sbírek, konfiskovány, zničeny nebo pokoutně prodány do ciziny.²⁶⁸

Kreslíř a grafik Julius Singer je dnes zcela zapomenutý umělec, jeden z řady příslušníků předválečné komunity pražských židovských výtvarníků, o kterém nenajdete v žádném lexikonu jedinou zmínku.²⁶⁹

Tento u nás téměř zapomenutý malíř měl po roce 1989 v rodné zemi hned několik výstav, avšak s výjimkou menší prezentace v Centru Franze Kafky na Staroměstském náměstí (1998) se všechny konaly mimo hlavní město, a tak je hlavním cílem současné výstavy připomenout Karsovu tvorbu také Pražanům.²⁷⁰

Ačkoli Bedřich Feigl patřil k zakladatelské generaci pražských moderních umělců a byl iniciátorem řady jejich uměleckých vystoupení, jeho dílo je dnes u nás skoro neznámé. Ani česká historie umění zatím Feiglovi nevěnovala mnoho pozornosti. Příčiny malého zájmu o Bedřicha Feigla jsou obvykle vysvětlovány poukazem na jeho odchod do Berlína, který jej brzy vzdálil z české kulturní scény.²⁷¹

Příběhy představitelů první generace židovských moderních malířů jsou zápletkovány na základě stejných témat a životních událostí. Nejprve je zmíněno jejich vyrůstání v zajištěných a kultivovaných rodinách, výtvarné vzdělávání, které vyvrcholilo revoltou vůči převládajícímu akademismu a zapojení do aktivit modernistického uměleckého hnutí, kdy klíčovým bodem byla

²⁶⁶ KALINA, Milan, In: Zpráva o jednom nálezu, Maskil 2004:10 – 11, str. 8

²⁶⁷ PAŘÍK, Arno, *Bedřich Feigl se vrací. Nová výstava v galerii Roberta Guttmanna*, In: Roš Chodeš, 2007:12, str. 10

²⁶⁸ PAŘÍK, Arno, *Zapomenutý malíř. Michel Fingesten po letech v galerii Ztichlá klika*, In: Roš Chodeš, 2007:11, str. 16

²⁶⁹ PAŘÍK, Arno, *Svědectví starých skicářů: Neznámý Julius Singer*, Roš Chodeš 2010:5, str. 12 - 13

²⁷⁰ PAŘÍK, Arno, *Rané dílo Georgese Karse*, In: Roš Chodeš, 2012:4, str. 8 - 9

²⁷¹ *Výstava: Bedřich Feigl (1884 – 1965)*, Maskil 2008:1, str. 17

výstava umělecké skupiny „Osma“ v roce 1907. Dále jejich příběh pokračuje cestami, výstavami či působením v zahraničí. Zlom v příběhu, díky kterému celý narativ získává tragický rozměr, nastává s nástupem nacistů k moci, která se mnohých z nich dotknul bezprostředně, jelikož například Michel Fingesten působil v té době v Německu, a který znamenal označení děl nejen židovských modernistických umělců za „zvrhlé umění“²⁷² a bylo staženo z galerií a dokonce spalováno. Někteří umělci jako Robert Guttman či David Friedmann jsou uvězněni v koncentračních táborech, Michel Fingesten na samém konci války páchá sebevraždu a je označen za „další z mnoha podobných obětí šoa“²⁷³.

Zapomenuti zůstávají rovněž ti umělci, kterým se podařilo před nacistickými persekcemi uprchnout a emigrovat a jejich díla jsou ponechána arizátorů, a po válce jejich původní majitelé k nim nemají šanci usilovat o jejich navrácení. Kromě důvodů, které začaly být aktuální po roce 1948, se na zapomenutí ve velké míře podílela i skutečnost, že byla velká většina umělců německy mluvících, tedy zástupců kultury, která v poválečném Československu přestala existovat.

Jistým prostředkem pro vyrovnání se tragédií šoa se pro přeživší umělce stává právě jejich poválečná tvorba. *Své trýznivé vzpomínky přeměnil ve více než stovku samostatných prací, které zachycují celý průběh holocaustu, od deportace do lodžského ghetta a koncentračních táborů až po osvobození.*²⁷⁴ Kresby Jehudy Bacona, který byl jedním ze svědků procesu s Adolfem Eichmannem, dokonce pomáhají k usvědčení válečného zločince a do jinak tragického příběhu přinášejí romantický motiv konečného vítězství dobra nad zlem. Dalšími prvky romace může být například zdůraznění hrdinství jako v případě malíře Davida Friedmanna: „*V průběhu svého života musel bojovat za přežití a pomocí svého divtípu, rychlých skic a malířského nadání se mu podařilo přežít holocaust*“²⁷⁵.

Ve spojení s romancí vyniká i motiv sionismu a snahy umělců a mezináboženský dialog a porozumění mezi národy. Hana Alisa Omer vytvořila dílo inspirované novou vizí Sionu a jeruzalémského Chrámu. *Když byly objednané malby hotové – byla to čtyři velká plátna se symbolikou Nebeského Jeruzaléma – přestěhovala se v roce 1999 do Jeruzaléma pozemského, aby se mohla věnovat ekologicko-sociálním projektům a mezináboženským mírovým aktivitám. Tou poslední bylo organizování mezinárodní konference v květnu 2007. Asi tisíc účastníků – Židů, muslimů i křesťanů – se po konferenci chytlo za ruce, aby vytvořili kolem starého města lidský řetěz*²⁷⁶. Zmínku o obdobných aktivitách nacházíme i u Jehudy Bacona. „*I když Bacon celý svůj život zasvětil malířství a grafické práci, věnuje se v posledních desetiletích i budování německo-*

²⁷² PAŘÍK, Arno, *Zapomenutý malíř. Michel Fingesten po letech v galerii Ztichlá klika*, In: Roš Chodeš, 2007:11, str. 16

²⁷³ tamtéž

²⁷⁴ WEBEROVÁ, Kateřina, *David Friedmann a jeho odkaz*, In: Maskil, 2008: 7 – 8, str. 24

²⁷⁵ tamtéž

²⁷⁶ KALINA, Milan, *Kořeny, které neuschly. První pražská výstava výtvarnice Hany Alizy Omer*, In: Maskil, 2008: 1 – 2, str. 12 – 13

*židovských vztahů a aktivní účasti na křesťansko-židovském dialogu, která inspiruje i některé jeho poslední práce*²⁷⁷.“ I v narativu židovských umělců nalezneme velice silný motiv modernity. Židovští umělci se jako první zapojují do moderních uměleckých směrů, výstava Osmy se uskuteční bez ohledu na panující národnostní rozdělení společnosti v Čechách a rovněž podíl umělců na mírovém procesu zdůrazňuje jejich roli jako nositelů pokroku.

Tragická zápletka určená událostmi šoa je v každém případě hlavním určujícím prvkem narativu židovských umělců, jak je reprodukován v časopisech Roš Chodeš, Obecní noviny a Maskil a to bez ohledu na to, že jsou první dva časopisy vydávány pražskou obcí hlásící se k moderní ortodoxii a Maskil zase vydává liberální komunita Bejt Simcha. Jak ale bylo uvedeno v kapitole věnované vydávaným židovským časopisům, v mnoha případech v jejich redakcích působili ti samí lidé a to i přes to, že časopisy vydávala odlišná hnutí hlásící se různým formám judaismu. Nejen tato skutečnost, ale i společné ideologie a společné politiky vzpomínání mohly způsobit, že se v časopisech mnohá témata překrývají. Zatímco o článků a vzpomínek, které refletovaly události šoa jsem našla určité dílčí rozdíly, v případě příběhu židovských umělců je shoda absolutní. Autorem velké většiny článků je totiž Arno Pařík, člen redakce Roš Chodeš a kunsthistorik působící v Židovském muzeu a Galerii Roberta Guttmanna. Ten kromě Roš Chodeše píše rovněž i do Obecních novin a jeho práce citoval a podklady Židovského muzea využíval i Milan Kalina, který byl v tutéž dobu šéfredaktorem Maskilu i Obecních novin.

Toto propojení vynikne i v kontrastu s Židovskými listy vydávanými Tomášem Jelínkem a jeho spolupracovníky a také členy Židovské liberální unie. V Židovských listech se nenachází ani jeden článek, jež by se zabýval osudy příslušníků v ostatních časopisech tak často zmiňované první generace židovských moderních umělců. Výtvarným umělcům je věnován pouze jeden článek, který popisuje osudy Jehudy Bacona a který je postaven na článku vydaném v Roš Chodeš. Tuto absenci v ostatních časopisech klíčové události je možné vysvětlit nikoliv na základě odlišné politiky paměti, způsobené příslušností k jinému hnutí judaismu, ale spíše jako jeden z důsledků krize v pražské Obci. Pokud si totiž všimneme podtitulů všech článků, které se vztahují k osudům a dílům první generace českých moderních židovských umělců, zjistíme, že oznamují konání jejich výstav v pražském Židovském muzeu nebo v k němu přidružené Galerii Rudolfa Guttmanna. Je tedy pochopitelné, že Tomáš Jelínek, jehož jedním z hlavních bodů volební kampaně bylo poukazování na špatné fungování Židovského muzea, tuto instituci nepodporoval zveřejňováním článků o jejich aktivitách.

²⁷⁷ PAŘÍK, Arno, *Ožívování paměti. Výstava Jehudy Bacona v pražském Českém centru*, In: Roš Chodeš 2011:10, str. 12 – 13

4.3 Zaniklé židovské komunity

4.3.1 Osudy židovských komunit – celkový narativ českého židovstva

Zatímco ostatní články většinou popisují konkrétní události českých židovských dějin, nacházíme v článcích o zaniklých židovských komunitách na různých místech České republiky patrně nejucelenější příběh českého židovstva od prvních dochovaných historických záznamů až po zánik komunity v důsledku šoa.

Údaj o první písemné zmínce může mít i poměrně dramatickou podobu, jak například ukazuje první doklad o židovském osídlení Třebíče, záznam ve výslechu z roku 1410, ve kterém se jakýsi lapka Jan doznal, že „*kdysi oloupil a zadržoval třebíčského Žida.*“²⁷⁸

Většina komunit může doložit svou historii až od raného novověku, i když se židovské osídlení na základě analogií předpokládá mnohem dříve. Výjimku, u níž můžeme doložit přítomnost židovské komunity již během středověku, představuje kromě pražské obce ještě židovská obec v Chebu, o které nalezneme písemné zmínky především v souvislosti s pogromem, ke kterému došlo v roce 1350. „*Vývolalo ho kázání neznámého františkánského mnicha na Zelený čtvrtek o velikonocích. Došlo k obrovskému krveprolití, kterému padla za oběť většina chebských Židů. Císař Karel IV. město potrestal a Židé se v Chebu opět začali usazovat. Příběh o pogromu se stal součástí chebských pověstí.*“²⁷⁹ Ještě za Karlovy vlády se židovská komunita obnovila, ale za vlády jeho syna Zikmunda došlo k dalším persekucím. „*V roce 1430 zbavil král Zikmund chebské Židy všech udělených privilegií a bylo rozhodnuto o přestavbě synagogy na katolický kostel. K tomu došlo později, neboť se mezitím Židé na krátkou dobu opět směli v omezené míře v Chebu usadit. Přesto byla nakonec synagoga v roce 1468 přestavěna a vysvěcena na kostel Navštívení Panny Marie. Hebrejské nápisy zůstaly zachovány.*“²⁸⁰

Motivem společným všem příběhům židovských komunit je popis vztahu k vrchnosti. Nejproblematictější byl samozřejmě pobyt Židů v královských městech. V narativech mapujících osudy komunit v poddanských městech nalezneme několik zmínek o tom, že židovské obce posílili Židé vyhnání z královských měst (kromě již zmíněných událostí v Chebu, například vypovězení z moravských královských měst v roce 1454, z Plzně v roce 1504 či ze Zemí Koruny České v roce 1534). Přesto se dá říci, že v mnoha poddanských městech mohli Židé nejen relativně klidně pobývat, ale plnili úkoly i pro šlechtické pány panství. „*Moravská šlechta byla zvyklá svěřovat*

²⁷⁸ FIŠER, Rudolf, *Židovské ghetto v Třebíči*, In: *Židovské listy* 2009:12, str. 23

²⁷⁹ MLISOVÁ CHMELÍKOVÁ, Jitka, *Osudy chebských Židů*, In: *Židovské listy* 2012:10, str.30

²⁸⁰ tamtéž

židovským obchodníkům z řad vlastních poddaných, označovaných jako Hausjuden, domácí Židé, všelijaké hospodářské úkoly. Opatřovali pro svou vrchnost luxusní zboží na zahraničních trzích, zprostředkovali prodej přebytků vrchnostenských statků nebo v zastoupení vrchnosti prováděli finanční transakce (např. půjčování peněz na úvěr), které šlechtě sice lákaly, ale nepřipadaly jí dostatečně důstojné.“²⁸¹ Podle mnoha narativů ale existovaly mnohé konflikty se řemeslníky a jinými zástupci měšťanského stavu, jejichž příčinou měla být především obava z nežádoucí konkurence. „Také ševci měli mnoho sporů se Židy, kteří jim prodávali kůže, neboť tento obchod měli téměř výhradně ve svých rukách. Při nákupu surovin se mnozí z řemeslníků u Židů značně zadlužili a magistrát jen nerad vzniklé spory upravoval.“²⁸² Stížnosti měšťanů mohly dokonce vést k vyhnání celé obce, jak je například patrné z vylíčení osudů židovské komunity v Krnově: „Po stížnostech měšťanů na židovskou konkurenci v obchodu s kořením je předák místní komunity, Avraham Hirsch z Glubczyc, obviněn z čarování proti křesťanům, upálen a Židé r. 1535 knížetem Jiřím Hohenzollernským vyhnáni.“²⁸³

Další podstatnou součástí narativu židovských komunit jsou události spojené s třicetiletou válkou. V některých případech se válečné události židovských obcí bezprostředně dotkly: „Počátkem 17. století a během třicetileté války byla židovská obec prakticky rozprášena. Naprosto devastujícím se stal nájezd švédských vojsk 3. května 1643, kdy dochází ke zničení synagody, hřbitova a celé náboženské obce. V archivních pramenech je po několik desetiletí tato místo označeno jako „židovské pusté místo“²⁸⁴. Jindy poznamenal život odchod nekatolické vrchnosti do emigrace: „Počátkem dlouhé evropské války počet Židů mírně poklesl, mohlo to souviset i s odchodem tolerantní vrchnosti, paní Kateřiny z Valdštejna, do emigrace a s nástupem jejího synovce Rudolfa z Valdštejna, tvrdého pána a nesmlouvavého katolika.“²⁸⁵ Specifickou roli během stavovského povstání sehráli Židé v Táboře: „V listopadu 1621 Tábor, který se připojil ke stavovskému povstání, kapituloval a byla mu uložena velká válečná kontribuce 60 tisíc zlatých. Podmínky byly pro zubožené město velmi přísné, každý majitel domu měl odvést třetinu odhadní ceny. Ochuzení měšťané neměli tolik peněz, náhradou byly sebrány cenné předměty. K odhadu těchto předmětů povolal tehdejší velitel města Maxmilián Bechler z Meningen dvě židovské rodiny. Byl to Izák Brašovský se syny Zachariášem a Wolfem z Týna nad Vltavou (Brašov je předměstí v Týně) a Mojžíš Bechyňský se syny Izákem a Jakubem ze Soběslavi. Tyto dvě rodiny vykupovaly od měšťanů různé svršky, např. od soukeníků sukna, od ševců střevíce atd., takže byly městu k dobrému

²⁸¹ FIŠER, Rudolf, *Židovské ghetto v Třebíči*, In: *Židovské listy* 2009:12, str. 23

²⁸² KROLPA, František, *Dějiny Židů v Táboře*, In: *Židovské listy*, 2012:4, str. 32

²⁸³ KUČA, Pavel, *Židovské památky Krnovska*, In: *Maskil*, 2004:5, str. 12

²⁸⁴ KÁŇOVÁ, Alena, *Historie židovské Břeclavi*, In: *Židovské listy*, 2010:3, str. 25 – 27

²⁸⁵ FIŠER, Rudolf, *Židovské ghetto v Třebíči*, In: *Židovské listy* 2009:12, str. 23

užitku.²⁸⁶ V tomto úryvku je zdůrazněna užitečnost a dobrá služba Židů městu, tedy něco, co je vykládáno pozitivně, i přes to, že z úryvku zároveň jednoznačně vyplývá, že ony dvě židovské rodiny přišly jako vykonavatelé vítězné strany a podílely se na rekvizicích vůči obyvatelstvu poraženého města.

Rozvoj komunit mohly ovlivnit i události mimo Země Koruny České, které vyvolaly migraci Židů například z oblastí postižených pogromy. Například v článku mapující historii loštické židovské komunity se dočteme: „*Za třicetileté války byla zpuštěna, naproti tomu v letech po skončení války nabírala na síle, neboť sem přicházeli vystěhovalci z Polska, Litvy a Ukrajiny, kteří prchali před pronásledováním vyvolaným Chmelnického povstáním (1648–1656), stejně jako Židé vypovězení z Dolních Rakous a Vidně (v roce 1670).*“²⁸⁷

Setrvání v poddanských městech i přes různé edikty nařizující vypovězení Židů, bylo umožněno pomocí „Schutzgeld“ tedy částky, které komunity platili za svou ochranu. Tak se například vykoupila židovská komunita v Táboře: „*V roce 1650 se usnesl český sněm, že není třeba Židů trpěti tam, kde nebyli před rokem 1618 trvale usazeni. To bylo pro tábořské Židy nové nebezpečí a magistrát usiloval o jejich vypovězení. Po záporném výsledku těchto zákroků byla nakonec mezi tábořskými Židy a magistrátem uzavřena smlouva, kde mimo jiné byla povinnost platit městu tzv. Schutzgeld a mnoho dalších omezení, která platila i v jiných městech. Smlouva platila na 10 let a nepřímou tak byla hledána ochrana obchodní činnosti měšťanstva před vlivem židovského obchodu. Ochranná smlouva Židům velmi prospěla, i přes značná omezení v ní měli záruku bezpečného a klidného vývoje.*“²⁸⁸ Židé se tedy podle tohoto úryvku aktivně podíleli na vyjednávání svých životních podmínek. I přes to, že ve velké většině vyznívají popisy vztahů s vrchností či nežidovskými obyvateli města jako vyličení neustálého pronásledování, zde se Židé aktivně podílejí na svém osudu.

Jako další z mnoha persekucí ovlivňující život komunit jsou prakticky ve všech vyprávěních zmíněny familiantské zákony vydané Karlem VI. a upřesněné za vlády Marie Terezie. Zatímco v příběhu židovského osídlení v Břeclavi jsou familiantské zákony, které umožňovali oficiálně se oženit pouze nejstaršímu synovi, vnímány jako „*velmi těžká rána*“, v příběhu tábořských Židů se dočteme, že „*přísná nařízení tzv. familiantského zákona, která měla ve městech trvale omezit vzrůst židovského živlu, zůstala jen na papíře.*“²⁸⁹

Jako „*zásadní předěl*“ je ve všech narrativech vnímáno občanské zrovnoprávnění Židů. K omezení protižidovských nařízeních, zrušení ghett a umožnění vykonávání všech druhů povolání došlo již za vlády Josefa II. a všechna občanská práva Židé získali na základě ústavy přijaté v roce

²⁸⁶ KROLPA, František, *Dějiny Židů v Táboře*, In: Židovské listy, 2012:4, str. 32

²⁸⁷ WEBEROVÁ, Kateřina, *Loštická synagoga slavnostně otevřena*, In: Maskil 2011: 9 – 10, str. 8

²⁸⁸ KROLPA, František, *Dějiny Židů v Táboře*, In: Židovské listy, 2012:4, str. 32

²⁸⁹ tamtéž

1867. „*Izraelité se poté zapojili do politického, společenského, hospodářského a kulturního života, přičemž v mnoha oblastech výrazně přispěli k rozvoji města.*“²⁹⁰ Zejména zdůraznění podílu Židů na hospodářském rozvoji měst je tak markantní, že mu bude v této práci věnována následující podkapitola. Kromě této hospodářské činnosti narativy reflektují i zapojení Židů do kulturního a společenského života měst: „*Od poloviny 19. století se Židé aktivně zapojují do života města. Setkáváme se s nimi v městském zastupitelstvu i mnoha spolcích.*“²⁹¹ Velká asimilovanost a československé vlastenectví se stalo prvkem typickým pro židovské komunity v době první republiky. „*Po vzniku Československé republiky v roce 1918 byl budován nový demokratický stát, ve kterém bylo náboženské vyznání považováno za věc osobní. Kolínští Židé se ztotožnili s republikou, kterou považovali za svůj domov. Nepocítovali překážky z hlediska svého původu a mohli usilovat o svobodnou seberealizaci.*“²⁹² Například v Chlumci nad Cidlinou byla židovská komunita nejen zcela asimilovaná, ale i českojazyčná: „*Ve 20. a 30. letech minulého století byli chlumečtí Židé již plně asimilovaní. Mluvili česky, chodili cvičit do Sokola a účastnili se i českého kulturního života.*“²⁹³ Vlastenecký narativ a neustálé odkazy k masarykovským ideálům československé republiky, jsou přítomny i zde a poukazují na snahu zdůraznit roli Židů jako loajálních občanů-

Konec židovských komunit je ve většině případů spojen s událostmi holocaustu. Například v příběhu náboženské obce v Lošticích je tímto koncem přesné datum transportu, do kterého bylo nuceno nastoupit místní židovské obyvatelstvo. „*Konec loštické komunity znamenal 22. červen 1942, kdy bylo 59 zdejších Židů deportováno do Terezína a posléze do dalších táborů. Do Loštic se po válce vrátili pouze tři z nich.*“²⁹⁴

Tento narativ a tyto historické události jako součásti kroniky najdeme prakticky ve všech zmínkách o zaniklých židovských komunitách v mnou analyzovaných periodících. Jedinou výjimku tvoří historie kladenské židovské obce. Ta vznikla až v souvislosti s nálezem uhlí a založením železáren. „*Díky těmto novým pracovním příležitostem, zaznamenalo zemědělské městečko nesmírný rozmach a nevídaný příliv obyvatelstva. Za prací přišli lidé z celé monarchie. Po roce 1850 se do Kladna ve větší míře stěhovali i Židé. Většinou se jednalo o rodiny z nedalekého ghetta v Hostouni, jejichž členové viděli v rychle se rozvíjejícím Kladně svou příležitost zapojit se do společnosti.*“²⁹⁵ I přes to, že příběh kladenské obce neobsahuje, kvůli jejímu vzniku až v devatenáctém století, všechny události narativu židovských komunit, hlavní motivy zůstávají stejné – rozvoj podnikání, hospodářský úspěch a plnoprávné a přínosné zapojení židovských

²⁹⁰ KÁŇOVÁ, Alena, *Historie židovské Břeclavi*, In: Židovské listy, 2010:3, str. 25 – 27

²⁹¹ JOUZA, Ladislav, *Židé v Kolíně. Počátky židovského osídlení města*, In: Židovské listy, 2010:12, str. 24 - 26

²⁹² JOUZA, Ladislav, *Židé v Kolíně. Počátky židovského osídlení města*, In: Židovské listy, 2010:12, str. 24 - 26

²⁹³ TOBIÁŠ, Jaroslav, *Historie Židů v Chlumci nad Cidlinou*, In: Židovské listy, 2011:9, str. 38 - 40

²⁹⁴ WEBEROVÁ, Kateřina, *Loštická synagoga slavnostně otevřena*, In: Maskil 2011: 9 – 10, str. 8

²⁹⁵ VEVERKOVÁ, Alena, *Židé na Kladně*, In: Židovské listy, 2010:6, str. 32

obyvatel do společnosti.

4.3.2 Úspěšní podnikatelé, lékaři a právníci

*„To máte krásné chlapečky, paní Horowitzová!
Kolik pak jim je?“
„Ale, doktorovi bude sedm a právníkovi šest!“*

Právě úspěšné zapojení židovské menšiny do hospodářského života se ukázalo jako nosný motiv ve velké většině všech narativů popisujících život židovských komunit. Důraz na schopnosti židovských obchodníků a finančníků nalezneme i v dobách dřívějších. *„Zdatnost židovských obchodníků se ukazovala již v polovině 18. století, kdy jsou jejich aktivity doloženy na nejvýznamnějších středoevropských trzích v Lipsku (obchodovali tehdy s hedvábnými a vlněnými látkami, kořením, šperky a kožešinami, tedy tím, co na domácích trzích chybělo)²⁹⁶.“*

Jak bylo již zmíněno dříve, zajišťovali mnozí židovští obchodníci pro svou vrchnost nejrůznější finanční a obchodní transakce. Mezi nejznámější *„Haus-Hoffjuden“* patřil například finčník Albrechta z Valdštejna Jákob Baševi. Sloužil císaři Rudolfovi II. i jeho bratru Matyášovi i Ferdinandovi II., který mu za finanční pomoc udělil šlechtický titul a přídomek von Trauenburg. Kvůli svému provinění v aféře, během které se prokázaly obrovské finanční machinace spojené s nižším obsahem stříbra v mincích, byl však uvězněn a po útěku uprchl na panství Albrechta z Valdštejna, rovněž člena konsorcia, které o ražbě těchto mincí rozhodovalo. Podílel se na obrovském hospodářském vzestupu Valdštejnových držav. *„Nejenže obstarával dodávky běžného zboží pro vévodu ze zahraničních trhů, ujímal se obchodu s vlnou, zprostředkoval odbyt sukna z Liberce a zřídil sklad plátna ve Frýdlantu, dodával do Prahy mléčné výrobky z frýdlantského panství, ale knížecí komora mu ukládala i mnoho dalších úkolů, mezi nimiž bylo např. obstarat dopravu obrazů z Itálie, shánět zařízení pro residenci, shánět v cizině řemeslníky, starat se o věci finanční a snad i mincovní.²⁹⁷“*

K největšímu rozmachu židovského podnikání došlo pochopitelně až v souvislosti s emancipací a občanským zrovnoprávněním. Nejčastější doménou první generace zrovnoprávněných židovských obchodníků byl obchod, *„ale nebylo výjimkou, že se jednalo i o řemeslníky, jako byli pekaři, cukráři a řezníci.“²⁹⁸* Na jižní Moravě, kde bylo velmi silné zemědělství, se Židé také začali prosazovat jako *„jako nájemci dvorů nebo hospodářství, úředníci, získávali v nájem hostince a vinopalny“²⁹⁹.*

Na druhou stranu například pražští Židé měli obrovský podíl i na změně agrární okrajové

²⁹⁶ KÁŇOVÁ, Alena, *Historie židovské Břeclavi*, In: Židovské listy, 2010:3 ,str. 25 – 27

²⁹⁷ KRACÍKOVÁ, Jindřiška, *Proslulý finančník Jakob Baševi a Jičín*, In: Maskil 2010:3, str. 10

²⁹⁸ VEVERKOVÁ, Alena, *Židé na Kladně*, In: Židovské listy, 2010:6, str. 32

²⁹⁹ KÁŇOVÁ, Alena, *Historie židovské Břeclavi*, In: Židovské listy, 2010:3 ,str. 25 – 27

části Prahy, tehdy samostatného města Libně na moderní průmyslovou čtvrť. „Byli to především Židé, kteří svou ekonomickou aktivitou přeměňují agrární obec v průmyslově silné pražské předměstí. Vznikají velké textilní a kožedělné manufaktury a Gründerská doba přináší na straně jedné místním Židům prosperitu, na straně druhé „ukusuje“ z historického hřbitova, postupně mizí původní domy bývalého ghetta a jsou nahrazovány periferními novostavbami.“³⁰⁰ Zatímco v Libni se většina továren soustředila na kožedělný a chemický průmysl, v nedalekém Karlíně vznikaly především textilní továrny. Odkaz na židovské „gründery“, zakladatele významných továren v době průmyslového rozmachu, nalezneme ve všech narativech. „Řada z nich stále u zrodu místního průmyslu. Připomeňme si například zakladatele druhého kolínského pivovaru Josefa Weissbergera (zemřel 1872), majitele olejny Pavla Fischera (1855 – 1917) či obchodníka s obilím či podnikatele v cukrovarnictví Bernarda Mandelíka. Z Kolína vzešla významná podnikatelská a bankéřská rodina Petschků – narodili se zde všichni tři „uhlobaroni“ Petschkové, Isidor (1854 – 1919), Julius (1856 – 1932) a Ignatz (1857 – 1934)³⁰¹“

Důraz na vzdělání, které Židé druhé poemancipační generace získali díky studiu na univerzitách, se objevuje naprosto ve všech narativech a to téměř shodnými slovy, která zdůrazňují úspěch a významné společenské postavení díky vysoce kvalifikovaným profesím, jako lékař či právník: „Brzy také pronikali do ostatních profesí. V druhé polovině 19. století se již uplatňovali jako železniční zaměstnanci, po založení židovské německé školy přibývalo učitelů, objevují se první židovští lékaři, právníci a stavitelé.“³⁰² „Následující generace začala studovat nejen na středních školách, ale mnozí z nich získávali vysokoškolské diplomy a stávali se uznávanými odborníky.“³⁰³ „Většina z nich však patřila k místní honoraci. Byli to obchodníci, továrníci, lékaři.“³⁰⁴ „Chebští Židé se věnovali samozřejmě především svým povoláním a patřili mezi vážené občany města. Byli to obchodníci, právníci, lékaři, umělci.“³⁰⁵

4.3.3 Romance úspěchu a její hrdinové

*"Podívej se, Oskar, tamhle jede v kočáře mladý Rotschild."
"Cs -cs! Ajajaj! Tak mladý a už je Rotschildem!"*

Jedním ze základních znaků romantického zápletkování je přítomnost hrdinství a hrdinů. Ti, jsou ztělesňováni typem sebevědomého, schopného a statečného muže, který si jde za svým cílem. Všechny tyto charakteristiky nalezneme v biografích významných židovských průmyslníků,

³⁰⁰ KALINA, Milan, *Dobry šames z Libně*, In: Maskil, 2005:1, str. 4

³⁰¹ JOUZA, Ladislav, *Židé v Kolíně. Počátky židovského osídlení města*, In: Židovské listy, 2010:12, str. 24 - 26

³⁰² KÁŇOVÁ, Alena, *Historie židovské Břeclavi*, In: Židovské listy, 2010:3, str.25 – 27

³⁰³ VEVEŘKOVÁ, Alena, *Židé na Kladně*, Židovské listy, 2010:6, str. 32

³⁰⁴ TOBIÁŠ, Jaroslav, *Historie Židů v Chlumci nad Cidlinou*, In: Židovské listy, 2011:9, str. 38 - 40

³⁰⁵ MLISOVÁ CHMELÍKOVÁ, Jitka, *Osudy chebských Židů*, In: Židovské listy 2012:10, str.30

konkrétně třeba Emila Kolbena a Bohumila Bondyho.

Emil Kolben pocházel ze středostavovské židovské rodiny, která sídlila na venkově a na jejichž polích se již jako mladík pokoušel „zvyšovat úrodnost polí pomocí elektřiny“³⁰⁶ Po absolvování německé techniky v Praze mu bylo uděleno cestovní stipendium, které „zásadně změnilo jeho další život“³⁰⁷. Mohl tak podnikat studijní cesty po celé Evropě i po Spojených státech, kde získal vysokou pozici v továrně Thomase Alvy Edisona. Pobyt ve USA, které v té době patřily k nositelům technického pokroku je rovněž důležitým motivem narativu modernity. Dále se vzdělával, vstoupil do kontaktu s Nikolou Teslou. Na jeho pokrokovost a otevřenost novým myšlenkám poukazuje i zmínka o tom, že byl velkým zastáncem střídavého proudu a to i navzdory panujícím přesvědčení a názorům starších autorit: „*Využití střídavého proudu neúnavně prosazoval, a třebaže mu pozdější vývoj dal za pravdu, obhájit tuto ideu nebylo snadné: k zastáncům stejnosměrného proudu patřil skoro celý tehdejší odborný svět v čele s Edisonem.*“³⁰⁸

Po návratu do vlasti (důvodem pro odchod z Ameriky měl být právě stesk Kolbenovy manželky po domově), založil na jednom z pražských předměstí, ve strategické blízkosti železnice elektrotechnickou továrnu. „*Emil Kolben byl nejen zakladatelem, ale skutečným tvůrcem a duší celého podniku. Veškeré stavební dispozice a konstrukce prvních třífázových elektrických strojů byly jeho dílem a byly zhotovovány na místě. Vlastní zaujatostí a aktivitou šířil kolem sebe výjimečné pracovní nadšení. Dispozice i vybavení továrny byly zcela moderní, umožňovaly hospodárnou výrobu a budily pozornost jako zdařilý pokus o kombinaci evropské a americké dílenské praxe*“³⁰⁹. „*Kolbenova továrna se brzy stala nejvýznamnějším českým elektrotechnickým podnikem, jehož význam ještě vzrostl po spojení s karlínským závodem Breitfeld-Daněk a založení společného podniku „Českomoravská-Kolben-Daněk“.* V inovacích a výrobě nových produktů jej neomezila ani celosvětová ekonomická recese, ke které došlo na počátku třicátých let: „*V roce 1930, tedy za světové hospodářské krize, zahajuje ČKD v Karlíně výrobu letadel, od r. 1932 se podílí na elektrifikaci Slovenska a v Praze staví lanovku na Petřín. V roce 1935 začala ČKD s výrobou myček nádobí a pro ministerstvo národní obrany dodala první tanky, začalo se s výrobou velkých Kaplanových turbín, měřicích transformátorů a komorových pecí. V roce 1936 se rozjela úspěšná výroba vozu Aero 50 a roku 1937 byly vyrobeny první trolejbusy pro Prahu.*“³¹⁰

Kolbenovy zásluhy o průmyslový rozvoj českých zemí nezůstaly nepovšimnuty: „*V roce 1908 mu za tvůrčí přínos rozvoji elektrotechniky a elektrotechnického průmyslu pražská německá technika udělila čestný doktorát a byl zvolen předsedou Svazu rakouských průmyslníků. V roce 1910*

³⁰⁶ PAŘÍK, Arno, *Šéfem u Edisona*, In: Roš Chodeš, 2006:10, str. 8 - 9

³⁰⁷ PAŘÍK, Arno, *Šéfem u Edisona*, In: Roš Chodeš, 2006:10, str. 8 - 9

³⁰⁸ tamtéž

³⁰⁹ tamtéž

³¹⁰ tamtéž

mu císař udělil Řád železné koruny a přijal ho na osobní audienci; v roce 1912 se stal předsedou Zemského svazu strojírenského průmyslu v Českém království a v roce 1919 členem Československé státní obchodní rady.³¹¹“ Sám Kolben považoval za svou vlastní zásluhu, to že si za sídlo své firmy vybral Prahu a tím českému lidu a i pozdějšímu československému státu umožnil průmyslový rozvoj. V článku je například citovaný jeho proslov k zaměstnancům: „*Výzbrojen rozsáhlými vědomostmi a zkušenostmi ve všech odvětvích silnoproudé elektrotechniky a drže krok s tehdejší nejmodernějším pokrokem ve výrobě elektrických strojů a zařízení, pomyslel jsem v srpnu 1896 na to, že dám své bohaté znalosti a zkušenosti do služeb své české domoviny. Tak vznikla továrna, která se stala základem dnešního největšího elektrotechnického podniku československého.*“³¹²

Právě toto sebevědomí mohlo být důvodem, proč Kolben údajně odpovídal na všechna varování a doporučení emigrace po nástupu nacistického režimu slovy: „*Mně, Kolbenovi, nesmí a nemůže nikdo ničeho zlého učinit*“³¹³.“ Postupně pak musel přihlížet likvidaci své firmy a 6. června 1943 byl v jednaosmdesáti letech deportován do Terezína, kde o tři týdny později zemřel. Jeho přínos českému průmyslu nebyl pochopitelně zdůrazňován ani během komunistického režimu a určité satisfakce se jeho památce dostalo až po roce 1989, kdy po něm byla pojmenována ulice, jedna trasa metra a jeho rodná obec Stránčice mu in memoriam vrátila čestné občanství odebrané v době nacismu.

Hrdinský příběh cílevědomého, schopného podnikatele se rozvíjí i v článkách, které se týkají osudů Bohumila Bondyho. U něj v ovšem v mnohem větší míře než u Kolbena nacházíme zdůraznění jeho filantropických a vlasteneckých aktivit.

Bohumil Bondy se narodil v rodině pražského průmyslníka a obchodníka Lazara Bondyho. V časopise Roš Chodeš, vydávaném spíše ortodoxně orientovanou Federací židovských obcí, kupodivu nalezneme zmínku o tom, že byl Lazar Bondy činný v rámci právě se etabloujícího reformního hnutí a tato skutečnost je dávana do přímé souvislosti s osvícenstvím a podnikatelským úspěchem: „*Je příznačné, že Lazar Bondy byl vedle řady dobročinných spolků též členem představenstva Spolku pro upravenou bohoslužbu ve Staré škole (stála na místě dnešní Španělské synagogy), která byla od roku 1835 hlavním chrámem pražských židovských osvícenců a podnikatelů.*“³¹⁴“ Z toho vyplývá, že v případě úspěšných podnikatelů a filantropů je i v časopise vydávaném ortodoxní komunitou pozitivně reflektována i příslušnost k reformnímu hnutí jako jeden ze znaků úspěchu a modernity.

Po vyučení v obchodě svého otce, rodinný podnik brzy převzal a učinil z něj prosperující

³¹¹ PAŘÍK, Arno, *Šéfem u Edisona*, In: Roš Chodeš, 2006:10, str. 8 - 9

³¹² tamtéž

³¹³ tamtéž

³¹⁴ PAŘÍK, Arno, *Bohumil Bondy. Sto let od smrti „reprezentanta znárodnění židů českých“*, In: Roš Chodeš, 2007:5, str. 10 - 11

firmu, ve které stejně jako Kolben zaváděl inovativní postupy a jako první se pustil do produkce nových typů výrobků. „Roku 1866 se stal jediným majitelem obchodu, firmu přivedl ke značnému rozkvětu, takže brzy patřila k největším svého druhu v českých zemích. Koncem 60. let založil v Bubnech továrnu na stroje a zpracování železa, známou jako „Bondovka“ (stála tu až do roku 1977, kdy byla zbořena při stavbě nové dálnice), a později továrnu na drát a drátěnky, která patřila k největším v Rakousku; jako první v zemi začala vyrábět telegrafní a telefonní drát³¹⁵.“

Jak z logiky a vedení příběhu na stránkách Roš Chodeše vyplývá, byla to právě úspěšná podnikatelská činnost, co Bondymu umožnila politickou a filantropickou angažovanost. „Úspěchy v podnikání a obchodu přinesly Bondymu dobré jméno. V roce 1864 byl zvolen do pražského obecního zastupitelstva a ve sboru obecních starších zasedal dlouhá léta; pracoval tu v četných komisích a odborech, zvláště platné služby prokázal při založení městské plynárny, pojišťovny a spořitelny a při nákupu fortifikačních pozemků.³¹⁶“ Během prusko-rakouské války dostal za úkol vyvézt z Vídně městskou pokladnu a vymoci subvenci na rekvizice, které po Praze vyžadoval pruský generál Rosenberg. „Úkol vykonal s energií a obratností jemu vlastní, bez ohledu na nebezpečí života.“ Je zajímavé, že s rolí Židů jako prostředníků při vymáhání válečných pohledávek jsme se setkali již v narativu tábořských Židů za třicetileté války. Tato role Židů by odpovídala jejich vnímání jako těch, kteří jsou neutrální a stojí mimo národnosti i soupeřící strany.

Bondy byl dvakrát zvolen poslancem, angažoval se ve mnoha, převážně ekonomických radách a výborech. Po ukončení poslaneckého mandátu se stal prvním českým předsedou pražské obchodní komory, následně byl delegován do státní železniční rady. I zde prokázal velkou jasnozřivost a víru v pokrok a důvěru v nové technologie: „Patřil k prvním, kdo poznali význam dopravní politiky pro český hospodářský rozvoj, a pracoval na uskutečnění důležitých dopravních projektů, jako bylo lepší spojení Prahy a českých lázeňských měst s cizinou nebo splavnění Vltavy a Labe, stavba holešovického přístavu a dunajsko-vltavsko-labského kanálu.³¹⁷“

Velkou většinu příběhu Bohumila Bondyho však tvoří jeho filantropická činnost, v rámci které se podílel například na vzniku Umělecko-průmyslového muzea a byl jedním z iniciátorů a tvůrců úspěchu Jubilejní výstavy. Jeho zapojení do Jubilejní výstavy je důležité i z hlediska narazivu asimilace, jelikož výstava byla uspořádána, aby prezentoval úspěchy a dovednosti českého národa. Roš Chodeš dokládá tuto jeho neúnavnou a mnohostrannou aktivitu, která zahrnovala vše od zajištění základního kapitálu až po dodávky s hostinskými a stanovení slev na vstupném: „Od té chvíle náležel Bondy výstavnímu podniku celý a věru jedna z nejtěžších prací na jeho péči a práci byla uložena, aby opatřil finanční stránku podniku. Volba nemohla být šťastnější: nejen že uměl

³¹⁵ PAŘÍK, Arno, *Bohumil Bondy. Sto let od smrti „reprezentanta znárodnění židů českých“*, In: Roš Chodeš, 2007:5, str. 10 - 11

³¹⁶ tamtéž

³¹⁷ tamtéž

vyhledati vydatné a trvalé prameny příjmů a vydání uvést s mocností jejich v soulad... Jako člen výkonného výboru výstavy byl po vystoupení německých členů z výboru též pokladním radou, a zorganizoval tudíž vedení pokladen výstavních, příjmy peněz a výplaty účtů, jako předseda finančního výboru pak měl hlavní účast ve vypracování finančního plánu výstavy, který byl základem pro provádění během celé výstavy. Finanční výbor tento staral se o to, aby dary a garančními úpisy byly zjednány prostředky hmotné k provádění staveb, sestavoval a výkonnému výboru k rozhodnutí předkládal rozpočty na nové rozšiřovací stavby a práce, podával výkazy o finančním stavu, zkoumal a poukazoval k výplatám všechny účty, upravoval poplatky z nápojů, prodeje předmětů a sestavoval řády vstupenkové; všechny smlouvy, např. s hostinskými, ochutnávárny, s podnikem loterním, dále o plakátování, o pojištění a s podniky atrakčními prošly úradami jeho, konečně bylo jím vyřizováno veliké množství žádostí o slevy vstupného, o podpory ku slavnostem pořádaným... Této neúnavné péči a svědomité pracovitosti Bohumila Bondyho sluší děkovati za finanční úspěch výstavy, kterýž jest zajisté velikým, uváží-li se, že výkonný výbor po skončené výstavě byl s to odevzdati zemi do vlastnictví budovy v ceně 600 000 zl. beze vší odplaty.³¹⁸“

Ve své další filantropické činnosti se Bondy soustředil především na podporu česko-židovského hnutí. Pro studující českého technického učení založil nadaci, která měla za cíl směřovat k češtví a českému jazyku budoucí židovské techniky a inženýry: „Místo to má se v první řadě obsaditi studenty židovskými, jelikož si přejeme, aby tito, kteří často pouze z příčin chudoby a podpor na německých ústavech studují, českému národu se zachovali.“³¹⁹ Stejně tak podporoval spolek Or tamid, zaměřený na pěstování židovské liturgie v českém a hebrejském jazyce a podílel se i na vybudování jeho modlitbny. „Svůj značný dar spolku Ec hadaat (Strom vědění) na podporu rabínských kandidátů doprovodil sdělením, že obnos ještě zvětší, pokud bude postaráno o to, aby kandidáti ovládali také český jazyk.“³²⁰ Bohumil Bondy zemřel v březnu roku 1907. „Žádný Žid v Praze neměl tak slavný pohřeb jako Bohumil Bondy, rytíř a komtur s hvězdou Řádu císaře Františka Josefa I³²¹.“

V zápletky osudů obou židovských podnikatelů je jednoznačně přítomen romantický, hrdinský motiv. V příbězích je zdůrazňována aktivita, činorodost, otevřenost novému, odvaha, obrovské pracovní nasazení i sebedůvěra. Zatímco v příběhu Emila Kolbena je vlastnictví vyjádřeno podílem na rozvoji průmyslu, narativ osudů Bohumila Bondyho možná v souvislosti s uděleným šlechtickým titulem získává právě onen rytířský prvek služby bližním a vlastenectví

³¹⁸ PAŘÍK, Arno, *Bohumil Bondy. Sto let od smrti „reprezentanta znárodnění židů českých“*, In: Roš Chodeš, 2007:5, str. 10 - 11

³¹⁹ tamtéž

³²⁰ tamtéž

³²¹ tamtéž

Osudy obou podnikatelů jsou rovněž utvářeny výrazným narativem modernizace, kdy jsou Židé vnímáni jako nositelé nových myšlenek a technologických inovací.

4.3.4 Tragédie, ale i znovuzrození a obnovení

Druhým z klíčových znaků romantického zápletkování je kromě hrdinství, konečné vítězství dobra nad zlem. Ve velké většině narativů však tento „dobrý konec“ nenacházíme a příběh zaniklých komunit, opuštěných synagog a hřbitovů je zápletkován tragicky, výhradně na základě událostí šoa. S vnímáním těchto opuštěných míst právě skrze události šoa se setkáme i v případě, že původní židovská komunita zanikla již před druhou světovou válkou v souvislosti s odchodem Židů do blízkých průmyslových měst. Například líčení židovské hřbitova v Kostelci u Křížku přináší následující úvahu: *„Kde skončili životní pouť potomci těch, kteří jsou zde pohřbeni? Příbuzní i potomci lidí, zde pohřbených ve 171 hrobech, byli většinou povražděni v koncentračních táborech za druhé světové války³²²“*.

V mnoha případech se ale setkáváme se snahou o nápravu a satisfakci vůči obětem holocaustu, která může mít symbolickou podobu oprav synagog a hřbitovů, pátrání po osudech svitků Tóry a navazování kontaktů se zahraničními komunitami, které Tóry užívají. Podobu konkrétní pomoci dostala v časopisech často zmiňována přestavba bývalého židovského starobince Hagibor na domov důchodců určený přeživším šoa.

V článku časopisu Roš Chodeš nazvaném „Brány spravedlivých“, který recenzoval právě vydanou publikaci o zachovalých českých a moravských synagogách nalezneme vyjádření hlubokého symbolického významu, jež židovské komunity synagogám připisují: *„Žádný jiný druh památek neutrpěl u nás ani v Evropě během posledního století tak velké ztráty jako právě synagogy. Navíc velká část těch staveb, jež se zachovaly, byla zásadním způsobem přestavěna, takže jejich obnovu bude sotvakdy možné uskutečnit. Právě proto je pro nás každá jednotlivá synagogální stavba neobyčejně cenná, každá je dědictvím řady generací a mnoha lidí, kteří se podíleli na jejím vzniku, udržovali ji a užívali, modlili se v ní a setkávali s přáteli a příbuznými. Nelze tedy říci, že jedna synagoga je historicky či umělecky významnější než jiné, protože každá z nich je autentickým svědectvím o životě židovských komunit v minulosti a zároveň památkem jejich obyvatel.“³²³*

I když je ve všech periodických dáván prostor reportážím o rekonstrukci několika synagog (např. Čkyně, Jičín, Krnov, Děčín atd.), zcela mimořádné místo zaujímá synagoga v Hartmanicích. Ta je jednou z mála zachovalých synagog v oblasti Šumavy a je specifická i svou polohou, kdy jí

³²² ONDRÁČKOVÁ, Jana, *Pouť za dávno zmizelými sousedy – židovský hřbitov v Kostelci u Křížku*, In: Židovské listy, 2008:1, str. 15

³²³ PAŘÍK, Arno, *Brány spravedlivých*, In: Roš Chodeš 2012:12, str. 8 – 9

náleží přívlastek „horská“³²⁴. Její zvláštní postavení zdůrazňuje i v skutečnost, že se nacházela v místě, kde společně žila německá, česká i židovská komunita. „V tomto drsném, ale krásném kraji žili od pradávna společně nejen Němci a Češi, ale také početné komunity Židů. Důležitá byla sousedská solidarita, národnostní či náboženské spory se nepěstovaly.“³²⁵ Rekonstrukce synagogy neměla být pouze vzpomínkou na hartmanickou židovskou komunitu, ale měla odkazovat i k osudům odsunutého německého obyvatelstva.

„Je zde dokumentováno vzájemné soužití tří kultur; které se setkaly: české, německé a židovské. Expozice chce připomenout dobré i zlé kapitoly ze společné historie, připomenout katastrofy, které vyvolala nenávisť, xenofobie a netolerance. Všechna etnika zde zastoupená prošla svým martyriem, nikdo nebyl ušetřen. To je memento, které Památník chce předávat dál, zvláště mladé české, německé a židovské (izraelské) mládeži formou výchovných programů, kulturních akcí, koncertů a různých besed.“³²⁶

Dalším způsobem, který odkazuje romantickému motivu překonání a konečného vítězství nad zlem, je řada článků nazvaných „Druhý život svitků Tóry“. Svitek Tóry je jedním z klíčových předmětů židovské liturgie. Je mu projevována zvláštní úcta, není možné se jej dotknout rukou (při čtení jsou používána stříbrná ukazovátka) a v mnoha ohledech je s Tórou zacházeno jako s živou bytostí. Obal na Tóru se nazývá povijan, spory před Tórou jsou urážkou Boha, jelikož Tóra obsahuje přepis jeho slov. Pokud je svitek Tóry poškozen, je spolu s příslušnými obřady pohřben do genizy – speciálního kontejneru, který se nachází například na půdách židovských obcí, a do kterého musí být pohřbeny všechny tiskoviny, ve kterých je napsané Boží jméno. V dřívějších dobách byla geniza dokonce jednou ze součástí židovského hřbitova.

Již za německé okupace byly svitky Tóry, které patřily zanikajícím židovským náboženským obcím, shromážděny v Židovském muzeu. Výsledkem byla unikátní sbírka 1800 svitků Tóry, které zůstaly v majetku židovského muzea a po znárodnění přešly do rukou státu. „Na začátku šedesátých let měl komunistický režim prahnoucí po valutách jasno. Podnik zahraničního obchodu ARTIA byl pověřen hledat odbytiště na předměty ze sbírek muzea. A byly to především svitky Tóry, které vzbudily jejich zájem. Viděli, že se jedná (z jejich pohledu) o takřka stejné předměty (měly přece stejné písmo a stejný text), a tak se v roce 1963 museli pracovníci muzea podvolit a vydat 1 500 svitků Tór k odprodeji do zahraničí.“³²⁷ Celou sbírku za peníze tehdy neznámého mecenáše (později se ukázalo, že jím byl britský židovský obchodník Ralph Yablon) zakoupila nadace *Memorial Scrolls Trust*, která Tóry převezla do Londýna a zrestaurovala. Protože součástí dohody

³²⁴ KALINA, Milan, *Hartmanická synagoga. Omluva za minulost, naděje do budoucnosti*. In: *Obecní noviny*, 2006:6, str. 8 - 9

³²⁵ KALINA, Milan, *Hartmanice, unikátní obnova horské synagogy*, In: *Maskil* 2006:6, str. 17

³²⁶ KALINA, Milan, *Hartmanice, unikátní obnova horské synagogy*, In: *Maskil* 2006:6, str. 17

³²⁷ KALINA, Milan, *Druhý život českých svitků Tóry*, In: *Maskil*, 2008:1, str. 14

s tehdejší československým státem byla i doložka o zákazu dalšího obchodování, bylo rozhodnuto, že Tóry budou bezplatně zapůjčeny k užívání židovským komunitám po celém světě. „*Smutné osudy Tór v dobách válečných i poválečných byly nyní nahrazeny jejich zapůjčením a nadšeným uvítáním ve stovkách židovských obcí rozestých doslova po celém světě. Stalo se tak něco úžasného: díky těmto svitkům žije vzpomínka na zaniklé české a moravské židovské komunity v zahraničí dál a vzniklo tak intenzivní duchovní pouto mezi místem, kde byl svitek původně umístěn, a židovskou obcí, která jej dnes užívá.*“³²⁸

Tak byla například v časopise Maskil popsána návštěva členů kongregace Beth El z amerického Fairfieldu v budově bývalé kladenské synagogy, která je nyní používána jako modlitebna československé církve husitské. „*Před rokem a půl začala vzájemná korespondence mezi oběma kongregacemi a nezůstala nepovšimnuta – na obou stranách vyvolala hlubší zájem, který byl podepřen společnou znalostí Starého i Nového zákona. Všechny spojoval také pietní vztah ke kladenským Židům, kteří nepřežili holocaust.*“³²⁹ Podobnou událostí byly i návrat původní Tóry do synagogy v Heřmanově Městci, na kterém se podílela komunita Bejt Simcha. V zrestaurované synagoze se uskutečnila bohoslužba, na které kromě Bejt Simcha participovaly dvě další reformní komunity, komunita z novozélandského Wellingtonu vedená rabínkou Johannou M. Hershenson a komunita z města Raleigh v USA v čele s rabínkou Raachel Jurovics. Této události se v Maskilu dostalo podrobné reportáže a fotografie rabínky Hershenson v kipě a Tórou v rukách zdobila dokonce titulní stranu. „*Opravená a slavnostně rozsvícená synagoga v Heřmanově Městci září svou znovunabytou krásou. Všechna místa v přízemí i na galerii se rychle plní svátečními hosty. Brzy je vše obsazeno, ale přicházejí další, kteří zaplňují všechna zbývající volná místa, takže by nepropadl ani špendlík. Otvírají se dveře a rabínky vnáší po sedmdesáti letech původní Tóry, které byly napsány a věnovány této synagoze. Je to pro všechny dojemná chvíle. Dlouhá desetiletí prázdný aron ha-kodeš přijímá přivezené Tóry. Slavnostní setkání spojené s oslavou svátku může začít...*“³³⁰ Návrat Tóry do míst, kde byla původně používána můžeme vnímat jako synekdochu návratu židovské bytosti do míst, kde původně žila.

Motiv navrácení věcí původnímu účelu se kromě záchrany synagog či používání svitků Tóry z území bývalého Československa zahraničními komunitami objevuje i v souvislosti s rekonstrukcí židovského domova důchodců Hagibor, určeného především pro přeživší šoa. V době, kdy byla rekonstrukce zahájena se ve všech periodicích objevovaly články mapující historii tohoto významného místa a vyjadřovaly potěšení nad tím, že se stavba vybudovaná na začátku dvacátého století jako židovský starobinec, vrátí svému původnímu účelu. Ústav byl otevřen v roce 1911 a

³²⁸ KALINA, Milan, *Tóry se vrátily domů*, In: Maskil 2008:11, str. 16 - 17

³²⁹ KALINA, Milan, *Co dokázala kladenská Tóra*, In: Maskil 2008:2, str. 15

³³⁰ KALINA, Milan, *Tóry se vrátily domů*, In: Maskil 2008:11, str. 16 - 17

život v něm v mnoha ohledech „připomínal spíše než ústav sanatorium“, jak se dočteme z dobové ukázky citované v časopise Roš Chodeš: „*Oddělen mříží od třídy maršála Foche vítá návštěvníka pěkným libosadem a několika záhony. V ovocném sadu sedí chovanci na lavičkách, čtou, besedují nebo se procházejí na čerstvém vzduchu. Prostorná zahrada se táhne terasovitě až k silnici podél Nového židovského hřbitova. Pobyt v přírodě prospívá starým i nemocným, kteří se mohou od dubna až do září zdržovati v krásné přírodě. V zimním období se mohou pohybovat volně ve světlých a vzdušných chodbách, které jsou vytápěny ústředním topením.*“³³¹ Pojmenování Hagibor (hrdina) získal domov podle nejznámějšího židovského sportovního klubu, který sídlil nedaleko starobince. Nejprve zde působil plavecký, fotbalový a lehkootletický oddíl a později zde byly provozovány i další sporty a kvetla zde i činnost kulturní. Na začátku okupace bylo na Hagiboru jediné sportoviště, které mohly navštěvovat židovské děti a kde působil i mladý trenér Fredy Hirsch, který do Československa uprchl z Německa, a který se pak kvůli své péči o děti stal ikonickou postavou Terezína i rodinného tábora v Osvětimi. „*Když jsme jako židovské děti nesměly chodit do školy – a nesměly jsme ani nikam jinam - zůstaly v Praze našim hrám otevřeny jen dva staré židovské hřbitovy a hřiště Hagibor. Tady většina z nás potkala Fredyho Hirsche, který organizoval náš život. Sportovali jsme, zpívali, soutěžili ve skautských disciplínách, hráli divadlo. Milovali jsme Fredyho, který za nás bojoval i v Terezíně a později i v rodinném táboře Birkenau, kde zahynul.*“³³² Ještě později během okupace sloužil Hagibor jako internační tábor pro „židovské míšence“ a židovské partnery ze smíšených manželství. „*Na pozemku chorobince a místa pro stavbu dětské nemocnice bylo vystavěno deset dřevěných baráků, tři pracovní a sedm pro ubytování. Tábor pod vedením SS byl strážěn posádkou s kulometem.*“³³³ Po válce se Hagibor asi na rok vrátil svému původnímu účelu, pak byl však zabrán pro potřeby vinohradské nemocnice, od které jej pražská židovská obec získala v roce 2005 a rozhodla se jej navrátit jeho původnímu účelu. Motiv tohoto symbolického „uzavření kruhu“ zdůraznila ve svém projevu během zahájení stavby jedna z pamětnic Anna Hyndráková: „*Dospěli jsme, pokud nám to bylo dopřáno, do věku, kdy se o domov seniorů, který pro nás staví židovská obec, zajímáme. Kruh, jehož středem je Hagibor, se uzavírá*“³³⁴.“ Hagibor je skutečným místem paměti a dějištěm všech aktů příběhu dějin českých Židů. Na počátku sledujeme charitativní snahu etablované židovské komunity, sledujeme osudy nedalekého sportovního klubu, které rovněž ukazují na velkou míru asimilace a pokroku českých židovských sportovců. Za války se dostává na hry tragický až satirický motiv a z moderního židovského starobince a sportoviště se nejprve stává poslední útočiště židovských dětí a později dokonce internační tábor strážžený SS. Obnova Hagiboru pro jeho původní účel je naproti tomu

³³¹ PAŘÍK, Arno, *Staronový Hagibor*. In: Roš Chodeš 2006:7, str. 3

³³² HYNDRÁKOVÁ, Anna, *Hagibor: kruh se uzavírá*, In: Obecní noviny 2006:7, str. 2

³³³ tamtéž

³³⁴ tamtéž

prvkem romance.

4.3.5 Stylistické prostředky a obrazná pojmenování v narativu židovských komunit

Mnoho stylistických prostředků je v narativech zaniklých židovských komunit používáno za účelem navození dobové atmosféry, nostalgie a idyly. V mnoha případech nacházíme například do všech podrobností provedená líčení atmosféry tohoto zaniklého idylického světa, která oplývají mnoha a někdy dokonce několikanásobnými přívlastky. Je tomu tak například ve vzpomínce na židovský koloniál provozovaný rodiči pamětnice: *„Za touto stěnou pokračovaly prostorné regály na chleby a pečivo, dále pak seřazené sáčky s moukou a cukrem, kteréžto zboží se rozvažovalo přímo u nás z pytlů a beden. Také tu ještě stály košíky s vejci, které k nám docházely v dlouhých prkenných bednách vystlaných slámou a musely se pro velký objem těchto beden vykládat až večer po zavření krámu. Nad tímto zbožím se na policích chlubily svými krásnými štítky lahve různých druhů vína a likérů. Dále pak k zadní stěně pokračoval otevřený vchod do skladu. Jak se pak pult lomil k zadní stěně, kde se neobsluhovalo, bylo přímo na něm vystaveno různé zboží. Stál tam velký panel dánského másla, ale také nazdobené hroudy másla selského, velký výkroj švýcarského ementálu, který tatínek vyřezával z kola velkého jak od vozu a denně večer balil do bílého vlhkého plátna.“*³³⁵

Dalším způsobem, který navozoval nostalgickou atmosféru a stesk po idylickém životě zaniklých komunit, bylo líčení harmonických vztahů mezi českými obyvateli a jejich židovskými sousedy, pomocí krátkých anekdotických příběhů a vzpomínek, ve kterých jsou Židé prezentováni jako průkopníci tolerance, například v souvislosti s odhalením pamětní desky rabína Federa v jeho rodných Václavících citoval Roš Chodeš rabinovy paměti *„A prozradím vám tajemství. Tu sochu sv. Jana i s pozlacenými hvězdami, které obklopují jeho hlavu, koupil na přání a za peníze pana faráře v šedesátých letech můj otec v Praze, kamž tehdy dojížděl týden co týden. Můj otec se zdráhal a tvrdil panu faráři, že se jako žid ve svatých nijak nevyzná, ale pan farář naléhal, a tak se otec odhodlal i tuto komisi provést. A dopadlo to dobře, socha se líbila a nabádala všechny kolemjdoucí k zbožnosti.“*³³⁶ Z Federových vzpomínek vyplývá, že mezi obyvateli panovala shoda a porozumění, společně podnikali, jeden za druhého se zaručovali. I když byli židovští obyvatelé pohřbíváni na svých hřbitovech, snažili se i křesťanští spoluobčané o důstojné rozloučení: *„Byl jsem na pohřbech venkovských židů, jimž dal farář zvonit v okamžiku, když byli z vesnice odváženi na vzdálený židovský hřbitov. Byl jsem na mnoha pohřbech ve vesnicích, na které se dostavili čeští lidé z blízka i*

³³⁵ PEKOVÁ, Marta, *Za starých časů. Zigmund Mautner – Obchod se zbožím koloniálním*, In: Židovské listy, 2006:4, str. 15 – 16

³³⁶ FEDER, Richard, *Najít Václavice*, In: Roš Chodeš 2012:11, str. 8 – 9

*z daleka, aby uctili židovského souseda.*³³⁷

V narativech nalezneme i sarkasmus a ironii shodou náhod v obou zde citovaných případech ve spojení s židovskou obcí v Chebu. Následky pogromu, které vedly k přestavbě synagogy a katolický kostel, komentovala na stránkách časopisu Maskil Sylvie Wittmannová sarkastickým: „*Za panování Karlova bratra Zikmunda (Ryšavé palice) byli Židé z Chebu opět vyhnáni a synagoga změněna v kostel (abrakadabra).*“³³⁸ Kromě použití citoslovce „abrakadabra“, které mělo naznačit, že ke změně došlo jako mávnutím kouzelného proutku, obsahuje tento úryvek i metonymické označení krále Zikmunda Lucemburského a drobnou nepřesnost, jelikož oním zmiňovaným Karlem byl Karel IV. tedy Zikmundův otec nikoliv bratr. Dále je ironie použita v souvislosti s osudy chebského rodáka, velkého rakousko-uherského patriota, básníka Huga Zuckermanna. Jeho báseň, kterou zhudebnil Franz Lehár jako „*Reiterlied 1914*“ se stala jedním ze šlágrů první světové války a Zuckermannovy vlastenecké básně byly pravidelně otiskovány v rakouských denících. Sám autor se samozřejmě zapojil do bojů na frontě, byl smrtelně zraněn, odvozen do lazaretu v Chebu a pochován na tamějším židovském hřbitově. „*Představitelům chebské ŽNO se podařilo získat prostředky na umělecký náhrobek, který byl slavnostně odhalen v červnu 1927 na židovském hřbitově v Chebu. Za druhé světové války byl stejně jako většina náhrobků na židovském hřbitově zničen. To ale nezabránilo tomu, aby jeho písně a básně žily dále i v době nacistického Německa. Jeho „Reiterlied 1914“ nechyběla jako „lidová píseň“ ve zpěvníku Hitlerjugend z roku 1938.*“³³⁹

Zajímavou stylistickou a argumentační strategií zvolil autor článku o židovské komunitě v městečku Brtnice. Příběh o historii tamější židovské komunity uvedl etymologickým výkladem, ve kterém objasňoval souvislost názvu městečka se slovem „brtě“, kterým byly označovány duté kmeny, ve kterých sídlily včely. Dále svou argumentaci vedl přes biblický popis země zaslíbené „*oplývající mlékem a medem*“³⁴⁰ z čehož vyvozuje, že právě to mohly být důvody, proč se Židé v městečku usadili. „*Právě na odvěkou židovskou zálibu v medu, prokázanou v poslední době i archeologickými vykopávkami v Tel Rechov, apeloval při přípravě exodu z Egypta Mojžíš a jistě tím přesvědčil mnohé váhající. Proto nás nemůže překvapit, že v Brtnici je už od 14. století doložená židovská obec a že po roce 1424 se sem z velkoměstské Jihlavy a po roce 1454 i z jiných královských měst Moravy spousta Židů s chutí nastěhovala.*“³⁴¹

V narativech o osudu židovských komunit nalezneme samozřejmě i další obrazná pojmenování především metafory spojené s vodním živlem, kdy je voda vnímána jako symbol splynutí s majoritní společností. Důsledky emancipačních snah Josefa II. jsou v narativu táborské

³³⁷ FEDER, Richard, *Najít Václavice*, In: Roš Chodeš 2012:11, str. 8 – 9

³³⁸ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Eger*, In: Maskil 2006:4, str. 16

³³⁹ CHMELÍKOVÁ MLSOVÁ, Jitka, *Tváře a osudy. Město Cheb slaví 950 let od založení*, In: Roš Chodeš, 2007:11, str. 12 – 13

³⁴⁰ 2 Mojžíšova, 3, 8

³⁴¹ DANIČEK, Jiří, *Městečko Brtnice aneb Blázen, kdo nemá statek na Moravě*, In: Roš Chodeš, 2010:8, str. 14 – 15

židovské obce popsány následujícími slovy: „Zrušením zákazu ohledně získávání domovního majetku padla poslední přehrada a život židovské obce se spojil s proudem ostatního života ve městě“.³⁴² Dále je například činnost občanského sdružení, jež se podílelo na obnově hartmanické synagogy popsáno slovy: „Občanské sdružení Památník Hartmanice se stalo onou příslovečnou „živou vodou“, která způsobila zázrak.“³⁴³ Proměna, která díky činnosti sdružení nastala je vyjádřena metaforou: „Ruina určená k demolici se proměnila v zářivý klenot.“³⁴⁴

K objasnění důvodu, proč mezi všemi opravovanými synagogami zaujímá výjimečné místo právě synagoga v Hartmanicích nás přivede analýza vnitřního fungování a vztahů na pražské židovské obci a potažmo Federaci židovských obcí. Stejně jako u příběhu židovských umělců, probíhalo i v případě hartmanické synagogy přejímání článků a pramenů mezi časopisem Roš Chodeš, Obecními novinami a časopisem Maskil. V textech, které vyšly v opozičním „Samizdatu Obecní noviny“, vydávaným Tomášem Jelínkem byl v článcích kritizujících rodinné klany působící na židovské obci zmíněn i zeť ředitele Židovského muzea Pavláta, manažer Michal Klíma, který byl iniciátorem občanského sdružení „Památník Hartmanice“, jež synagogu opravilo.

V souvislosti se opravami synagog a především prostřednictvím iniciativy, jež vedla k návratu svitků Tóry do Heřmanova Městce, prezentovala principy liberálního judaismu na stránkách časopisu Maskil i Bejt Simcha. Uskutečnění a reportáže o akci, která byla symbolickým návratem židovských komunit a oslovila i nežidovské obyvatele města, mělo potvrzovat legitimitu reformního hnutí, což zdůraznila přítomnost hned dvou rabínek, tedy bytostných reprezentantek principů liberálního judaismu.

Velkou roli během konfliktu na pražské židovské obci měla i stavba domova důchodců Hagibor, kterou prosazoval tehdejší předseda Tomáš Jelínek. Poté, co se po prohraných volbách do čela Obce dostali kandidáti Platformy, v projektu se i nadále pokračovalo. V srpnu 2006 však Jelínek v deníku Právo zveřejnil článek, ve kterém se pohoršoval nad tím, že stavba byla židovskou obcí svěřena firmě Hochtief, která za druhé světové války (stejně jako všechny ostatní velké německé podniky) spolupracovala s nacistickým režimem: „Nejenom že se podílela na říšských projektech od západní Evropy až po Írán, ale zajišťovala i speciální projekty přímo pro Hitlera: berlínský bunkr a jeho bavorské rekreační sídlo. Firma během války využívala nuceně nasazených a i otrocké vězně z koncentráků, kteří při práci umírali. Vedení firmy nebylo pasivní obětí režimu, ale více než součást nacistické nomenklatury, protože zajišťovalo prestižní výstavbu říšského kancléřství či megalomanského rekreačního objektu u baltského městečka Prora.“³⁴⁵ Obvinil pražskou

³⁴² KROLPA, František, *Dějiny Židů v Táboře*, In: Židovské listy, 2012:4, str. 32

³⁴³ KALINA, Milan, *Hartmanická synagoga. Omluva za minulost, naděje do budoucnosti*. In: Obecní noviny, 2006:6, str. 8 - 9

³⁴⁴ tamtéž

³⁴⁵ JELÍNEK, Tomáš, *Hoftief a holocaust, Kruh se uzavřel?*, In: Deník Právo, 4.8. 2006, citováno v Obecní noviny

židovskou obec, že tak velkou zakázku zadala firmě, u které neprozkoumala její minulost a neobrátila se na přeživší s prosbou o jejich názor. „*Určitě ji dnes nikdo nemůže vinit z nacismu, ale ona vlastně staví sociální zařízení pro „své bývalé otroky či jejich příbuzné“.* Funkcionáři židovské obce by měli zase připustit, že udělali chybu, když se pravděpodobně nevěnovali minulosti oslovených stavebních společností a bez znalosti názoru budoucích obyvatel domova věc bagatelizují. Ono to vše totiž vytváří děsivé asociace. A jelikož Židé řadu nepříjemností komentují se svérázným humorem, mohu citovat jednu starší dámu, která prohlásila: „*Snad nám tam dají stejně pěkné dlaždičky, jako měl Hitler ve svém bunkru.*“³⁴⁶ Celá tato aféra byla jen jedním z dalších prostředků, jak vyvolat konflikt a poukázat na domnělé křivdy a nepravosti, jež se dějí na pražské židovské obci. Pokud Jelínek představitelům Obce vyčítal, že do kritérií pro výběr nezařadili i prozkoumání minulosti oslovených firem, zapomněl na fakt, že členem představenstva, které tato kritéria stanovovala, byl i on sám. Jelínkův výpad vyvolal reakci na stránkách Obecních novin, ve které zaznívala hlavně polemika se skutečností, jak šedesát let po válce může být argumentováno něčím, co by se dalo označit za princip kolektivní viny. Kromě představitelů kehily svůj názor zveřejnil i přeživší Artur Radvanský v úvaze nazvané „*Židé nevěří v dědičný hřích*“.³⁴⁷ Analýza těchto událostí má nejen ukázat na specifické místo a pozornost, která byla věnována židovskému domovu důchodců Hagiboru; spory a konflikty na pražské obci se však nepromítly pouze do výběru a obsahu článků popisujících dějiny Židů v Čechách, ale samotné historické události byly používány při argumentaci a prosazení zájmů jednotlivých skupin.

5 Polemika

I když by se dalo předpokládat, že v narativech o dějinách židovských komunit, které se hlásí k odlišným nábožensko-ideologickým směrům judaismu, se bude vyskytovat celá řada sporných témat, jak ukázaly předchozí kapitoly, ve vnímání velké většiny historických událostí, procesů či významných postav existuje shoda. Jediným tématem, u kterého se v periodických židovských komunit ukazovaly velké rozdíly ve vnímání a hodnocení a vzájemná polemika, bylo židovské osvícenství - *haskala* a s ním spojené asimilační a emancipační procesy.

2006:9

³⁴⁶ JELÍNEK, Tomáš, *Hořtief a holocaust, Kruh se uzavřel?*, In: Deník Právo, 4.8. 2006, citováno v Obecní noviny 2006:9

³⁴⁷ RADVANSKÝ, Artur, *Nová kampaň inženýra Jelínka je výstřelem do prázdna. Židé nevěří v dědičný hřích*. In: Obecní noviny 2006:9, str. 18 - 19

5.1 Klíčové události a historické postavy v procesu emancipace

Hlavním pramenem této kapitoly je série článků, jejichž autorkou je zakladatelka liberální komunity Bejt Simcha Sylvie Wittmannová. Tyto články vydávané pod souhrnným názvem „Chasidismus, haskala, reforma. Seriál o myšlenkových směrech, které formovaly současný obraz judaismu“ vycházely v časopise Maskil od prosince 2004 do září 2006, tedy v období krize v pražské kehile. Výslovně se odvolávaly na to, že je jejich cílem objasnit historické souvislosti, které dosud stále ovlivňují dění a podobu současné židovské komunity. Dalším pramenem jsou dva články rabína Sidona otištěné v Obecních novinách na konci roku 2007. Nemají charakter historického výkladu, jsou „rabínovým slovem“, kázáním určeným věřícím, ale na mnohé historické události se odvolávají. Nabízejí naprosto odlišné vnímání a především hodnocení událostí emancipace a asimilace.

Z textů rabína Sidona jednoznačně vyplývá, že změny, ke kterým od poloviny osmnáctého století a po celé devatenácté století v souvislosti s židovskou emancipací docházelo, nevzešly z iniciativy židovských komunit, ale byly nařízením uplatňovaným josefínským absolutistickým státem. Byly něčím, co bylo židovské komunitě vnuceno, nikoli pro jejich vlastní dobro, ale pro dobro státu. Sidon ve své rabínské promluvě cituje knihu „*Und wurden zestreut unter alle Volken*“ německého autora Wenera Kellera: „*Záměr josefínského zákonodárství byl zřejmý: problém se Židy měl být vyřešen asimilací a zásahy vrchnosti do duchovního života židovských obcí k tomu měly připravit půdu. Cílem bylo přimět Židy ke křtu: vždyť přestup ke křesťanské víře byl honorován nemalým přídělem zemědělské půdy.*“³⁴⁸

Naopak v podání Sylvie Wittmannové nenalezneme ani jedinou zmínku o josefínských reformách – zrození haskaly a s ní spojené emancipace je zde prezentováno jako aktivní a uvědomělý krok, který Židé učinili ze své vlastní iniciativy. O příslušnících první generace židovského osvícenství píše: „*Jednalo se o úctyhodné a velmi vzdělané muže, kteří bojovali proti uzavřenosti. Proti ghettům fyzickým i duchovním.*“³⁴⁹ Tato snaha o rozvoj, pokrok a reformu je podle Wittmannové přítomná v průběhu celých židovských dějin, což dokazuje například tím, že do série zabývající se haskalou zařazuje, patrně jako ukázkou ideologické předchůdkyně, příběh Esperanzy Malchi, správkyne harému tureckého sultána, která žila na počátku sedmnáctého století. To, že je povinností Židů reformovat judaismus, dokládá mimo jiné citátem rabína Abrahama Geigera: „*Moderní rabíni mají povinnost přepracovat středověký judaismus, jako středověcí rabíni museli přepracovat biblický judaismus.*“³⁵⁰

S pasivitou naopak Wittmannová spojuje vznik chasidského hnutí, jehož zformování a

³⁴⁸ SIDON, Karol, *Past asimilace I.*, In: Obecní noviny, 2007:11, str. 4

³⁴⁹ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Maskilím – vzdělání, osvícení*, In: Maskil, 2005: 2 – 3, str. 16

³⁵⁰ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Reforma*, In: Maskil, 2005: 4 – 5, str. 16

existenci připisuje reakci na pogromy a náboženské nepokoje na konci sedmnáctého a během osmnáctého století, které měly způsobit, že se hlavou vlivného a rozšířeného hnutí mohl stát někdo takový jako ngramotný Baal Šem Tov: „*Jak je to možné? Jeho doba je plná nesvárů a zklamání. Po polsko-litevském rozpadu je pozice tradičních rabínů velmi otřesena. Chmelnického pogromy vyvraždily téměř milion Židů a neodbytně se objevuje otázka „proč“. Na každém rohu se objevuje nějaký falešný mesiáš. Lidé uvěří, že tím pravým je Šabataj Cvi v Palestině. Uchylují se k primitivním lidovým praktikám okultismu a kabaly. Věří v dybuky a zázrakotvorce, emigrují, hladoví, umírají a hledají cestu ke spáse. Jednou z cest je askeze, sebetřýznění či hysterické masové akty nadšení a radosti. Masy potřebují autoritativního vůdce, ne sečtělého intelektuála.*“³⁵¹

Zatímco rabín Sidon postupuje ve svém výkladu chronologicky a po josefinských reformách následuje občanské zrovnoprávnění a velký ekonomický vzestup a úspěch Židů prakticky ve všech odvětvích a s tímto úspěchem spojený nástup antisemitismu, jednotlivé díly série článků Sylvie Wittmanové na sebe prakticky nenavazují a autorka v nich přináší nejčastěji vyličení osudů především reformních a chasidských rabínů a významných osobností a představuje i biografie zakladatelů a zástupců ostatních směrů judaismu jako konzervativní židovství, neologismus či moderní ortodoxie. Kromě klíčových témat, jako je vzdělání, modernita a asimilace, věnuje speciální pozornost genderové problematice: osudům žen jak v reformním hnutí, tak v chasidismu a dokonce jako ilustraci odlišného postavení židovských žen v sefardském světě přináší dva příklady – kromě již zmíněné Esperanzy Malchi i stručný životopis básničky Rachel Morpurgo.

5.1.1 Vzdělání

*Definice génia?
Průměrný student s židovskou matkou.*

Sylvie Wittmannová používá při výkladu haskaly a chasidismu jejich vzájemného kontrastu. Zřetelně je to patrné především z hlediska důrazu na vzdělání. Když se v úvodním článku celé série věnuje předchůdcům chasidského hnutí, cituje výrok slavného rabína Hilel z prvního století, který pronesl: „*Nevzdělanec nemůže být chasidem.*“³⁵² Zakladatel chasidismu Jisrael ben Eliezer zvaný Baal Šem Tov, je podle ní někým, kdo tento výrok „*totálně postaví na hlavu.*“ Jak je známo, Baal Šem Tov neměl jakékoliv formální vzdělání, neuměl číst a psát a pochopitelně neovládal ani hebrejštinu. Místo vzdělání, studia Tóry a další rabínské literatury kladl tehdejší chasidismu důraz na splynutí s Bohem, extatické prožitky během modlitby (navozené například pomocí tance a zpěvu). Výrok Baal Šem Tova, ohledně četby modlitební knihy siduru: „*Člověk vezme sidur a*

³⁵¹ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Chasidismus, haskala, reforma – úvod*, In: Maskil, 2004: 11 – 12, str. 16

³⁵² WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Chasidismus, haskala, reforma – úvod*, In: Maskil, 2004: 11 – 12, str. 16

soustředí se cele na písmena, nečte, uplatňuje vůli, vstoupí do chodeb modliteb³⁵³“, který je v chasidismu chápán jako motiv hluboké a bytostné meditace, vykládá Wittmannová mnohem pragmatičtěji: „*Ano, Israel ben Eliezer nechce, aby věřící četl, vždyť on sám to neumí. Bůh sám povede věřícího.*“³⁵⁴

Vzdělání a mimořádné intelektuální schopnosti jsou hlavním argumentem pro způsobilost těch, kteří proti chasidismu vystupovali. „*Chasidé byli vyháněni téměř všemi rabínskými autoritami. Mezi jejich odpůrci (mitnagdim) byli Abraham Geršon z Kútú, Nachman z Hordenka i Nachman z Kosova. Největším odpůrcem tohoto lidového hnutí (chcete-li lidových sekt) byl Gaon z Vilny, rabi Elijahu Šlomo Zalman (1720–1797), který byl tak vysoce vzdělaný, že již od svých šesti let kázal v synagogách. Chasidismus považoval za ohavnost, lži a sebeklam. A ideu vůdce – cadika za modlářství. Říkal, že modlitba je bez vzdělanosti hanobena.*“³⁵⁵

Kontrastem k negramotnému Baal Šem Tovovi se stávají postavy židovských osvícenců. Jako první je zmíněn zakladatel haskaly Moše Mendelssohn. „*V době, kdy je jednou z ústředních postav východoevropského židovstva negramotný Baal Šem Tov a kdy se lidové vrstvy hrnou za mastičkářem a divotvůrcem BEŠTem na jeho chasidský dvůr, v té době se středoevropští židovští i nežidovští intelektuálové hrnou na přednášky Mošeho Mendelssohna do jeho novoplatonského salonu.*“³⁵⁶ Pověry a extatická zbožnost spojené s chasidismem jsou v pojetí Wittmannové právě onou „*rigiditou a nevědomostí, před kterou se židovští osvícenci „maskilim“ rozhodli židovstvo uchránit.*“³⁵⁷ Haskala vnímala sekulární vzdělání jako prostředek, „*vedoucí člověka na vyšší spirituální úroveň vedle meditace či místo meditace.*“³⁵⁸ Další oblastí, na kterou se židovští učenci v čele s Mendelssohnem zaměřili, bylo pěstování místních jazyků. „*Mendelssohn začíná kritizovat německé národy pro neúctu k vlastnímu jazyku, pro slepý a zbytečně přehnaný obdiv k jazykům jiného temperamentu a chápání, jakým byla třeba francouzština, či jiné doby a chápání, jakým byla mrtvá latina. Tento židovský novoplatonik učí Němce úctě k jejich vlastnímu jazyku a kultuře.*“³⁵⁹ Osvícenští Židé jsou tedy vnímáni jako nositelé pokroku, který přinášejí nejen do své vlastní komunity, ale obohacují a rozvíjejí i národy mezi kterými žijí a jejichž plnohodnotnou součástí se hodlají stát. To je patrné i na dichotomii osvícenský salón versus chasidský dvůr, kdy salón je vnímán jako místo svobody, rovnosti a polemiky s odlišnými názory, zatímco dvůr odkazuje k hierarchickému uspořádání v jehož čele stojí všem nadřazený charismatický duchovní vůdce.

³⁵³ tamtéž

³⁵⁴ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Chasidismus, haskala, reforma – úvod*, In: Maskil, 2004: 11 – 12, str. 16

³⁵⁵ tamtéž, str. 16

³⁵⁶ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Moše Mendelsson – duchovní otec haskaly*, In: Maskil, 2005:1, str. 16

³⁵⁷ tamtéž

³⁵⁸ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Maskilim – vzdělání, osvícení*, In: Maskil, 2005: 2 – 3, str. 16

³⁵⁹ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Moše Mendelsson – duchovní otec haskaly*, In: Maskil, 2005:1, str. 16

5.1.2 Modernita

Klíčovou myšlenkou, která se u zastánců *haskaly* objevuje, je zpochybnění platnosti halachických nařízení, které v tradičním judaismu ovlivňují všechny oblasti lidského života. Zdůrazňují, že tato nařízení měla svůj smysl v biblických dobách a v životních podmínkách starověké Palestiny, ale v současné době představují omezení, která se týkají vůle a osobní svobody každého jednotlivce. Tato myšlenka prezentovaná například názory Isaaca Meyera Wise, se u Wittmannové setkává s explicitně vyjádřeným souhlasem: „*Wise hlásal, že "mojíšskou legislativu" chápe jako systém vychovávající Židy k jejich misi v době národního života v Palestině. Nyní akceptujeme svazky pouze s morálním zákonem a vykonáváme pouze takové rituály, které povznášejí a posvěcují naše životy a odmítáme ty, které nejsou přizpůsobené názorům a zvykům moderní civilizace. (Nelze než souhlasit.)*³⁶⁰“

„*A tak Haskala vstupuje do všech oblastí židovského života. Maskil si neobléká tzv. židovské oblečení, které není ničím jiným než oblečením polské šlechty 17. a 18. století, na něž se pouze připentlí všelijaké židovské báhorky. Maskil se obléká podle místa a doby. Mluví jazykem místa, v němž žije, učí se další světové jazyky a velmi propaguje hebrejštinu. Je velmi loajální k modernímu státu, vede emancipaci a zařazení Židů do sféry řemesel, průmyslu a vědy.*“³⁶¹ Ve zpochybnění autentičnosti „židovského oblečení“ zaznívá polemika s chasidismem, jehož příslušníci se dodnes nevzdali tradičního odění v podobě kaftanů, šrejmlů a bílých punčoch a to ani v případě, že žijí v současném Izraeli tedy ve zcela odlišných klimatických podmínkách, než jaké byly v Polsku na počátku osmnáctého století.

Rituální aspekty, které řídily život tradičních Židů, jsou v osvícenců nahrazeny důrazem na pragmatismus, praktičnost, ale i na estetickou hodnotu. Je příznačné, že jako první se tyto změny dotkly podoby bohoslužeb: „*První reformisté většinou nebyli rabíni, ale laici, kteří se snažili upravit bohoslužbu potřebám člověka jejich doby. Upravit jazyk bohoslužby, přidat zpěv, hudbu. Zformovat chod bohoslužby, aby byl jasný, nezmatečný, nehlukný, estetický a čistý*“³⁶².“ Jedním z prvních kroků bylo zavedení bohoslužby v národních jazycích, které reagovalo na skutečnost, že velká většina sekulárních Židů přestala během devatenáctého století hebrejštinu ovládat.

U rabína Abrahama Geigera tento důraz na „*estetické a vědomostní potřeby kultivovaných lidí*“³⁶³ dospěl k tomu, že zpochybnil i jeden ze základních pilířů a znaků příslušnosti k židovství – obřízku. „*Byl zásadně proti obřízce, považoval ji za barbarický, krvavý akt. V dnešní době, především díky tomu, že byla mužská obřízka z hygienických důvodů po druhé světové válce*

³⁶⁰ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Rabín ne-rabín Isaac Meyer Wise*, Maskil 2005: 8 – 9, str. 16

³⁶¹ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Maskilím – vzdělání, osvícení*, In: Maskil, 2005: 2 – 3, str. 16

³⁶² WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Reforma*, In: Maskil, 2005: 4 – 5, str. 16

³⁶³ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Reforma*, In: Maskil, 2005: 4 – 5, str. 16

uzákoněna v USA pro veškeré obyvatelstvo, americká reforma obřízky podporuje. V Británii je běžnou, mezi německými a českými reformními komunitami jen částečně rozšířenou. Geigerův názor zachránil mnohým ukrytým židovským chlapcům za druhé světové války život.³⁶⁴

Především kvůli značné geografické vzdálenosti nepřinesly tyto razantní změny v životním stylu střety mezi maskilim a chasidy, ale vyvolaly pohoršení mezi tzv. mitnagdim tedy tradičními Židy. Wittmannová uvádí příklad ze života jednoho z jejich nejvýznamnějších představitelů Moše Schreiberera alias Chatama Sofera. „*Mladý Moše Sofer nikdy v takovém městě nežil, neměl zkušenosti s židovskou emancipací, a tak se v domě ctihodného boháče Nissana Arnschteina dopustil pěkného faux pas. Vdaná žena, Arnschteinova snacha, se - ó hrůzo - nechala česat kadeřníkem. Cizí muž se tudíž dotýkal ženy, která nebyla ani jeho matkou, manželkou, dcerou, či sestrou. Moše ztropil skandál. Moderní Vídeňkačka jej samozřejmě poslala zpět do středověkého ghetta.*³⁶⁵“

5.1.3 Gender

I přes svůj jednoznačný postoj, přiznává Wittmannová i chasidismu jisté revoluční prvky. Pokud v chasidismu není kladen důraz ani na bohatství ani na vzdělání, stává se jeho učení přístupné širokým masám obyvatel bez ohledu na pohlaví. „*Chasidismus učí, že nikdo není odmítnut nebo vyhnán od sblížení s Bohem. Ani pro svou chudobu či nevzdělanost. Radost z Tóry je důležitější než znalost zákona. Takový pohled umožnil mnohým ženám, aby se staly nejen součástí dvora rebe, ale státi se rebe. V momentě, kdy skupina lidí uvěřila, že jim konkrétní osoba může pomoci ovlivnit Boha jejím jménem, takový člověk získal okamžitě své následovníky. Nebylo podstatné, jestli se jedná o muže, nebo o ženu.*³⁶⁶ Wittmannová věnuje několik článků postavám významných chasidských žen. Zdůrazňuje, že to byly právě ženy, které rozhodovaly a vedly rodinu k chasidismu. „*Žena jménem Soreh měla syna jménem Jehuda Leib ben Becalel. Brzy po synkově narození otec zemřel, a tak chlapce vychovávala Soreh sama. Byla mu matkou i rebem. Vedla jej k chasidismu a přivedla jej mezi žáky Baal Šem Tova.*³⁶⁷ Nejen v případě smrti, ale i manželovy zaneprázdněnosti, se ženy mohly stát hlavou chasidského dvora a tedy duchovní autoritou. „*Jinou kurážnou ženou byla Malka. Přemluvila svého muže Šlomo Rokecha k chasidismu a sama vedla v Belcu rozsáhlý chasidský dvůr, když se on stal předsedajícím místního rabinátu. Jejich dcera Eidele, manželka Izáka Rubina Sokolovského, který neplnil roli duchovního vůdce, vzala na sebe úlohu rebe s obrovským úspěchem.*³⁶⁸ Kromě manželek či vdov nebyla možnost stát se duchovní autoritou

³⁶⁴ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Reforma*, In: Maskil, 2005: 4 – 5, str. 16

³⁶⁵ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Rabín Moše Sofer zvaný Chatam Sofer 3.část*, In: Maskil, 2005:12, str. 16

³⁶⁶ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Chasidské ženy*, In: Maskil, 2005:3, str. 16

³⁶⁷ tamtéž

³⁶⁸ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Chasidské ženy*, In: Maskil, 2005:3, str. 16

upřena ani neprovdaným dívkám. „Mezi pravděpodobně nejznámější *cadekes* patří *rebe Chana Rachel Webermacher*. Narodila se v roce 1805 v polském Ludomiru. Byla osamnělou, melancholickou dívkou, toužící po vzdělání a studující *midraše* a *agadu*. (...) Chana Rachel měla vidění na hrobě své matky, že se právě navrácí od Božího soudu. Začala nosit *cicit* a *talit*, modlila se s *tefilim*. Kázala o *šabatech* z okna svého bytu, který jí židovská obec vystavěla jako přílepek k „*di Grune Schul*“. Zelená synagoga při jejích kázáních praskala ve švech.“³⁶⁹

Současnému chasidismu Wittmannová vytýká, že dnes tyto ženy, jež podle ní jsou nedílnou součástí chasidské tradice, opomíjí. „Dnešní *chasidé* o svých *rabaniot* a *cadkaniot* nemluví. Kdysi dříve revoluční *chasidut* se dnes zabývá spíše sentimentálními povídkami a mantrickými tanečky. Ženy strčil *chasidut* za zdi synagog, do manželských postelí, do porodnic a kuchyní. Z revoluce mnoho nezbylo.“³⁷⁰

Nositelem onoho revolučního přístupu k ženám se podle Wittmannové stala *haskala*. Emancipace žen je jen pokračování emancipace všech Židů a důrazu, který reformní komunity kladou na modernitu a demokratizaci. V rámci všech větví progresivního judaismu mají ženy a muži stejná práva. Jedním z prvních kroků, bylo zrušení oddělení mužů a žen během bohoslužeb. Prvním, kdo tuto separaci odstranil, byl zakladatel konzervativního judaismu rabín Zacharias Frankl, který působil v západočeských Teplicích: „Právě Teplice byly tím místem, kde *rabi Frankl* poprvé při bohoslužbě posadil muže a ženy společně. Nebyla to tedy reforma, která by zrušila oddělené místo pro ženy. Frankl se za reformního rabína nepovažoval. Navíc německá reforma oddělovala při bohoslužbě ženy od mužů ještě v době, kdy byla ordinována za *rabínku* v Berlíně slečna Regina Jonas. Ano, ještě na konci třicátých let dvacátého století. Slečna *rabínka* se musela *hezky* odděleně s ženami modlit na balkóně. *Scupitat* dolu, aby dala své kázání a zase *vycupitat* na pokračování bohoslužby nahoru.“³⁷¹ I v rámci tradičního judaismu zmiňuje Wittmannová ženy, které kromě péče o domácnost a zajištění všech praktických potřeb, byly autorkami literárních děl, i když zaměřených na typicky ženská témata. „V prostředí, kde muž celé dny studuje, píše, modlí se a spí, opravdu není pro ženu lehké rodit, kojit, vařit, prát, vychovávat děti, uklízet, starat se o manžela, být mu milenkou a ještě studovat a psát. Inu, po židovských ženách mnoho psaného nezbylo. Ale přesto něco málo, o to více vzácného a zajímavého, nalézáme v literatuře žen, kterým se obecně říkalo *fircogerin*. Tyto vzácné ženy uměly číst a psát, ne-li hebrejsky, alespoň *tajč* nebo *jidiš*. Komponovaly modlitby a požehnání typicky ženského charakteru, týkající se těhotenství, porodů, manželství, dětí a manželů.“³⁷² Jednou z tohoto druhu knih, které se zachovaly, je dílo manželky loštického rabína Fanny Neuda. Její kniha „Hodiny zbožnosti“ vydaná v roce 1854 byla

³⁶⁹ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Chasidské ženy*, In: Maskil, 2005:3, str. 16

³⁷⁰ tamtéž

³⁷¹ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Rabi Zacharias Frankl*, In: Maskil, 2006:1, str. 16

³⁷² WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Sára bat Tovím – bezdomovec*, In: Maskil, 2006:5, str. 20

první knihou napsanou v němčině ženou pro židovské ženy. Její modlitby a úvahy psané kultivovaným jazykem ukazují „velké pochopení pro ženskou duši.“³⁷³

To, že byly ženy schopny vytvářet i jiná díla než mravoučné texty či knihy modliteb, ukazuje Wittmannová na příkladu sefardské básnířky Rachel Morpurgo. „*Ač se Rachel starala o čtyři děti a domácnost, vždy si našla čas na psaní nejen poezie, ale i respond a na korespondenci s významnými rabínskými osobnostmi a filosofy. Také vyučovala a to vše konala v době, kdy nebyla elektrina, myčky nádobí, pračky, pleny na jedno použití, auta ani mixéry.*“³⁷⁴

Wittmannová se zamýšlí i nad rolí žen a mužů v židovských dějinách, v rámci těchto úvah reflektuje i svou vlastní pozici. „*Je nesmírně zajímavé, kolik žen židovské historie se podílelo na tvorbě židovské civilizace. Ano, judaismus není náboženství. Jak nám nedávno vysvětlil rabi Oseran, hebrejščina slovo náboženství vůbec nezná. Judaismus je civilizace. Formovali ji muži a ženy společně, muži většinou dění, myšlenkové proudy a minulost zapisovali. Muži válčili a vládli, tvořili myšlenkové, státní a civilizační systémy hlasitě a s řádnou pompou, avšak vždy s pomocí jiných, a to i žen. Mnohdy používali myšlenky svých manželek, milenek či vědem a rádkyň. Trochu předbímám, když mluvím v minulém čase. Dnešek je trochu, trošičku lepší a já jsem jedním takovým malým dokladem. Založila jsem první reformní židovskou komunitu v českých zemích po pádu komunismu. Založila jsem první židovskou incommingovou cestovní kancelář v Evropě všech dob. V Prezidiu FŽO, kde je nás osm, jsem jediná žena. Ano, jsem jednou z těch maličkových žen, které svoji troškou přispívají velké židovské civilizaci. Nedivte se proto, že ráda píši články nejen o slavných a úctyhodných mužích, ale i o úctyhodných ženách.*“³⁷⁵

5.1.4 Past asimilace

Pan Kohn se dá pokřtít a pak chodí ostentativně s velkým křížem kolem krku. Jednou tak přijde do sauny, a jak tam stojí nahatý, řekne mu pan Finkelstein: „Kouknou, Kohn, buď sundaj ten kříž nebo natáhnou plavky. Ale takhle vypadaj strašně blbě.

Výklad rabína Sidona v promluvě k věřícím otištěné v Obecních novinách, kromě tématu emancipace a asimilace představuje i celkovou koncepci židovských dějin a zachování židovské identity: „*Že si židovský národ přes ponížení a pronásledování zachoval po staletí svou identitu, pokládali nežidovští myslitelé za důkaz Boží existence.*“³⁷⁶ Sidon se snaží najít odpověď na to, proč – jakkoliv Židé žili po staletí obklopeni křesťanskou případně muslimskou většinou – až do

³⁷³ WEBEROVÁ, Kateřina, *Fanny Neuda – Hodiny zbožnosti*, In: Maskil 2009:12, str. 20

³⁷⁴ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Rachel Morpurgo*, In: Maskil 2006:6, str. 20

³⁷⁵ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Esperanza Malchi*, In: Maskil 2006:7-8, str. 28

³⁷⁶ SIDON, Karol, *Past asimilace I.*, In: Obecní noviny, 2007:11, str. 4

devatenáctého století u nich nedocházelo k hromadným konverzím. „*Za nejpodstatnější z důvodů, proč se Izrael masově nevydal touto cestou, považují skutečnost, že po celý středověk a valnou část novověku pokládali Židé svůj těžký úděl za integrální součást Božího plánu, a tím i vlastních dějin spásy. Strádání a utrpení exilového života byla dlouhá staletí každému Židu srozumitelná, ať už je chápal jako vynucenou oběť za hřích, za nutný vklad k uspišení příchodu Mesiáše, anebo za daň, již židovský jedinec v tomto světě platí za život ve světě budoucím. Židé proto přijímali svou roli s nářkem, ale bez reptání.*“³⁷⁷ Zásahem, který toto vnímání změnil, bylo podle rabína Sidona akceptování reforem Josefa II. „*Všimá si hlavního cíle, jež roku 1782 sledoval císař Josef II. Tolerančním patentem: Aniž by Židům přiznával občanská práva, požadoval jejich výchovu a užitečnost (Nutzbarmachung). Přinesl úlevy, odstranil židovskou daň a židovské označení, Židům bylo povoleno podnikání v zemědělství, řemeslech a tovární výrobě, jejich dětem návštěva veřejných škol, ale situace rakouských Židů zůstala přesto tísnivá.*“³⁷⁸

K dalšímu posunu židovské situace došlo podle rabína Sidona až v souvislosti s plným zrovnoprávněním v roce 1867. I on si všímá skutečnosti, že ve všech oblastech, ať již to bylo podnikání, obchod, vzdělání na univerzitách či kultura, dosáhli Židé neuvěřitelných výsledků. „*Tak dlouho prokleti k tomu stát stranou, nepropasou teď Židé ani okamžik využít nových otevírajících se možností, vědychtivě, učenlivě, pilně a cílevědomě, vycvičení bídou, nekonečným bojem, který musili vést o holou existenci od nepaměti. Skutkem se stávají výkony a schopnosti, které hojně a mnohostranně svědčí o neobyčejném nadání, a to ve všech oblastech: od politiky k humanitním vědám, od finančnictví po hospodářský a průmyslový rozvoj, od hudby až po přírodní vědy a techniku*“³⁷⁹. „*Vysvětlením tohoto „neočekávaného výbuchu tvořivých sil*“³⁸⁰“ podle Sidona nejsou důvodem úspěchu nějaké vrozené dispozice židovského národa, ale stovky let trvajícím způsobem myšlení a zkušenosti: „*Národ, jenž odstranil analfabetismus dvě tisíciletí předtím, než s tím bylo vážně započato v Evropě, a od starověku budoval židovského člověka jako racionálního vládce nad emocemi, dokázal tyto přednosti zužít i za mnohem těžších podmínek, tím spíše ve chvíli, kdy k tomu ze zákona dostal příležitost.*“³⁸¹

Tento velký úspěch Židů ve všech oblastech lidské činnosti však podle Sidona „*vzbudil po prvním zaraženém překvapení historicky nový jev, antisemitismus.*“³⁸² Nežidovská většina se cítila tímto velkým úspěchem ohrožena a pamflety jako „*Protokoly sionských mudrců*“ vytvářejí obraz Židů jako mocného a nepřátelského etnika. „*Místo aby většina pochopila úspěchy Židů jako doklad hodnot, jež židovský národ v minulosti vytvořil a z nichž ještě čerpá i v době, kdy se odcizuje svým*

³⁷⁷ SIDON, Karol, *Past asimilace I.*, In: *Obecní noviny*, 2007:11, str. 4

³⁷⁸ tamtéž

³⁷⁹ tamtéž

³⁸⁰ tamtéž

³⁸¹ tamtéž

³⁸² tamtéž

duchovním kořenům, jako výzvu k následování, vzali si „zachránci ohrožené árijské civilizace“ smyšlený obraz židovského manipulátora lidskými dějinami s několika vnějšími korekturami za příklad pro výmysl „panské rasy“. ³⁸³

V Sidonově pojetí se emancipování Židé vzdávají své identity „v dříve nemyslitelné míře“. ³⁸⁴ Vnucování náboženské a kulturní asimilace se pro židovský národ stalo „pastí, již mu spolu s židovskými osvícenci paradoxně nastražili nejušlechtilejší duchové moderních evropských dějin“. ³⁸⁵ I ten nejupřímněji zamýšlený humanismus, se totiž podle Sidon po čase stane pouze ideologickou zástěrkou, jak docílit asimilace té či oné menšiny. „Poskytování občanské rovnoprávnosti menšinám je provázeno podvědomým imperativem „bud' jako já!“, a když není splněn, což při vši snaze menšin o přizpůsobení ani není možné, připadá si zklamaná většina podvedena a uchyluje se k opačnému extrému: „Nebud' vůbec!“. Mstivé afekty vzbuzuje navíc přirozená neschopnost menšiny předstávám většiny dostát, protože její snaha je splnit působí neupřímně.“ ³⁸⁶

Právě proto, že se domnívá, že Židé i přes veškerou snahu nemohli požadavkům většiny dostát, tedy podle Sidona snaha o asimilaci, která přinesla velké úspěchy Židům ve všech oblastech, stala se zdrojem antisemitismu, který vedl až k událostem holocaustu: „Co se nezdařilo vnucováním, umožňuje paralelně s antisemitismem pokračující asimilace, a to přes děsivou zkušenost šoa, kdy byli Židé „zžitkováni“ až do svých zlatých zubů, vlasů a brýlí.“ To, že jsou události šoa přímým důsledkem josefinských snah o asimilaci židovského obyvatelstva, je zdůrazněno mimo jiné i opětovným použitím slova „zžitkování“.

Příběh židovských dějin podle rabína Sidona je určen motivem pronásledování. Schopnost adaptace získaná zkušeností staletého pronásledování je tím, co umožnilo Židům snadno se přizpůsobit nové situaci, která nastala díky jejich občanskému zrovnoprávnění. Teprve obavy z židovské konkurence se podle Sidona stávají příčinou antisemitismu, který ve svém důsledku vede až k holocaustu. Nabízí se otázka, čím tedy bylo ono staleté pronásledování, pokud ne antisemitismem.

Tato promluva rabína Sidona je kritikou změn, které židovská asimilace přinesla. Není v ní sice přítomna explicitní polemika s progresivními větvemi judaismu, i když mezi těmi, kdo židovský národ do „pasti asimilace“ přivedli jsou zmíněni židovští osvícenci, tolik adorovaní na stránkách časopisu Maskil vydávaného reformní komunitou Bejt Simcha . Řešením podle Sidona je neustálé zachovávání všech náboženských tradic, včetně odlišnosti, která je s nimi spojena: „Po tisíce let trvala naše tradice na tom, že skutečným vkladem Izraele do vývoje lidstva je plnění

³⁸³ SIDON, Karol, *Past asimilace I.*, In: *Obecní noviny*, 2007:11, str. 4

³⁸⁴ tamtéž

³⁸⁵ tamtéž

³⁸⁶ tamtéž

*Božích příkazů a uchování zvláštností, které z toho vyplývají, protože to Bůh v zájmu zušlechtnění lidstva vyžaduje. Přijmout a konat tuto službu je však i v našem vlastním zájmu. Málokdo pochybuje o tom, že naše současná existence jako národa je dilem věrnosti smlouvě v minulosti.*³⁸⁷

5.1.5 Stylistické prostředky a analýza obrazných pojmenování v polemice haskaly s chasidismem

*Starý Nathan vypravoval svému příteli Baruchovi
o místním rabínovi samé neobyčejné věci.
"Ať mi to věříš nebo ne," pravil, "náš rabín zavře se
ve svém pokoji, nejí a nepije a celý týden rozmlouvá s Bohem."
"Kdo ti to řekl, Nathane?" "Sám rabín mi to vypravoval."
"Možná, že ten rabín lže?"
"Lže? Copak by se Pán Bůh bavil s lhářem?"*

Výklad celé série mapující počátky chasidismu a židovského osvícenství buduje Wittmannová na základě kontrastu mezi těmito dvěma hnutími. Tento kontrast důrazně podtrhují i použité stylistické prostředky.

Pro narativ židovského osvícenství je použitý uměřený, věcný sloh, proložený daty, fakty, odkazy na literaturu, který evokuje styl odborného biografického článku. „*Rabi Abraham Geiger byl rabínem a vědcem, jedním z význačných osobností Wissenschaft des Judentums. Mimo tradičního židovského vzdělání vystudoval též řečtinu a orientální jazyky. V roce 1832 se Abraham Geiger stal rabínem ve Wiesbadenu, kde představil reformovanou bohoslužbu. Tam také založil časopis pro vědeckou židovskou teologii Wissenschaftliche Zeitschrift für jüdische Theologie, do něhož přispívala většina židovských učenců.*“³⁸⁸ Pro tento úryvek i pro většinu dalších je typické zdůrazňování především sekulárního vzdělání, zapojení do společnosti a vlastní vědecká činnost. Rovněž stylistická analýza tedy odhaluje sebeprezentaci reformních Židů, tedy dědiců židovského osvícenství jako nositelů pokroku, vzdělanosti, kultivovanosti a humanity.

Vyprávění o chasidismu je strukturováno zcela odlišným způsobem. Zejména v biografických jeho vůdčích osobnostech nalezneme zde jen minimum faktografických údajů a jsou tvořeny především epizodami z jejich života, které často mají charakter legend včetně použití zázraků, kouzel a jiných motivů nadpřirozena. Například v příběhu Moše Schreiberova alias Chatama Sofera nalezneme hned několik epizod, které v sobě nadpřirozeno zahrnují. „*Vládní výnos prikazoval odevzdat stříbro státu. Adler měl stříbrné nástavce na Tóru pro religiózní potřeby. Dle jedné pověsti se náhle Moše uprostřed místnosti s Tórou v náručí stal neviditelným.*“ „*Po všech možných incidentech v Boskovicích roku 1786 Adler s Mošem odjeli. Další pověst mluví o tom, že jejich kočí*

³⁸⁷ SIDON, Karol, *Past asimilace II.*, In: *Obecní noviny*, 2007:12, str. 4

³⁸⁸ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Reforma*, In: *Maskil*, 2005: 4 – 5, str. 16

usnul a probudil se asi za dvě hodiny ve Vídni. Během spánku totiž díky Adlerovu umění kabaly kočár s koňmi letěl.³⁸⁹ Podstatnou součástí biografí slavných rabínů jsou tedy zkazky a pověsti z jejich života, ve kterých jsou používány pro pohádky a pověsti typické formulace a obrazná pojmenování, jak je patrné například z počátku vyprávění o již výše zmíněném Moše Schreiberovi: „Jak už to u slavných rabínských osobností bývá, rodí se buď o šabatou nebo ještě lépe na Pesach a k narození je vždy vázána nějaká významná událost – prorocství, hrozba pogromu, či vyhnání atd. Inu Moše se narodil v pátek odpoledne a vrchní frankfurtský rabín mu prorokoval slávu.³⁹⁰“ Strategie prezentovat chasidismus pomocí těchto zkazek jako něco primitivního, plného pověr a zaostalého je skutečně nepřehlédnutelná. Pokud by si čtenář neudělal názor sám, nabízí mu Wittmanová i odpovídající interpretaci, jak je patrné z popisu setkání dvou chasidských osobností Baal Šem Tova (který se v narativěch Wittmannové vyskytuje pod zkratkou BEŠT) a rabiho Dova z Meziříčí: „Když se konečně ti dva setkali, rabi Dov Beštem vůbec uchvácen nebyl. Považoval jeho povídání za roztomilé, leč bezduché. Chtěl tedy po nějakém čase odejít. V noci, nerušeně, v klidu a bez přemlouvání. O půlnoci k němu přišel Bešt a začal jej provokovat otázkami z Ejc chajim. Odpovědi rabiho Dova se Beštovi nelíbily. Rabi Dov jej tedy vyzval, aby Bešt vysvětlil text sám. Bešt řekl: „Vstaň a stůj.“ Při výkladu rabi Dov viděl, jak se celý dům rozsvítil a Bešt byl obklopen ohněm a všemi těmi anděly, o nichž mluvil. Rabi Dov zůstal. Je zajímavé, že všechny ty ohně obklopovaly Bešta vždy o půlnoci a hrozivé zvuky se šířily, když Bešt začínal něco číst. Inu, na českých venkovských hrázích viděli lidé sedět vodníky a o půlnoci rusalky, jak tančí na paloučcích. Semo tamo ronila socha Marie pravé slzy a kdejaký obrázek Ježíše prýštil krví.³⁹¹“

Tuto dichotomii mezi chasidismem a židovským osvícenstvím podtrhují i použité přívlastky. Moše Mendelssohn píše svou poezii „překrásnou a kultivovanou němčinou³⁹²“ a svůj překlad Tóry do němčiny (při kterém ale použil hebrejské písmo, čímž vyvolal odpor tradicionalistů, kteří se obávali, že Židé, kteří nedokázali číst latinku, budou tento překlad používat jako učebnici němčiny), opatřuje „svými moderními komentáři.“³⁹³ Naproti tomu nejznámějším dílem chasidského rabiho Nachmana z Brestslavy jsou „pohádky a vyprávěnky z posledního období jeho života.“³⁹⁴ Chod

³⁸⁹ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Rabín Moše Sofer zvaný Chatam Sofer 2. část*, In: Maskil, 2005: 11, str. 16

³⁹⁰ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Rabín Moše Sofer zvaný Chatam Sofer 1. část*, In: Maskil, 2005: 10, str. 16

³⁹¹ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Rabi Dov Ber z Volyňského Meziříčí – zvaný Velký Magid*, In: Maskil, 2005: 1 – 2, str. 16

³⁹² WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Moše Mendelsson – duchovní otec haskaly*, In: Maskil, 2005:1, str. 16

³⁹³ tamtéž

³⁹⁴ WITTMANNOVÁ, *Nachman z Brestslavy*, In: Maskil, 2005:6-7, str. 16

reformované bohoslužby je „jasný, nezmatečný, nehlučný, estetický a čistý“³⁹⁵ zatímco chasidé se uchylují k „primitivním lidovým praktikám.“³⁹⁶

I když je samozřejmé, že mezi reformními a chasidskými komunitami existují závažné rozdíly ve věrouce i náboženské praxi, je tato polemika s chasidismem rovněž jedním z projevů krize, kterou pražské komunity zažívaly během let 2004 a 2005. Sylvie Wittmanová ostře vystupovala proti působení chabadnického rabína Barashe v čele pražské obce, poukazovala na to, že chasidismus neodpovídá způsobu, jakým byl judaismus v Praze praktikován a i ve veřejných vystoupeních označovala Chabad za sektu. V jejích výkladech se pravidelně objevují narážky na Chabad či situaci v pražské kehile. Při zmínce o jednom z předků chasidského rabína jen tak mimoděk zmíní: „*Tchán byl potomkem Jom Tov Lipman Hellera, kterého jeho pražští souvěrci nechali uvrhnout do želez. Jojo, ty pražské tradice...*“³⁹⁷ Při stesku nad tím, že se budapešťská reformní kongregace vedená rabínkou nemůže stát členem tamější obdoby federace židovských obcí, zase podotýká: „*Ajvajvaj, blbost stále světem vládne. Že ale netušíte, kdo se těší podpoře místních "moudrých"? No přeci Chabad!*“³⁹⁸

³⁹⁵ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Reforma*, In: Maskil, 2005: 4 – 5, str. 16

³⁹⁶ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Chasidismus, haskala, reforma – úvod*, In: Maskil, 2004: 11 – 12, str. 16

³⁹⁷ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Rabi Šlomo Jehuda Leib Rapoport (Salamon Rappaport) zvaný Š-i-r*, In: Maskil, 2004: 11 – 12, str. 16

³⁹⁸ WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Neologové čili kongresionalisté* In: Maskil, 2005: 7 – 8 str. 16

6 Analýza rozhovorů s představiteli židovských komunit

V původním projektu diplomová práce jsem předpokládala, že dva hlavní a navzájem rovnocenné prameny mé diplomové práce budou časopisy vydávané jednotlivými židovskými komunitami a rozhovory s představiteli jednotlivých komunit. Předpokládala jsem také, že v rozhovorech získám určitou představu o narativu židovských dějin v jednotlivých komunitách, kterou mi pak měly potvrdit články v časopisech, jež tyto komunity vydávají. Jak z předchozích kapitol vyplývá, tento můj předpoklad se nepotvrdil – i když v rozhovorech s představiteli byly přítomné odlišné narativy a odlišené vnímání událostí, jež určovaly dějiny Židů v Čechách, v časopisech se až na téma haskaly vyskytovala shoda, jak ve výběru, tak ve způsobu interpretace historických událostí. Přestože vím, že vzorek informátorů není dostatečně široký, rozhodla jsem se rozhovory do diplomové práce zařadit a to především ze dvou důvodů. Za prvé obsahují stejně jako publikované příběhy zaniklých židovských komunit celkový narativ, typický pro danou komunitu, navíc formulovaný přede mnou jako insiderem. Za druhé, informátoři často zmiňovali témata, která se v časopisech nevyskytovala.

6.1 Klíčové historické události přítomné v rozhovorech s představiteli židovských komunit

Poměrně velký prostor věnují představitelé židovských komunit postavení Židů v raném středověku. Podle nich měli Židé až do lateránského koncilu (v některých narativech do první křížové výpravy) velmi specifické postavení, které se vyznačovalo velkou mírou osobní svobody a nezávislosti. „*První Židé, kteří žijí na našem území, jsou svobodní hosté, kteří zajišťují obchod s luxusním zbožím*“.³⁹⁹ Později však dochází především na základě dokumentu Statuta Judeorum Přemysla Otakara II. vydaného v roce 1215 k převzetí Židů pod královu jurisdikci. „*Pokud půjdu ještě hlouběji tak mně napadá Přemysl Otakar II., který umožnil, aby Židé byli chráněni přímo králem a nebyli závislí na ostatních, což mělo i druhou negativní stránku, že museli královi platit a král je vybíral*“.⁴⁰⁰ Židé jsou nuceni platit králi daně, ale zároveň je jim tím poskytována určitá ochrana. Od té doby „*jsou si tady Židi relativně jistý a kdy není zas tak úplná legrace je vypovědět*“.⁴⁰¹ Když na lateránském koncilu usiloval papež o převzetí Židů pod svou jurisdikci, setkala se tato snaha podle Sylvie Wittmannové se vzdorem krále Přemysla Otakara II. „*Otík na to odpoví „Iudentum subjectum cameralis“, což znamená svázání s královskou komorou nebo poddaní královské komoře. Takže mu vlastně řekne: „Milej papeži, jdi se vycpat, tyhle lidi budou platit daně*

³⁹⁹ Rozhovor s Pavlem Kučou z 30.1.2013

⁴⁰⁰ Rozhovor s rabinem Tomášem Kučerou, 29.11. 2012

⁴⁰¹ Rozhovor se Sylvíí Wittmannovou, 21.5. 2013

mně a ty se starej o sebe.“ A je to období, kdy Židi tímhle koncilem dostávají docela na frak a ten Otík se zachová pragmaticky. Já si myslím, že kdekoliv je nějaký solidní pragmatismus, tím nemyslím nějaký vyčůraný pragmatismus, ale solidní pragmatismus, tak tam je to v pořádku.“⁴⁰²

Velmi odměřený postoj představitelů komunit zaujímají k postavě české národní ikony – císaře Karla IV. Když rabín Kučera jmenuje významné panovníky, zmíní se o Karlu IV. slovy: *„Nevím, jestli mám zmiňovat Karla IV., protože jak je známo, ten měl i jisté antisemitské názory, takže ten se hodí spíš pro Prahu než pro židovskou historii.“⁴⁰³* Sylvie Wittmannová vytýká „Otci vlasti“ především jistou laxnost, se kterou přistoupil k vyšetření a potrestání viníků pogromů v Norimberku a Chebu. *„A pak ten jeho syn, který je tady strašně pozitivní, ale v Chebu nebo Norimberku byl negativní. A na stejném klíči „iudentum subjectum cameralis“, takže on když se Karel IV. zadlužil v Norimberku, tak co udělali v norimberští, když jim neplatil – šli se zahojit na jeho majetku. A Židi byli jeho majetek.“⁴⁰⁴*

Dalších středověkou událostí, která se objevuje v narativech představitelů komunit je pogrom, ke kterému došlo o Pesachu roku 1389 a který ve své básni popsal Avigdor Kara. Pro rabína Sidona je tato událost tak klíčovou, že jí dokonce zmíní na prvním místě, když je na začátku rozhovoru dotázán na významné události z české židovské historie. *„Pokládám za jednu z nejdůležitějších pro dějiny Židů v českých zemích ten velký pogrom na konci 14. století, protože tím byla přerušena židovská historie, která měla pravděpodobně úplně jiný charakter předtím a potom“.⁴⁰⁵* Tato tragická událost podle Sidona výrazným způsobem změnila charakter tehdejšího židovstva. *„Protože se zdá, že Židé až do té doby mluvili hodně česky, byli českojazyční a čeština byla židovský dorozumívací jazyk. A tedy kromě toho, že při tom pogromu zahynulo na tři tisíce Židů a další se různě vystěhovali., tak byla zničena celá literatura“.⁴⁰⁶*

K dalšímu historickému mezníku – rudolfinské epoše a postavě rabbiho Löwa zaujímají představitelé komunit protichůdné postoje. Mezi historickými událostmi podle rabína Sidona *„ční pražský Maharal, rabbi Löw a celá rudolfinská epocha“⁴⁰⁷*, ale zároveň se vymezuje proti vnímání rabbiho Löwa pouze jako tvůrce legendárního Golema a zdůrazňuje naopak jeho učenectví a velkou zásluhu o rozvoj židovské mystiky a filosofie. *„Lidem většinou uniká, že kromě toho, že měl stvořit golema a je součástí českých a židovských pověstí, tak on byl skutečně vynikající člověk, který po sobě nechal obrovské dílo. Vyniká nejen mezi těmi učenci, rabíny, kteří působili v Praze, ale vyniká i v celoevropském a celosvětovém měřítku.“* S prakticky totožným vnímáním Maharala se setkáme o reformního rabína Tomáše Kučery: *„Maharal z Prahy je v dnešní době citovaný chasidy a kterého*

⁴⁰² Rozhovor se Sylvii Wittmannovou, 21.5. 2013

⁴⁰³ Rozhovor s rabínem Tomášem Kučerou, 29.11. 2012

⁴⁰⁴ Rozhovor se Sylvii Wittmannovou, 21.5. 2013

⁴⁰⁵ Rozhovor s rabínem Karolem Sidonem, 17.4. 2013

⁴⁰⁶ tamtéž

⁴⁰⁷ tamtéž

mám v podstatě rád. Když si člověk představí „Gur Arje“ Lviče nebo mládě lva, což je název jeho komentářů Tóry. I když víme, že golema neudělal, tak je významné jeho přivádění a kategorizace středověké mystické filosofie a kabaly.⁴⁰⁸“ Sylvie Wittmannová se k postavě Maharala staví o poznání skeptičtěji: „Já vím, že každý bude odpovídat rabbiho Löwa, ale pro mě je Maharal příliš komplikovaný. Já mohu být z některých jeho textů nadšená, ale jiným textům skutečně nerozumím. Navíc je pro mě opředeny příliš mnoha pohádkama, pověstma, takže je těžko rozeznatelné, kde je ta skutečná historická postava a kde je nějaká ta lidová fantazie.“⁴⁰⁹ Rabbu Löw „opředeny příliš mnoha pohádkami“ nezapadá do reformního narativu, který klade důraz na racionalitu, pokrok a modernizaci. Místo toho staví do popředí další významné osobnosti rudolfínské doby. První osobností, kterou v rozhovoru zmíní je Mordechaj Maisel: „Na jednu stranu je to ohromný obchodník, na druhou stranu je to ohromný politik, na třetí stranu je to člověk věřící, ale žijící takovým způsobem, že ho ta víra neomezuje, naopak mu dodává, on dodává té víře. Je to člověk vzdělaný a je to člověk, který dokázal svoje peníze proměňovat v dobro těch ostatních a ne na nich nějak sedět nebo dělat nějaké nesmysly. Takže pro mě je ten Maisel jakoby ideál Žida, kde se snoubí práce s intelektem, duchovno s duševnem...“ Tento důraz na schopného židovského obchodníka, ač laika zbožného muže a v pojetí Wittmannové stává jistým protikladem pojetí židovské historie, které se při svém výkladu soustředí pouze na významné rabínské osobnosti. Do kontrastu s Maharalem staví i jeho žáka Davida Ganse, který byl sice rabínem ale zároveň i astronomem a historikem a vedle náboženského poslání v sobě spojuje i postavu vědce, což je podle Wittmannové v určitém smyslu revoluční eprvek a v jistém smyslu i sekulárnější vnímání této historické postavy: „Protože v té aškenázské tradici to nešlo, být vědec. Protože co dělá věda? Věda interpretuje Boha nenábožensky a věda se plete Bohu do řemesla. Takže Maharal s tím měl strašně problémy, ale David Gans ne, protože je mladší.“⁴¹⁰ Zájem o vědu, kulturu, umění se zase podle rabína Kučery stává důvodem, proč císař Rudolf II. zaujímal vůči židovské komunitě tolerantní postoj: „Další osobnost, která mně napadá je Rudolf II. existují sice legendy, ale nevíme, jestli se setkal s Maharalem nebo ne. Ale byl to někdo, kdo podporoval umění a kdo podporoval, třeba i nepřímou zájem o kabalou a mystiku. Ten kdo má zájem o kulturu a umění, tak to ukazuje na jistou „open-mindedness“ otevřenost vůči jiným směrům.“⁴¹¹

Při vnímání haskaly ani v rozhovorech neopouštějí představitelé komunit schémata, představená v předchozí kapitole. Josefínské reformy sice podle Wittmannové emancipaci a asimilaci Židů usnadnily, ale podstatnější byla vlastní snaha a aktivita židovského obyvatelstva. „Já si myslím, že některé věci začínají už před josefínskými reformami a že je to vlastně normální vývoj,

⁴⁰⁸ Rozhovor s rabínem Tomášem Kučerou, 29.11. 2012

⁴⁰⁹ Rozhovor se Sylvii Wittmannovou, 21.5. 2013

⁴¹⁰ tamtéž

⁴¹¹ Rozhovor s rabínem Tomášem Kučerou, 29.11. 2012

že se lidé modernizují, že ta oddělenost, která byla, přestává ty lidi bavit, že na konci 18. století se člověk stává deistou a všechny ty směry začínají být trochu irelevantní a samozřejmě těmi josefinskými reformami, kdy má Žid přístup ke všeobecnému vzdělávání a kdy má, tedy Žid, který je familiant, přístup ke vzdělání a jakékoliv profesi..⁴¹² Ani rabín Sidon neopouští své pojetí haskaly jako „pasti asimilace“: „Je to období, kdy v zásadě byla Židům nabídnuta tolerance, dokonce i posléze občanská rovnoprávnost, s určitou představou o tom, že ztratí to své židovství. Takže to byla jakýsi „kšeft“ mezi Rakouskem-Uherskem a jeho představiteli a židovskou menšinou, která byla nucena, v podstatě po dobrém vzdát se své židovské identity. A to se dařilo a před válkou české židovstvo v podstatě ztratilo pojem o tom, že je židovské. Většinou ti Židé, kteří tu žili, se cítili být Čechy a připomenulo jim to až šoa, že ti ostatní na to nezapomněli.“ Uplatňování principů emancipace a spolupráci s josefinským státním aparátem Wittmannová připisuje i rabínu Landauovi, který je jinak vnímám jako zástupce ortodoxie: „On ten člověk byl nesmírně moderní. Zařídil to velice nábožensky – takže s Josefem podepsal takový kontrakt, který určoval, kdy ti židovství vojáci slouží a kdy neslouží. Každému židovskému vojákovvi dal talit a modlitební knížku a čtyři guldeny. Jako talit a modlitební knížka to je ta věc religiózní, ale ty čtyři guldeny jsou nesmírně zajímavý. Proč zrovna čtyři guldeny? Protože čtyři guldeny byl základní poplatek pro vojenské vzdělání. Takže v době Landaua, nebyl židovský voják obyčejným vojákem, ale měl peníze na to, aby byl alespoň tím leutnantem, což je tedy docela chytrý.“⁴¹³

Přelomovou událostí, která vedla k příklonu Židů k sionismu a byla vlastně posunem ve vnímání asimilační snah, je podle narátorů Hilsneriáda. „Je to velký mezník mezi asimilací a sionismem. Před Hilsnerovou aférou, ti Židé jsou, jak... já je přirovnám k českým Vietnamcům nebo americkým Asiatům. Obchůdek, otevřeno od rána do večera, makám, makám, snažím se být: „Ano, pane šéf. Ano, pane šéf.“ A co se děje. Židé staví reformní synagogy. Neříká se jim synagoga, ale templ. Zavrhuje se myšlenka návratu do Erec Jisrael, zavrhuje se myšlenka mesiáše, který udělá alija Židů do Erec Jisrael. Říká se: „My nevěříme na obnovu templu někde v palestinské poušti. My jsme dobrými Němci, dobrými Rakušáky, dobrými Čechy. My máme svůj templ tady. A staví se templ, ve kterým jsou varhany, jako v evangelickém kostele a na fasádu se dá desatero, po křesťanskou udělaný. Nejen že s římskými písmeny, ale i zleva doprava. Židovský desatero je zprava doleva. Asimilace, ti lidé říkají „Le šana haba in Berlin. Příští rok v Berlíně.“ Proč desatero po křesťanském způsobu? Protože je víra, že pokud nás nemají rádi, tak je to proto, že jsme jiní. Pokud chceme, aby nás přijali a akceptovali, tak musíme být podobní jako oni. A Hilsnerova aféra v českých dějinách toto láme. Protože Hilsnerova aféra v českých dějinách je to samé jako Dreyfusova aféra v evropských dějinách. Tam si ta mladá generace uvědomí: „ Ať se snažíme

⁴¹² Rozhovor se Sylvii Wittmannovou, 21.5. 2013

⁴¹³ tamtéž

*sebevíc, oni si vždy najdou nějakou záminku, proč nás nemají rádi. Náš problém je, že nemáme svůj stát. Všichni mají národ, všichni mají stát a jediná šance je, že uděláme to stejné“.*⁴¹⁴ Podle Kuči je tato událost momentem, kdy si Židé uvědomí svou odlišnost, uvědomí si, že se jim nikdy nepodaří dosáhnout úplné asimilace a část z nich se rozhodne věnovat snaze o vybudování židovského národního státu.

Významným rozdílem mezi narativem české židovské historie přítomným v židovských periodických a narativem, jež se vyskytuje v rozhovorech s představiteli komunit, je praktická absence tématu šoa. Zatímco v časopisech jsou události holocaustu ústředním a nejčastěji zastoupeným tématem, a rovněž základní reprezentační osou ve vztahu k jiným tématům, v rozhovorech o nich najdeme jen minimum zmínek. V rozhovoru s rabínem Sidonem zaznívá tradiční motiv nepochopitelnosti a nepopsatelnosti holocaustu: „Šoa, což je dodnes nezodpověditelné, nepochopitelné, je to rána, která je předávána z generace na generaci a ještě ta rána není zavřena.“⁴¹⁵ V pojetí rabína Kučery je šoa katastrofou, po které ale musí nutně následovat „snaha zachovat, co se dá.“⁴¹⁶ Pavel Kuča sice zdůrazňuje, že je nutné o událostech holocaustu mluvit a připomínat je, ale zároveň dodává, že „si nemyslím, že bych k tomu měl já co originálního dodat.“⁴¹⁷ Jistou odpovědí na tuto disproporci pro nás může být vnímání holocaustu, jak jej představuje současný předseda Federace židovských obcí Petr Papoušek, který vnímá události holocaustu jako podstatnou součást židovské sebe prezentace navenek, ale vlastní komunity by se podle něj měly soustředit na jiná témata: „Ale já nemám rád, když se o tom holocaustu moc mluví. Protože je důležité se dívat do budoucna. Samozřejmě, má se o tom mluvit, má se o tom vědět a je důležité, aby ten odkaz tady byl a spíš ten odkaz navenek, ale pro nás, pro vnitřní potřebu židovské komunity, je důležité se posunout dál.“⁴¹⁸

6.2 Klíčová témata přítomná v rozhovorech s představiteli židovských komunit

V rozhovorech s představiteli reformních komunit nalezneme důraz na modernitu, pokrokovost a úspěch, který je jedním z klíčových motivů celé této práce. „Tak pro mě čeští Židé takovým klišé, takový stereotypem, vlastně typem než stereotypem je vzdělaný člověk, který má trochu větší rozhled než ten průměrný člověk a proto je schopný přinést nový pohled a posunout věci dál. Umět se podívat jinak na věc a přinést vývoj. Zároveň ve chvíli, kdy stát, režim, doba, začne mít

⁴¹⁴ Rozhovor s Pavlem Kučou z 30.1.2013

⁴¹⁵ Rozhovor s rabínem Karolem Sidonem, 17.4. 2013

⁴¹⁶ Rozhovor s rabínem Tomášem Kučerou, 29.11. 2012

⁴¹⁷ Rozhovor s Pavlem Kučou z 30.1.2013

⁴¹⁸ Rozhovor s Petrem Papouškem, 13.6. 2013

*nějaký problém, tak je nejjednodušší ukázat na něho, že on za to může.*⁴¹⁹

Stejně nosným tématem se ukazuje židovská učenost a důraz na vzdělání. Rabín Sidon ji vnímá jako jeden z důvodů, proč Židé dosáhli tak významných úspěchů. *„Josef II. počítal s tím, že se Židi stanou součástí toho jeho mocnářství... Že přestanou být jiný a za to jim dá určité šance žít. To se potom změnilo tak, že se jim otevřely školy, že se jim otevřely možnosti podnikání na jiné úrovni než neustálé půjčování peněz nebo neustálého lezení po městech a nabízení přešitých šatů, ale nepočítalo se s tím, že tady mají co činit s národem, který je vzdělaný. A to v radikálně větší míře, i když to taky nechci přehánět, než ten český nebo německý nebo jakýkoliv jiný národ v tu dobu.*⁴²⁰ Téměř totožnou myšlenku formuluje i rabín Kučera: *„Vždycky se hledá nějaké vysvětlení pro to, zda a proč jsou Židé chytřejší, když dostali tolik Nobelových cen. A já pro to mám historické vysvětlení, protože Židé byli od šestnáctého do devatenáctého století v ghettu, museli pracovat na svém intelektu nad Talmudem, v talmudických diskurzích a protože měli možnost v devatenáctém století opustit ghetto, tak se dali na univerzity a studovali.*⁴²¹

Otevřenost, pokrokovost, liberálnost asimilovaných Židů, kteří si jsou vědomi vlastní odlišnosti a přijetí této odlišnosti především po událostech hilsneriády (v Čechách) či dreyfusiády (v Evropě) je jedním z důvodů, proč jsou Židé bojovníky za emancipaci nejen svou, ale i ostatních menšin a znevýhodněných skupin obyvatel: *„Na české, židovstvu a na židovstvu obecně si vážím jeho boje za práva menšin. V Americe mezi bojovníky za práva černochů a homosexuálů najdeme obrovské množství Židů.*⁴²²

Pavel Kuča modernost a pokrokovost Židů spojuje i s jejich angažovaností v levicových a komunistických hnutích, i když zároveň i zdůrazňuje motiv revolty: *„No a potom ta poslední generace před holocaustem, tak ti mají tatínek vážený pan profesor, dědeček velkopřumyslník, tak tihle jsou parchanti, samozřejmě umělci, básníci, bohémové. A to je ten Sonka a právě tito lidé inklinují k tomu levicovému hnutí.*⁴²³“ K dalšímu příklonu Židů ke komunismu podle Kuči dochází po druhé světové válce a událostech šoa. *„Přeživší holocaust, pokud si měli vybrat mezi rasismem, který je zabíjel, národními nacionalismy, které po nich chtěli totální asimilaci a komunismem, který jako jediný koukal na všechny jako rovnocenné a rovné.*⁴²⁴ Levicově orientovaný Žid, který se ve třicátých letech podílel na budování komunistické strany a v padesátých letech je svou vlastní stranou odsouzen a popraven, je podle Kuči jedním z typických reprezentantů Žida ve dvacátém století.

Vztahy mezi Židy a nežidovským obyvatelstvem jsou téměř ve všech rozhovorech

⁴¹⁹ Rozhovor s Pavlem Kučou z 30.1.2013

⁴²⁰ Rozhovor s rabínem Karolem Sidonem, 17.4. 2013

⁴²¹ Rozhovor s rabínem Tomášem Kučerou, 29.11. 2012

⁴²² Rozhovor s Pavlem Kučou z 30.1.2013

⁴²³ tamtéž

⁴²⁴ tamtéž

popisovány, jako by je určoval motiv konkurence. Tento pocit strachu a ohrožení je přítomný v narativech napříč celými dějinami Židů v Čechách. Podle rabína Sidona byli Židé uznávanou společenskou vrstvou, která v počátcích středověkého státu plnila pro panovníka významné úkoly jako správu financí, dokonce i ražbu mincí. Židé pomáhají založit obchod, etablovat hospodářství, ale jejich postavení se stává problematickým v momentě, kdy se z řád místních obyvatel vytvoří nová elita. „*Ta knížata nebo králové, kteří vlastně zakládali ty říše, nejdříve Židy potřebovali jako obchodníky, v tu dobu, ještě je nepronásledovali. Protože oni uměli jazyky, měli kontakty do ciziny, uměli číst a psát, měli pojetí o nějakém právu a například v Polsku to byli Židi, kteří tam razili vlastní mince. Ale jak se začalo hospodářství rozvíjet, když to pomohli rozběhnout, tak se i z těch vlastních lidí začala vytvářet ta střední vrstva, kterou do té doby představovali Židi. A najednou pro tu střední vrstvu byli nepříjemnou konkurencí.*“⁴²⁵ Střední vrstva – měšťanstvo stálo za vyhnáním Židů z královských měst i podle Pavla Kuči. „*Proč Ti měšťané? Pro ty bohaté je Žid konkurence. Právě oni iniciují to vyhnání z královských měst. To je velký předěl. Na Moravě je to výraznější než v Čechách, na Moravě je to za Ladislava Pohrobka. To není náhoda, že za Ladislava Pohrobka. Ladislav Pohrobek byl malý děcko, který o ničem nerozhodovalo, a města si ho uplatila, koupila, ovlivnila. Města iniciovala vyhnání Židů z královských měst, protože pro ty bohatý měšťany jsou Židé konkurence.*“⁴²⁶ Pochopitelně k největšímu nárůstu pocitu ohrožení expandujícím židovským obyvatelstvem došlo v dobách občanského zrovnoprávnění Židů. „*Projevilo se to tak, že se na všech úrovních na všech místech, které byly do té doby nežidovské, se najednou objevili Židi. A to vzbudilo takový děs v té většinové společnosti, například v kruzích hudebníků, kruzích spisovatelů, takže se každý cítil být tou konkurencí ohrožený.*“⁴²⁷

Asimilace se vedle přijetí sionismu projevila i na vzniku českožidovského hnutí. V narativech nacházíme poměrně výrazný motiv československého vlastenectví. Rabín Kučera spojuje české Židy i s počátky národního obrození: „*Pokud se řekne příběh českých Židů, tak mně napadne čeština. Divadlo. Já si sice nevzpomenu na nějakého židovského divadelního autora té doby, ale aby byli čeští Židé, musela být čeština a ti, kdo se zasadili o češtinu, byli divadelníci.*“⁴²⁸ Velké úctě se mezi Židy těšil T.G. Masaryk a to již od zmíněné hilsneriády. Tomáš Jelínek připisuje Židům i významný podíl na vzniku Československého státu. „*Příkladu podílení Židů na utváření Československa je celá řada. Od toho, že pomáhali finančně Masarykovi nebo že mu zajišťovali schůzky v Americe s americkým prezidentem.*“⁴²⁹ Fascinace postavou T.G. Masaryka i humanitní ideály prosazující rovnost všech lidí, byla podle Pavla Kuči něčím, co i váhající Židy přivedlo

⁴²⁵ Rozhovor s rabínem Karolem Sidonem, 17.4. 2013

⁴²⁶ Rozhovor s Pavlem Kučou z 30.1.2013

⁴²⁷ Rozhovor s rabínem Karolem Sidonem, 17.4. 2013

⁴²⁸ Rozhovor s rabínem Tomášem Kučerou, 29.11. 2012

⁴²⁹ Rozhovor s Tomášem Jelínkem, 3.6. 2013

k československému vlastenectví: „*Tak ty třicátá léta jsou zajímavá v tom, že Židé, kteří byli nejdřív trochu skeptičtí k českému nacionalismu, tak se v třicátých letech mnoho Židů stává loajálními Čechoslováky, protože vidí, že zkrátka okolo je nacismus, zatímco ta československá demokracie a masarykovské hodnoty jsou vlastně jediné ve střední Evropě, které je berou jako rovné lidi a které jsou ideály humanity.*“⁴³⁰

Poslední významným motivem, který je v rozhovorech přítomný, je odlišnost českých Židů v porovnání se Židy z východní Evropy. Toto vymezení se objevovalo v odpovědi na mnou položenou otázku, jakým způsobem by narátoři objasnili specifika historického vývoje české židovské komunity například americkým Židům, jejichž předkové ve velké většině pocházejí právě ze zemí východní Evropy. „*Tak ten Američan, jehož babička je většinou z nějakýho štetlu z Polska nebo na Ukrajině, je schopen přijít do Staronový synagogy a rozhazovat tam ručičkama, že je to určitě stejná synagoga, do které se chodila modlit ta jeho prababička. Tak já se ho nejdřív zeptám, odkud pocházela, a on řekne nějaký štetl bůhvikde a já řeknu: „Nene, to prababička tam nechodila do takové synagogy, protože tam jednak v třináctém století žádná taková synagoga nestála a ta která tam stála, měla místo podlahy udusanou hlínu.“*⁴³¹ Česká židovská komunita se podle většiny narativů vyznačovala velkou asimilací spojenou s hospodářským úspěchem, což v jistém smyslu znamenalo i odklon od tradičního náboženského judaismu. Toto vnímání je přítomné nejen v rozhovorech s reformními Židy, ale dokonce jej nalezneme i v rozhovoru s Petrem Papouškem, který se hlásí k moderní ortodoxii: „*Rozhodně bylo české židovstvo méně zbožné a víc asimilované. Protože čím je židovstvo chudší, čím víc bylo pod tlakem, tak tím víc inklinovalo k dodržování náboženství. A čím víc se to povolovalo, tím víc se to uvolňovalo, takže je u nás evidentní, že ten směr nebyl zas tak ortodoxní, ani tak zbožný jako na tom Východě.*“⁴³² Pavel Kuča představuje následující obraz „typického českého Žida“ a staví jej do kontrastu s Židy z Východu. „*Ten typický český Žid, profesor na univerzitě chodí oholený, nosí smoking, poslouchá vážnou hudbu. Chce být uznán tou většinou jako dobrý buržoust a stydí se za polského tradičního Žida.*“⁴³³

6.3 Příběh českého židovstva

Za jeden z největších přínosů provedených rozhovorů podkládám ten fakt, že v nich představitelé komunit sami formulovali zápletku příběhu českých Židů. Dominantními způsoby zápletkování byla tragédie a především romance.

Jak již bylo zmíněno výše, první, co rabín Sidon zmínil, když byl dotázán na významné

⁴³⁰ Rozhovor s Pavlem Kučou z 30.1.2013

⁴³¹ Rozhovor se Sylvii Wittmannovou, 21.5. 2013

⁴³² Rozhovor s Petrem Papouškem, 13.6. 2013

⁴³³ Rozhovor s Pavlem Kučou z 30.1.2013

události spojené s dějinami českých Židů, byl pogrom v roce 1389. Téma pogromu a pronásledování je nosnou osou celého Sidonova narativu. Na otázku, jak by objasnil současnou situaci Židů v Čechách, odpověděl: „Protože ti Židé, kteří přijíždějí z „normálního“ světa si neuvědomují, že přijíždějí v době fakticky po pogromu.“ Události, jež tuto situaci zapříčinily, jsou podle Sidona tři a jsou ve vzájemné souvislosti – na počátku stojí židovská emancipace a asimilace, jejíž bezprostředním důsledkem jsou události šoa a „dílo zkázy“ dokonává komunismus, který kromě fyzické likvidace Židů například během politických procesů v padesátých letech, vedl k potlačování lidských svobod včetně svobody náboženského vyznání a praktikování. Pronásledování je tedy nosným motivem celého Sidonova pojetí židovských dějin, jak ukazuje i úryvek z našeho interview:

„ZS: Už jste to sám v jenom momentě shrnul, že se dějiny českých Židů někomu mohou zdát jako dějiny pronásledování. Napadá Vás ještě nějaké jiné slovo, kterými byste mohl dějiny Židů v Čechách charakterizovat?

KS: (dvanáct vteřin ticha) *Upřímně řečeno, ne. (smích)*“

Tragický narativ a odvíjení židovských dějin především na základě aktů útlaku a pronásledování, je přítomné i v rozhovoru s Petrem Papouškem, který si ovšem uvědomuje specifičnost české situace například v porovnání s východní Evropou. „I když tady byly nějaké pogromy, i když byly různá omezení, že je stanovený počet rodin a smí se ženit jen nejstarší syn tak pořád to nebylo jak na Ukrajině nebo na ostatních územích, kde ta situace byla ještě mnohem horší než u nás.“⁴³⁴

Rovněž Tomáš Jelínek se odvolává na události pronásledování, ale svůj výklad českých židovských dějin již zápletkuje pomocí romance, která má zdůraznit vnitřní sílu, aktivitu a schopnosti českého židovského obyvatelstva: „Židovská komunita v Čechách byla sice ve složitějším postavení, ale nikdy nebyla v takovém postavení, že by se dala označit za outsiders. Židovská komunita se vždy nějakým způsobem dokázala postavit systému a i když měla různé boje, tak to vždy byla komunita, která se dokázala prosadit a našla si své cesty k tomu, aby se ubránila.“⁴³⁵

Pro Sylvii Wittmannovou se haskala – židovské osvícenství – stává nejen klíčovým motivem, ale vlastně metonymickým vyjádřením dějin nejen českého židovstva, ale celého lidstva. „Protože ono samozřejmě skrze celou historii je haskala, nejenom, že vzdělání a vzdělanost, ale pokrok je skrze celou historii až na nějaké tmářské výjimky, takže všechny skupiny lidí, celou historii procházeli nějakým pokrokem, jinak bychom mohli sedět v těch skalách a malovat po stěnách ty

⁴³⁴ Rozhovor s Petrem Papouškem, 13.6. 2013

⁴³⁵ Rozhovor s Tomášem Jelínkem, 3.6. 2013

*mamuty.*⁴³⁶

⁴³⁶ Rozhovor se Sylvii Wittmannovou, 21.5. 2013

7 Závěr

Cílem, této práce byla obsahová a narativní analýza časopisů vydávaných židovskými komunitami s přihlédnutím k polostrukturovaným rozhovorům vedenými s představiteli těchto komunit. Hlavní výzkumnou otázkou bylo, zda se to článků, které se zabývají historií Židů v Čechách nějakým způsobem promítají politiky identit daných komunit a zda nějakou roli hraje příslušnost dané komunity k reformnímu či ortodoxnímu hnutí.

Za hlavní poznatek této práce pokládám skutečnost, že i když analyzované časopisy patřily skupinám, jež se hlásí k naprosto odlišným směrům judaismu, tvoří velkou část jejich obsahu stejná a stejně pojímaná témata – šoa, zaniklé židovské komunity a osudy zapomenutých židovských umělců. Šoa se navíc stává i určujícím motivem narativů zaniklých komunit a židovských umělců, jelikož představuje tragický předěl, kvůli kterému byla přerušena kontinuita všech aspektů života českého židovstva.

Při popisu událostí šoa byly dominujícími motivy zdůraznění aktivity židovských obětí holocaustu a také snaha o zachování lidskosti. Poněkud neočekávaným, ale velice často objevovaným motivem bylo československé vlastenectví. V příběhu „zapomenutých“ židovských malířů se poprvé objevuje důraz na pokrok, toleranci a modernitu, například při zdůrazňování skutečnosti, že se Židé jako jedni z prvních stali zastánci moderního umění nebo že ignorovali tehdejší striktní rozdělení veřejného života na český a německý a například první výstavy umělecké skupiny Osma, se zúčastnili umělci, jež se hlásili jak k české, tak německé národnosti. Motivy modernity, jež se zahrnují i technologické inovace se objevovaly i v příbězích zaniklých židovských komunit, především v osudech významných průmyslníků a podnikatelů. Klíčovým tématem bylo i zapojení židovských obyvatel, do občanského života komunit, ve kterém brzy získali, díky důrazu na vzdělání a zapojení do akademického života, významné postavení.

Jediným významnějším tématem, kde se mezi reformním a ortodoxním hnutím objevovala polemika bylo židovské osvícenství – haskala a témata související s židovskou emancipací a asimilací. Ve výkladu rabína Sidona nalezneme poměrně striktní odsouzení židovské asimilace, která byla podle jeho názoru něčím, co bylo židovskému obyvatelstvu vnucena a je pokládána za jednu z příčin událostí šoa. Reformní narativ židovské emancipace, zastupovaný především polemikami Sylvie Wittmannové, však asimilaci vnímá jako následek přirozeného vývoje a vnitřní potřeby židovského obyvatelstva opustit všechna vnější a vnitřní omezení.

V rozhovorech s představiteli židovských komunit se objevily i události se starší židovské historie, například reflexe postavení Židů ve středověku a jejich zvláštního vztahu ke králi. Zatímco v časopisech bylo téma šoa nejčastěji zastoupené, v rozhovorech s představiteli se prakticky nevyskytovalo. Jistou odpovědí na tuto absenci bylo vyjádření Petra Papouška, který pokládá šoa za

důležitou událost, potřebnou k prezentaci židovské komunity navenek, ale pro vnitřní rozvoj židovských komunit pokládá za nutné najít nová inspirující témata.

Kromě obsahové analýzy pramenů byla důležitou metodologickou součástí analýza narativní, vycházející s teorií Haydena Whita. Práce byla zaměřena především na dva její aspekty – vytváření zápletky a použité stylistické prostředky a obrazná pojmenování. Jak analýza článků ukázala v případě událostí šoa, obecně popisovaných jako tragické, není dominantní zápletkou tragédie, ale romance, která souvisí se zdůrazňováním aktivity a hrdinství obětí holocaustu. V případě židovských umělců převládalo ale tragické zápletkování, jež se snažilo dodat význam a vysvětlit, proč tito kdysi významní umělci zmizeli z všeobecného, ale i odborného povědomí. Zápletka romance opět dominovala v narativu zaniklých židovských komunit – jednak v hrdinských příbězích významných židovských podnikatelů (romance úspěchu) a také jeden z dalších znaků romance – dobrý konec hrál významnou roli například při vyličení návratů svitků Tóry do míst, kde byly před válkou užívány či při popisu oprav a znovuoživení opuštěných synagog.

Při používání tropů – obrazných pojmenování, dominovala v narativu šoa použití technicistních metafor například Osvětmi jako „továrny na smrt“, při popisech znovuoživení jak v případě návratu Tóry či prvních poválečných bar a bat micva v synagogách spjatých se šoa byly pro změnu používány metafory vegetativní, kdy mladí Židé postupující rituál náboženské dospělosti a způsobilosti jsou označeni jako „nové sémě“. Motiv splynutí spojený s obrazem vody a vodních toků byl používán v souvislosti s asimilací a zapojení Židů do života komunit.

Zvolený literární styl mohl odrážet i postoje autora. U událostí šoa nalezneme širokou škálu použitých výrazových prostředků a expresivity. Výrazné použití odlišného literárního stylu nalezneme v polemice haskaly s chasidismem. V případě haskaly je používán věcný styl, bohatý na fakta a zdůrazňující vzdělanost, racionalitu, pokrokovost a modernitu, zatímco v případě chasidismu jsou používány expresivní výrazy a celý narativ je stylizován jako pohádka či legenda.

Do produkce literárních textů s historickou tematikou se promítly i vnitřní konflikty a politiky identit jednotlivých židovských komunit. V narativu šoa se například Židovské listy soustředily na osudy židovských vojáků a odbojářů, což byly podle jejich názoru témata, které oficiální časopisy pražské židovské obce a FŽO opomíjely. Židovské listy naopak opomíjely téma židovských umělců, jelikož články zveřejněné v časopisech Roš Chodeš, Maskil a Obecní noviny sloužily k propagaci výstav těchto umělců v Židovském muzeu, tedy instituci, jejíž fungování redakce Židovských listů dlouhodobě kritizovala. V člancích časopisu Maskil, které popisovaly návraty svitků Tóry do původních komunit, byla zase zdůrazněna kontinuita reformního hnutí, protože v několika případech byla osobou vedoucí bohoslužbu typická postava reformního judaismu – rabínka.

Přesto, že je ve velké části narativů zastoupen prvek tragédie, je dominantním motivem,

většiny narativů prvek romance. Ten je zastoupený motivy hrdinství, pokroku, úspěchu, modernity a až na výjimku v podobě odlišných názorů na židovskou emancipaci, nalezneme významné zastoupení romantizujících prvků ve všech časopisech, ať už se komunity, které je vydávají hlásí k ortodoxnímu či reformnímu hnutí.

8 Seznam použité literatury a pramenů

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA:

KNIHY:

- ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2001
- BARŠA, Pavel. *Paměť a genocida: úvahy o politice holocaustu*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2011, str. 26
- Češi a Němci - ztracené dějiny? = Tschechen und Deutsche - verlorene Geschichte?. 1. vyd. Praha: Pro nadaci Bernarda Bolzana vydalo nakl. Prago Media, 1995
- FEUEREIS, Eduard. *Baroko, rekatolizace a reformace v novějším českém dějepisectví : (narativistická interpretace)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2010,
- HALBWACHS, Maurice, NAMER, Gérard, ed. a JAISSON, Marie, ed. *Kolektivní paměť*. Vyd. 1. Praha Sociologické nakladatelství, 2009.
- HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007
- HENDL, Jan, *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, Praha, Portál, 2005
- IGGERS, Georg G. *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivity k postmoderní výzvě*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 28 – 35
- KOLEKTIV AUTORŮ, *Reformní judaismus*, Praha, Židovská liberální unie, 2006, dostupné na: <http://zlu.cz/pdf/Reformni%20judaismus.pdf>
- MACHAČOVÁ, Helena, ed. *První pražský seminář: dopady holocaustu na českou a slovenskou společnost ve druhé polovině 20. století: příspěvky účastníků semináře konaného 8. listopadu 2007 v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky*. 1. vyd. Praha: Varius Praha, 2008
- NORA, Pierre, *Mezi pamětí a historií – problematika míst*, In: Cahiers du Cefres, 2010:6, Dostupné na adrese http://www.cefres.cz/IMG/pdf/nora_1996_mezi_pameti_historii.pdf
- ŘEPA, Milan. *Poetika českého dějepisectví*. Vyd. 1. Brno: Host, 2006. str. 146
- STORCHOVÁ, Lucie a HORSKÝ, Jan. *Paralely, průsečíky, mimoběžky: teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*. Ústí nad Labem: Albis international, 2009
- WHITE, Hayden V. *Metahistorie: historická imaginace v Evropě devatenáctého století*. Vyd. 1. Brno: Host, 2011
- ZALMAN Z LJADY, Ha-rav Šneur, *Likutej amarim – Tanja*, Brno: L. Marek 2006, s. 30-33.
- Židé v Sudetech = Die Juden im Sudetenland.*, Praha : Česká křesťanská akademie, 2000

ČLÁNKY:

- BURDEN, Jane, *Kašrut a etika*, In: Maskil 2007:9, str. 11 – 13
- DOUSKOVÁ, Irena: *Dávat lidi dohromady, rozhovor s Mgr. Peterem Györim*, In: Maskil, 2004:5, str. 4
- JONES, D.J., *Na cestě k domorodé antropologii*. Biograf, 2006:8, Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=3904> [navštíveno 29. 4. 2013]
- KOUBEK, Jiří, *FIŠER*, Adam, *Není to jen náboženství*, In: Dingir, 2001:1, str. 4 – 5
- KOURA, Petr, *Kampaň kolem procesu se Slánským a spol. odkryla v české společnosti temné proudy*, Dostupné na adrese: http://zpravy.idnes.cz/kampan-kolem-procesu-se-slanskym-a-spol-odkryla-v-ceske-spolecnosti-temne-proudy-g1r-/kavarna.aspx?c=A121130_152833_kavarna_chu [navštíveno 3. 5. 2013]
- SIDEJOVÁ, Ludmila: *Židovský kalendář: Lubavič*, Obecní noviny 6/2004, str. 10
- SPĚVÁK, Michal, *Fiktivní rozhovor s konzervativním rabínem*, In: Maskil, 2010:5, str. 6
- SPĚVÁK, Michal, *Fiktivní rozhovor s liberálním rabínem*, In: Maskil, 2010:6, str. 4
- TUREČEK, Břetislav, *Židé v Praze se pobili o Staronovou synagogu*, In: Právo, 16.4. 2005, dostupné na <http://www.novinky.cz/domaci/54252-zide-v-praze-se-pobili-o-staronovou-synagogu.html> [navštíveno 7. 5. 2013]
- VÁCLAVÍK, David, *Veselí, chudí a zbožní*, In: Dingir, 2001:1, str. 12
- WITTMANOVÁ, Sylvie, *Povídání o pražské židovské obci*, In: Maskil 2004: 8-9, str. 4
- YEHUDAI, Moshe, *Mordechaj Kaplan a rekonstruktivní hnutí*, In: Maskil 2010:6, str. 6

WEBOVÉ STRÁNKY:

www.bejtsimcha.cz

www.bejt-praha.cz

http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/480784

<http://www.sueddeutsche.de/politik/juedischer-widerstand-gegen-die-nazis-flammen-in-der-asche-1.449538-2>

<http://www.forgottentransports.com/>

ANALYZOVANÉ PRAMENY:

ČASOPISY:

- AUERBACH, Norbert, *Z deníku amerického průzkumníka*, In: Židovské listy, 2006:9, str. 17
- BALAJKA, Petr, *Gratulujeme, Prof. Zuzaně Růžičkové udělen čestný doktorát*, In: Obecní noviny, 2011:12, str.
- BALAJKA, Petr, *Osudy lidí z Hagiboru – Jindřich Schermer*, In: Obecní noviny, 2012:3, str. 8 – 9
- BALAJKA, Petr, *Osudy: Anna Lorencová*, In: Obecní noviny, 2012:4, str. 8
- BALAJKA, Petr, *Osudy: Anna Lorencová*, In: Obecní noviny, 2012:4, str. 8
- BALAJKA, Petr, *Prostě jsem měla štěstí. Rozhovor s Michaelou Vidlákovou k jejímu jubileu*, In: Obecní noviny, 2012:2, str. 16
- BÁNYAI, František, *Z michelské synagogy do tábora smrti*, In: Obecní noviny, 2008:4, str. 10
- BORBÉLY Szilárd, *Auschwitz zítra*, In: Maskil, 2007:1, str. 4
- DANIČEK, Jiří, *Městečko Brtnice aneb Blázen, kdo nemá statek na Moravě*, In: Roš Chodeš, 2010:8 ,str. 14 – 15
- DANIČEK, Jiří, *Nezapomeň na nás*, In: Roš Chodeš, 2007:5, str. 8
- Děti, které musely zmizet*. In: Židovské listy, 2007:9, str. 20
- DRÁSKÁ, Jana, *Vůně sardinek*, In: Židovské listy, 2007:11, str. 16 – 17
- DRÁSKÁ, Jana, *Židé v boji a odboji 1939 - 1945*, In: Židovské listy, 2006:5, str. 5
- DURĐOVIČOVÁ, Martina, *Strýček Artur*, Maskil 2009:12, str. 10 – 14
- DUŠEK, Milan, *Pětašedesát tomu let*, In: Židovské listy, 2006:11, str. 20
- DVOŘÁKOVÁ, Věra, *Nebyl jsem pasivní*, In: Židovské listy 2007:1, str. 16
- FALTEISEK, Lubor, *Petr Ginz prožíval hrůzu a předvídal krásu*, In: Maskil, 2005: 4-5, str. 14 – 15
- FEDER, Richard, *Najít Václavice*, In: Roš Chodeš 2012:11, str. 8 – 9
- FISCHER, Jan, *Selekce*, In: Roš Chodeš, 2007:1, str. 14
- FISTEINOVÁ, Dana, *Birkenau Boys*, In: Židovské listy, 2006:9, str. 8
- FIŠER, Rudolf, *Židovské ghetto v Třebíči*, In: Židovské listy 2009:12, str. 23
- FRANĚK, Jiří, *Odboj*, In: Židovské listy 2006:4, str. 17
- FRANĚK, Jiří, *Ohlednutí za dnem památky obětí holocaustu*, In: Židovské listy, 2007:3, str. 10
- FRIED, Alexandr, *Život plný změn II.*, In: Obecní noviny 2012:6, str. 18
- FRIED, Alexandr, *Život plný změn*, In: Obecní noviny, 2012:5, str.12
- GAERTNER, Hanuš, *Friedrich Kral: Hladový pochod*, In: Židovské listy, 2006: 6 – 7, str. 18
- GRADOWSKÝ, Salmen, *Svědectví Salmena Gradovského o rodinném táboře Birkenau*, In: Židovské listy, 2007:3, str. 17

- HOFFBERG, Ronald, *Bar micva v Pinkasově synagoze*, Maskil, 2007:1, str. 5
- HYNDRÁKOVÁ, Anna, *Hagibor: kruh se uzavírá*, In: *Obecní noviny* 2006:7, str. 2
- CHMELÍKOVÁ MLISOVÁ, Jitka, *Tváře a osudy. Město Cheb slaví 950 let od založení*, In: *Roš Chodeš*, 2007:11, str. 12 – 13
- JELÍNEK, Tomáš, *Hoftief a holocaust, Kruh se uzavřel?*, In: *Deník Právo*, 4.8. 2006, citováno v *Obecní noviny* 2006:9
- JOUZA, Ladislav, *Židé v Kolíně. Počátky židovského osídlení města*, In: *Židovské listy*, 2010:12, str. 24 – 26
- KALINA, Milan, *Úspěšné bronzy Lindy Klarfeldové aneb ze Žižkova do Sydney*, In: *Maskil* 2006:12, str. 14
- KALINA, Milan, *Bar a bar micva v Terezíně. Úcta k obětem i naděje pro živé*, In: *Maskil*, 2007:2, str. 6 -7
- KALINA, Milan, *Bar a bar micva v Terezíně. Úcta k obětem i naděje pro živé*, In: *Maskil*, 2007:2, str. 6 -7
- KALINA, Milan, *Co dokázala kladenská Tóra*, In: *Maskil* 2008:2, str. 15
- KALINA, Milan, *Dobry šames z Libně*, In: *Maskil*, 2005:1, str. 4
- KALINA, Milan, *Dovolte, abych vám představil...*, In: *Obecní noviny*, 2007:11, str. 18
- KALINA, Milan, *Druhý život českých svitků Tóry*, In: *Maskil*, 2008:1, str. 14
- KALINA, Milan, *Hartmanice, unikátní obnova horské synagogy*, In: *Maskil* 2006:6, str. 17
- KALINA, Milan, *Hartmanická synagoga. Omluva za minulost, naděje do budoucnosti*. In: *Obecní noviny*, 2006:6, str. 8 – 9
- KALINA, Milan, In: *Zpráva o jednom nálezů*, *Maskil* 2004:10 – 11, str. 8
- KALINA, Milan, *Kořeny, které neuschly. První pražská výstava výtvarnice Hany Alizy Omer*, In: *Maskil*, 2008: 1 – 2, str. 12 – 13
- KALINA, Milan, *Osvětím, hlavní město království smrti*, In: *Maskil*, 2005:2-3 , str. 12
- KALINA, Milan, *Rytíř čestné legie vzpomíná*, In: *Maskil* 2007:4, str. 4
- KALINA, Milan, *Tóry se vrátily domů*, In: *Maskil* 2008:11, str. 16 – 17
- KALINA, Milan, *Ukrývané děti. Rána, která nepřestane bolet*. In: *Maskil*, 2008:6, str. 12
- KÁŇOVÁ, Alena, *Historie židovské Břeclavi*, In: *Židovské listy*, 2010:3 ,str. 25 – 27
- Kde vás zastihl konec války? Jak jste tuto dobu prožíval/a?* In: *Židovské listy*, 2007:1, str. 12 -13
- KOPOLDOVÁ, Jiřina, *Bedřich Kopold (10.8. 1921 – 7.3. 2007)*, In: *Židovské listy*, 2007:3, str. 6
- KOTTOVÁ, Marta, *Aby nebylo slyšet jen hlasy popíračů holocaustu*, In: *Židovské listy*, 2006:1, str. 18
- KRACÍKOVÁ, Jindřiška, *Proslulý finančník Jakob Baševi a Jičín*, In: *Maskil* 2010:3, str. 10
- KROLPA, František, *Dějiny Židů v Táboře*, In: *Židovské listy*, 2012:4, str. 32

- KUČA, Pavel, *Židovské památky Krnovska*, In: Maskil, 2004:5, str. 12
- MARXOVÁ, Alice, *Nikdy jsme neřikali „jestli“ rozhovor s manželi Rodenovými*, In: Roš Chodeš, 2007:6, str. 6
- MAYER, Daniel, *Jom kipur je nám oporou i v nejtěžších životních situacích*, In: Maskil 2009:10, str. 2-3
- Mc DERMOTT, Maura, *Osvětinské muzeum nevydá akvarely jejich autorce*, In: Maskil, 2007:1, str. 6-7
- MLSOVÁ CHMELÍKOVÁ, Jitka, *Osudy chebských Židů*, In: Židovské listy 2012:10, str. 30
- MOTL, Stanislav, *Židé v boji a odboji*, In: Židovské listy 2007:1, str. 9
- O dobrovolničení v Izraeli*, In: Židovské listy, 2007:1, str. 26
- ONDRÁČKOVÁ, Jana, *Otevřu okno*, In: Židovské listy, 2007:1, str. 22
- ONDRÁČKOVÁ, Jana, *Pouť za dávno zmizelými sousedy – židovský hřbitov v Kostelci u Křížku*, In: Židovské listy, 2008:1, str. 15
- PAŘÍK, Arno, *Rozpuštěné postavy Helly Guthové*, In: Roš Chodeš, 2008:2, str. 12
- PAŘÍK, Arno, *Adolf Kohn. Varhaník z Haštalské ulice*, In: Obecní noviny, 2008:1, str. 10
- PAŘÍK, Arno, *Bedřich Feigl se vrací. Nová výstava v galerii Roberta Guttmanna*, In: Roš Chodeš, 2007:12, str. 10
- PAŘÍK, Arno, *Bohumil Bondy. Sto let od smrti „reprezentanta znárodnění židů českých“*, In: Roš Chodeš, 2007:5, str. 10 – 11
- PAŘÍK, Arno, *Brány spravedlivých*, In: Roš Chodeš 2012:12, str. 8 – 9
- PAŘÍK, Arno, *Dva pražští chodci. Mařanová a Kafka v galerii Roberta Guttmanna*, In: Roš Chodeš, 2008:10, str. 12
- PAŘÍK, Arno, *Malíř a turista Robert Guttmann*, In: Obecní noviny, 2007:11, str. 18
- PAŘÍK, Arno, *Návrat do rodného města. Georges Kars (2. 5. 1880 Kralupy–5. 2. 1945 Ženeva)*, In: Roš Chodeš, 2010:11, str. 12
- PAŘÍK, Arno, *Neznámý malíř pražské Osmy, Max Horb (9. 7. 1882 Mladá Boleslav – 9. 12. 1907 Praha)*, In: Roš Chodeš, 2012:6, str. 12
- PAŘÍK, Arno, *Oživování paměti. Výstava Jehudy Bacona v pražském Českém centru*, In: Roš Chodeš 2011:10, str. 12 – 13
- PAŘÍK, Arno, *Rané dílo Georgese Karse*, In: Roš Chodeš, 2012:4, str. 8 – 9
- PAŘÍK, Arno, *Staronový Hagibor*. In: Roš Chodeš 2006:7, str. 3
- PAŘÍK, Arno, *Svědectví starých skicářů: Neznámý Julius Singer*, Roš Chodeš 2010:5, str. 12 – 13
- PAŘÍK, Arno, *Světy Eugena Kahlera*, In: Roš Chodeš, 2006:9, str. 12
- PAŘÍK, Arno, *Světy Eugena Kahlera*, In: Roš Chodeš, 2006:9, str. 12
- PAŘÍK, Arno, *Šéfem u Edisona*, In: Roš Chodeš, 2006:10, str. 8 – 9

- PAŘÍK, Arno, *Zapomenutý malíř. Michel Fingesten po letech v galerii Ztichlá klika*, In: Roš Chodeš, 2007:11, str. 16
- PEKOVÁ, Marta, *Za starých časů. Zigmund Mautner – Obchod se zbožím koloniálním*, In: Židovské listy, 2006:4, str. 15 – 16
- POLÁČEK, Jiří, *Kapitán Arnošt Heller*, In: Židovské listy, 2007:6, str. 16
- PORJES, Ladislav, *Kadiš za nejmladšího syna*, In: Židovské listy, 2006:1, str. 16 – 17
- POŠOVÁ, Kateřina, *Aby už nikdy*, In: Židovské listy, 2006:1, str. 15 – 16 str. 3
- RADVANSKÝ, Artur, *Nová kampaň inženýra Jelínka je výstřelem do prázdna. Židé nevěří v dědičný hřích*. In: Obecní noviny 2006:9, str. 18 – 19
- RIESEL, Petr, *Vrací se to občas v noci*, In: Obecní noviny, 2009:3, str. 12
- RŮŽIČKOVÁ, Zuzana, *To vědomí nás nikdy neopustí*, In: Roš Chodeš 2007:5, str. 3
- Říkají si *Birkenau Boys*, In: Židovské listy, 2007:11, str. 16
- SIDON, Karol, *Past asimilace I.*, In: Obecní noviny, 2007:11, str. 4
- SIDON, Karol, *Past asimilace II.*, In: Obecní noviny, 2007:12, str. 4
- Smrt stoupá vzhůru*, In: Židovské listy, 2007:11, str. 15
- STRÁNSKÝ, Oldřich, *Milý Jiří, vážení pozůstalí, Rozloučení s prof. Jiřím Fraňkem*, In: Židovské listy, 2008:1,
- SVENGER, Jiří, *Jirko, nech všeho...!*, In: Maskil, 2005:1, str. 14 – 15
- ŠPLÍCHALOVÁ, Jana, *Za Anitou Frankovou*, In: Obecní noviny 2008:09, str. 26
- TOBIÁŠ, Jaroslav, *Historie Židů v Chlumci nad Cidlinou*, In: Židovské listy, 2011:9, str. 38 – 40
- VEVERKOVÁ, Alena, *Židé na Kladně*, In: Židovské listy, 2010:6, str. 32
- WEBEROVÁ, Kateřina, *David Friedmann a jeho odkaz*, In: Maskil, 2008: 7 – 8, str. 24
- WEBEROVÁ, Kateřina, *Fanny Neuda – Hodiny zbožnosti*, In: Maskil 2009:12, str. 20
- WEBEROVÁ, Kateřina, *Loštická synagoga slavnostně otevřena*, In: Maskil 2011: 9 – 10, str. 8
- WITTMANNOVÁ, *Nachman z Bretslavy*, In: Maskil, 2005:6-7, str. 16
- WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Chasidismus, haskala, reforma – úvod*, In: Maskil, 2004: 11 – 12, str. 16
- WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Rabi Šlomo Jehuda Leib Rapoport (Salamon Rappaport) zvaný Š-i-r*, In: Maskil, 2004: 11 – 12, str. 16
- WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Rabi Dov Ber z Volyňského Meziříčí – zvaný Velký Magid*, In: Maskil, 2005: 1 – 2, str. 16
- WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Rabín Moše Sofer zvaný Chatam Sofer2. část*, In: Maskil, 2005: 11, str. 16
- WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Reforma*, In: Maskil, 2005: 4 – 5, str. 16
- WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Eger*, In: Maskil 2006:4, str. 16

- WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Esperanza Malchi*, In: Maskil 2006:7-8 , str. 28
- WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Chasidské ženy*, In: Maskil, 2005:3, str. 16
- WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Maskilím – vzdělání, osvícení*, In: Maskil, 2005: 2 – 3, str. 16
- WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Moše Mendelsson – duchovní otec haskaly*, In: Maskil, 2005:1, str. 16
- WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Rabi Zacharias Frankl*, In: Maskil, 2006:1, str. 16
- WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Rabín Moše Sofer zvaný Chatam Sofer 3.část*, In: Maskil, 2005:12, str. 16
- WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Rabín ne-rabín Isaac Meyer Wise*, Maskil 2005: 8 – 9, str. 16
- WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Rachel Morpurgo*, In: Maskil 2006:6, str. 20
- WITTMANNOVÁ, Sylvie, *Sára bat Tovím – bezdomovec*, In: Maskil, 2006:5, str. 20
- Zapomenuté transporty*, In: Židovské listy, 2008:1, str. 23
- ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica, *Židé v boji a odboji*, In: Židovské listy 2006:4, str. 5
- ŽÁK, Petr, *Nezapomněli jsme a nezapomínáme*, In: Maskil 2009:4, str. 13

ROZHOVORY:

Rozhovor s rabínem Tomášem Kučerou, 29.11. 2012

Rozhovor s Pavlem Kučou z 30.1.2013

Rozhovor s rabínem Karolem Sidonem, 17.4. 2013

Rozhovor se Sylvíí Wittmannovou, 21.5. 2013

Rozhovor s Tomášem Jelínkem, 3.6. 2013

Rozhovor s Petrem Papouškem, 13.6. 2013